

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА

НОВО ЗНАНИЕ

С ново знание към просперитет!

ИЗДАНИЕ НА ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО АГРОБИЗНЕС И РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ

ГОДИНА X, БР. 4, ОКТОМВРИ - ДЕКЕМВРИ 2021

NEW KNOWLEDGE

JOURNAL OF SCIENCE

New knowledge to prosperity!

UNIVERSITY OF AGRIBUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT

VOLUME X, No. 4, OCTOBER - DECEMBER 2021

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Списание за наука

НОВО ЗНАНИЕ

ISSN 2367-4598 (Online) ISSN 1314-5703 (Print)

Главен редактор: проф. д-р Марияна Иванова

Корица: Д. Димитров – ДИМ, Цочо Пеев

Адрес на редакцията: Пловдив 4003, бул. Дунав 78; тел. 0882009578; 032/960360

University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

NEW KNOWLEDGE

Journal of science

ISSN 2367-4598 (Online) ISSN 1314-5703 (Print)

Chief Editor: Prof. Mariyana Ivanova, Ph.D.

Cover: D. Dimitrov – DIM, Tzocho Peev

Editorials Address: 78, Dunav Blvd., Plovdiv 4003, Bulgaria; tel. +359 882009578; +359 32960360

science@uard.bg

www.uard.bg

www.science.uard.bg

CONTENTS

СЪДЪРЖАНИЕ

NEW ASPECTS OF THE GUARANTEE MECHANISMS IN THE FUNDED PENSION INSURANCE IN BULGARIA.....	6
Ivanka Daneva.....	6
НОВИТЕ АСПЕКТИ НА ГАРАНЦИОННИТЕ МЕХАНИЗМИ В КАПИТАЛОВТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ.....	7
Иванка Данева	7
CHALLENGES TO DIGITALIZATION OF ENTERPRISES IN BULGARIA	16
Radostina Bakardzhieva.....	16
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА КЪМ ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В БЪЛГАРИЯ.....	17
Радостина Бакърджиева.....	17
THE EUROPEAN CONCEPT FOR REPORTING ON ENTERPRISES REGARDING SUSTAINABILITY - KEY HIGHLIGHTS AND RECOMMENDATIONS.....	23
Radostina Bakardzhieva.....	23
ЕВРОПЕЙСКАТА КОНЦЕПЦИЯ ЗА ОТЧИТАНЕ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ВЪВ ВРЪЗКА С УСТОЙЧИВОСТТА- КЛЮЧОВИ АКЦЕНТИ И ПРЕПОРЪКИ.....	24
Радостина Бакърджиева.....	24
FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE HEALTH SYSTEM MANAGEMENT AND THE SOURCES FOR ITS FINANCING.....	29
Veli Baldzha.....	29
ФИНАНСОВИ-ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ И ИЗТОЧНИЦИТЕ ЗА НЕЙНОТО ФИНАНСИРАНЕ	30
Вели Балджъ	30
THE GREEN ECONOMY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	35
Vladimir Arsovski.....	35
ЗЕЛЕНАТА ИКОНОМИКА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ	35
Владимир Арсовски.....	35

METHODOLOGY FOR AUDIT AND CONTROL OF FINANCIAL INSTRUMENTS	57
Ivo Dimitrov.....	57
МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ОДИТ И КОНТРОЛ НА ФИНАНСОВИТЕ ИНСТРУМЕНТИ.....	57
Иво Димитров.....	57
IMPLEMENTATION OF STATE AID RULES FOR FINANCIAL INSTRUMENTS FINANCED BY EUROPEAN STRUCTURAL AND INVESTMENT FUNDS	76
Ivo Dimitrov.....	76
ПРИЛАГАНЕ НА ПРАВИЛА ЗА ДЪРЖАВНА ПОМОЩ ПРИ ФИНАНСОВИ ИНСТРУМЕНТИ, ФИНАНСИРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ И ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ.....	76
Иво Димитров.....	76
EU LAW AND HEALTH SERVICES.....	89
Georgi Kesov	89
ПРАВОТО НА ЕС И ЗДРАВНИТЕ УСЛУГИ	89
Георги Кесов.....	89
PATIENT RIGHTS.....	92
Georgi Kesov	92
ПРАВА НА ПАЦИЕНТА.....	92
Георги Кесов.....	92
RULES OF GOOD MEDICAL PRACTICE	95
Detelina Smilkova.....	95
ПРАВИЛА ЗА ДОБРА МЕДИЦИНСКА ПРАКТИКА	95
Детелина Смилкова.....	95
HEALTH SERVICES MARKET	98
Detelina Smilkova.....	98
ПАЗАР НА УСЛУГИТЕ В ЗДРАВНАТА ДЕЙНОСТ	98
Детелина Смилкова.....	98
THE HEALTH MANAGER IN THE CONDITIONS OF COVID-19	101
Katrin Krahtova-Nasteva	101
ЗДРАВНИЯТ МЕНИДЖЪР В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19	101
Катрин Крахтова-Настева	101

ANALYSIS AND DESIGN OF POSITIONS IN THE HEALTH ORGANIZATION	104
Katrin Krahtova-Nasteva	104
АНАЛИЗ И ПРОЕКТИРАНЕ НА ДЛЪЖНОСТИТЕ В ЗДРАВНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ ..	104
Катрин Крахтова-Настева	104
COMMUNICATION - BASIC VALUE IN MANAGEMENT ACTIVITIES	107
Julia Yurdekova	107
КОМУНИКАЦИЯТА – БАЗОВА ВЕЛИЧИНА В УПРАВЛЕНЧЕСКИТЕ ДЕЙНОСТИ ..	107
Юлия Юрдекова	107
INSUFFICIENT COHERENCE OF INSTITUTIONS CONCERNING AGGRESSION IN THE EDUCATIONAL SYSTEM.....	110
Antonia Traykova	110
НЕДОСТАТЪЧНА СЪГЛАСУВАНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ, КАСАЕЩА АГРЕСИЯТА В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА НИ СИСТЕМА	110
Антония Трайкова.....	110
TOUR GUIDE SPEECH ON "THE ATTITUDE TOWARDS ANIMALS IN ISLAM"	113
Angelina Titeryakova.....	113
ЕКСКУРЗОВОДСКА БЕСЕДА НА ТЕМА “ОТНОШЕНИЕТО КЪМ В ЖИВОТНИТЕ В ИСЛЯМ”	113
Ангелина Титерякова.....	113
ROLE OF PLANT GENE POOL DOCUMENTATION IN CONNECTION WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY REGIONS	119
Simona Cheperigova	119
Nikolaya Velcheva.....	119
РОЛЯТА НА ДОКУМЕНТАЦИЯТА НА РАСТИТЕЛНИЯ ГЕНОФОНД ВЪВ ВРЪЗКА С УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В СТРАНАТА	120
Симона Чеперигова.....	120
Николая Велчева	120

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

NEW ASPECTS OF THE GUARANTEE MECHANISMS IN THE FUNDED PENSION INSURANCE IN BULGARIA

Ivanka Daneva

New Bulgarian University - Sofia, Bulgaria

Abstract: The funded pension funds risks limitation is objectively determined and realized through its management, in the process of which the problem of risk distribution between the pension funds participants, the pension service providers and other institutions is solved. The forms of this distribution are the application of a degree of guaranteed return and guaranteeing the amount of granted pensions by forming reserves for various purposes. In this regard, the article examines the economic impact of guarantees in funded pension programs and applied in our country guarantee mechanisms in order to achieve financial stability in the accumulation and payment phases. Emphasis is placed on the changes in the regulatory framework that came into force in 2021.

Keywords: funded pension scheme, insurance market, market risk, guarantee, minimum guaranteed return, pension reserves, forms of pension payments.

НОВИТЕ АСПЕКТИ НА ГАРАНЦИОННИТЕ МЕХАНИЗМИ В КАПИТАЛОВТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ

Иванка Данева

Нов български университет - София

Резюме: Ограничаването на рисковете в капиталовото осигуряване е обективно обусловено и се осъществява посредством неговото управление, в процеса на който се решава проблема за разпределение на риска между участниците в капиталовите фондове, доставчиците на пенсионни услуги и други институции. Формите на това разпределение са прилагане на степен на гарантирана възвръщаемост и гарантиране на размера на отпуснатите пенсии посредством формиране на резерви с различно предназначение. В тази връзка в статията се разглежда икономическото въздействие на гаранциите в капиталовото осигуряване и прилаганите гаранционни механизми в нашата страна за постигане на финансова устойчивост във фазите на натрупване и изплащане. Акцентира се върху изменението в нормативната база, влезли в сила през 2021 година.

Ключови думи: капиталова пенсионна схема, осигурителен пазар, пазарен риск, гаранция, минимално гарантирана възвръщаемост, пенсионни резерви, форми на пенсионни плащания.

Теоретико-методологическа основа на икономическото въздействие на гаранциите в капиталовото осигуряване

Необходимостта от въвеждане на регулаторни механизми за защита срещу инвестиционния, демографския риск и риска смърт в капиталовите пенсионни програми има своята теоретична основа.

От една страна за възникването на социалното осигуряване от значение са преди всичко социалните мотиви, от което произтича потребността от отчитане на социалните фактори при финансовото изграждане на социалното осигуряване. Основна изходна теоретична постановка от позициите на финансовите основи на социалното осигуряване е както степента на осъзнаване на потребностите, така и степента на тяхното покритие от позициите на обществените интереси. От друга страна, развиващата се либерализация в прилаганите пенсионни модели се изразява във формирането на капиталовопокривна част на пенсионните системи и води до развитие на осигурителен пазар, взаимодействащ си с редица други пазари в икономиката – трудов, финансов и други. Теоретично обосновани аргументи за прилагане на защитни механизми в капиталовите пенсионни схеми следват и от подробно очертаните от проф. Н. Павлов „обективни процеси, известни като дефекти, несъвършенства на осигурителния пазар и на държавната намеса” (Павлов, 2007, с.258). В тази връзка проф. Павлов разглежда ролята на прякото и косвено административно регулиране, като изискванията, свързани с прякото административно регулиране внасят „непазарност в системата”, но водят до „ограничаване или смекчаване на пазарния риск”, а също така и на другите рискове като например риска от надживяване” (Павлов, 2007, с.266).

И тъй като пенсионните спестявания имат социален характер регулацията на осигурителния пазар следва да води до такова взаимодействие с финансовите пазари и другите систематични фактори, предполагащи риск, при което да се постига ограничение на систематичните рискове. За разлика от разходопокривната система размерът на средствата в капиталовите пенсионни фондове се влияе в по-голяма степен от икономически и социални фактори, докато демографските и политическите фактори

въздействат, но по-ограничено. Проблемът за сигурността на пенсионните натрупвания трябва да отчита обстоятелството, че когато става дума за *систематични рискове*, *тяхното въздействие следва да се разпределя* при наличие на определени предпоставки между всички участници в осигурителния процес. Формите на това разпределяне и неговата степен се обуславят от регулаторната роля на държавата, възможностите на спонсорите и на администраторите на пенсионната програма/фондове, предопределената роля на капиталовите схеми в пенсионноосигурителния модел за отделните участници на осигурителния пазар. От позициите на финансовата организация на осигурителните фондове гаранциите са механизми за защита на пенсионните спестявания срещу систематичните рискове.

Значимостта на гаранционните механизми за пенсионния модел в дадена страна се обуславя от следните по-важни конкретни фактори (вж.по-подробно Данева, 2016, с.282-322):

❖ Степента на задължителност на участието в капиталови пенсионни фондове обуславя равнището на ангажираност на държавата, институциите и осигурените лица в процеса на защита срещу рисковете на капиталовото осигуряване.

Оттук и потребността особено при задължителните капиталовопокривни пенсионни фондове да съществуват законово регламентирани подходи за гарантиране на степен на инвестиционна възвръщаемост на пенсионните активи и гаранции за плащанията.

❖ Относителното място на дохода от капиталовопокривните пенсионни схеми в общия размер на пенсионния доход.

Развитието на капиталовопокривната част на пенсионните модели с времето резултира в повишаване степента на зрелост на капиталовопокривните пенсионни схеми т.е. до постепенно относително нарастване на значението на пенсиите от тях в общия коефициент на заместване на дохода. Оттук и нарастващата обективна потребност от ограничаване на рисковете в капиталовите пенсионни схеми чрез директно и индиректно държавно регулиране както във фазата на натрупване, така и във фазата на изплащане. Това е и един от аспектите, свързани с постигането на устойчивост на пенсионната система, която е дългосрочен „класически“ за пенсионното осигуряване проблем. За неговото преодоляване се изисква реализиране не на краткосрочни и палиативни мерки, а на дългосрочни регулативни мерки, засягащи бъдещите поколения. Резултатът от тези мерки трябва да е постигането на устойчивост на равнището на коефициента на заместване *във времето* за лицата, които са обхванати от капиталовото пенсионно осигуряване.

❖ Въздействието на постигнатата възвръщаемост от вложенията във финансови инструменти върху размера на пенсионните плащания.

Ценовата волатилност е вътрешно присъща на финансовите пазари, тя предопределя колебанията на равнището на очакваната дългосрочна възвръщаемост и несигурността на натрупаните пенсионни спестявания, особено при схеми с дефинирани вноски (Milev, 2021, р. 7-8) Важна роля за ограничаването на инвестиционния риск от гледна точка на регулирането и надзора имат принципът на инвестирането, регулацията на класовете финансови инструменти и различните ограничения – количествени, за свързаност, за концентрация на риск, за валутно съответствие, възможността за участие в портфейл от пенсионни активи с различен профил и т.н.

Поради динамичността на финансовите пазари инвестиционният риск на пенсионните фондове в краткосрочни периоди е по-ясно изразен в сравнение с демографския. Това е особено важно за капиталовите схеми на база дефинирани вноски, чието принципно изграждане е въз основа на поемане от участниците на целия или част от инвестиционния риск. От съвременното решаване на проблема с гарантирането на равнище на възвръщаемост във фазата на натрупване и фазата на изплащане зависи варирането на коефициента на заместване вътре и между поколенията, между работещи с

близки равнища на осигурителен доход, вноски и продължителност на живота. На практика това означава, че бъдещата устойчивост и адекватност на пенсиите от капиталовите системи ще се обуславя в значителна степен от възвръщаемостта на финансовите пазари.

Съчетаването на основни групи елементи създава възможности за изключително голямо многообразие на конкретни правила за гарантиране на възвръщаемостта на пенсионните фондове във фазите на натрупване и изплащане, прилагани в международната практика. От методологически позиции гарантирането на инвестиционната възвръщаемост на капиталовите пенсионни фондове чрез механизма на минималната възвращаемост или чрез техническата лихва е механизъм, който има за предмет долната граница на възвръщаемостта на пенсионните активи, като едно от направленията за равномерно редуциране на въздействието на инвестиционния риск между осигурените лица и респективно пенсионерите без подходяща диференциация. Негова основна цел е съответно осигуряване на минимален абсолютен размер на средствата, които дадено осигурено лице ще натрупа в индивидуалната си сметка при даден размер на вноската и за даден период, а в периода на изплащане – възвращаемостта, при която е изчислено плащането от фонда.

Гарантирането на минимална възвръщаемост фактически определя долната граница на коефициента на заместване, но тя няма да е постижима, ако минимално гарантираната доходност е установена на доста високо равнище – например 5-6% или повече, или се определя за относително кратък период от време. То се обуславя от структурата на портфолиото на пенсионния фонд, а, от друга, не бива да е под определен процент, ако целта е постигане на определен коефициент на заместване от капиталовите схеми или подобряване на този коефициент в бъдеще. За участниците в капиталовите пенсионни програми е приемлива само тази минимално гарантирана възвръщаемост, която е доста над безрисковата, присъща за финансовите пазари. Като цяло относителното гарантиране на възвръщаемостта е в по-голяма степен приложимо в страните, развиващи се по пътя на пазарната икономика, които въведоха многостълбови пенсионни модели със задължителни капиталовопокривни пенсионни фондове на база дефинирани вноски и се изразява в гарантиране на възвръщаемост, свързана със средната или с доходност на финансов инструмент, служещ за еталон. При пенсионните схеми с дефинирани пенсии, при които гаранцията е посредством съответни застрахователни продукти, висока възвръщаемост могат да гарантират само застрахователни компании, поемащи риск, по-висок от средния за финансовите пазари. На свой ред това поставя въпроса за риск на контрагента.

Гаранциите на плановете на база дефинирани вноски е необходимо да се разглеждат във връзка с осигуряване на възвръщаемост, равна на номиналния растеж на възнаграждението за труд поради това, че по принцип теоретичната вътрешна норма на възвръщаемост на разходопокривната система е номиналният растеж на трудовото възнаграждение. Поради политически решения пенсионните права могат да се увеличат и тогава на практика нормата на възвръщаемост на разходопокривната система да е по-висока. Независимо от това, аспект на анализ е сравняването на хипотетичния коефициент на заместване в плановете с дефинирани вноски, базиран на пазарната възвръщаемост за фиксиран портфейл, с хипотетичния коефициент на заместване на същите тези плановете, основаващ се на възвръщаемост равна на растежа на номиналните трудови възнаграждения. Хипотетичните коефициенти на заместване от плановете с дефинирани вноски с възвръщаемост равна на растежа на номиналната работна заплата и инфлацията ще са много по-ниски от коефициентите на заместване, базирани на пазарната възвръщаемост. Само при висока инфлация и растеж на заплатите е възможно теоретичният коефициент на заместване от плановете с дефинирани вноски да е по-висок от този при програми с дефинирани вноски с доходност равна на пазарната.

В случаите, когато администраторите/осигурителните дружества са задължени да гарантират равнище на възвръщаемост във фазата на изплащане, пенсионните плановете на

база дефинирани вноски придобиват черти на пенсионни планове с дефинирани плащания или придобиват оттенък на хибридность. В качеството си на норма на възвръщаемост тази гаранция означава, че при падане под нея се задействат гаранционните механизми.

Неблагоприятните промени на демографската структура са макроикономически фактор, който се отразява не само върху финансовите пазари, а и върху структурата на потреблението и следователно върху структурата на икономиката, в намаляване на общия размер на спестяванията, публичните разходи, баланса на разходопокривната част от пенсионната система и други. От гледна точка на социалноосигурителната дейност демографският риск се свързва с риска от надживяване и риска смърт. Рискът от надживяване се изразява най-общо в това, че пенсионерът ще живее повече от времеви период, заложен в биометричната таблица за смъртност, въз основа на която е изчислена неговата пенсия, т.е. средствата за изплащане на пенсията са разчетени за период, който пенсионерът надживява. Той се свързва с несигурността в бъдещата продължителност на живота на пенсионера и е риск, който се споделя между поколенията. При капиталовопокривни пенсионни схеми, рискът от продължителност на живота се споделя в определени граници посредством пазара на пенсионни продукти, но следва да се различава от принципа на солидарност. От позициите на фазата на изплащане рискът от надживяване се свързва с това, че нетната настояща стойност на пенсиите ще бъде по-висока от очакваната, защото пенсионните плащания трябва да обхванат живота на пенсионера. В актюерството покриването на демографския риск на практика означава прилагане на някаква форма за гарантиране на пожизнена пенсия. Рискът смърт се свързва с настъпване на смърт на бенефициента в процеса на получаване на пенсията. Тяхното регламентиране обхваща обект на регулиране, момент към който се отнася гаранцията, период на гаранция и източник на средства за нейното предоставяне. Като правило доставчикът на гаранцията трябва да заделя капитал, за да изпълнява задълженията си по гарантирането на доходността и пенсионните плащания. Стойността на гаранцията и периода на натрупване на осигурителните вноски са в обратнопропорционална зависимост. Зависимостта обаче между рисковите характеристики на инвестиционната стратегия и стойността на гаранцията е правопропорционална. Разходите за гаранции зависят и от тренда на капиталовите пазари, конкуренцията при предоставянето на гаранциите (ако законът позволява това), държавната регулация.

Прилагани гаранции при участие в пенсионните фондове в България

Както вече бе посочено, в капиталовото осигуряване гаранциите са свързани с фазата на натрупване и с фазата на изплащане. Те са диференцирани според принципа на осигуряването – задължително или доброволно.

Гарантиране на минимална доходност

Капиталовопокривното пенсионно осигуряване в нашата страна се осъществява посредством участие в задължителни /универсални и професионални/ и доброволни пенсионни фондове на база дефинирани вноски, а както се подчерта инвестиционният риск е вътрешно присъщ на пенсионните фондове с такава форма на финансиране и тяхната доходност въздейства непосредствено върху сумата по индивидуалната осигурителна партида/сметка на осигуреното лице във фазата на натрупване на средства.

Гаранционният механизъм за минимално постигната доходност не е променен с последните законови промени, въпреки очевидните му недостатъци. При него се съблюдава равнище на доходност по време на фазата на натрупване, като доходността се определя за твърде ограничен период- за две години на годишна база. Резервите за гарантиране на минимална доходност се формират в съответния пенсионен фонд и в управляващото го пенсионноосигурително дружество. По-конкретно, неговите характеристики се изразяват в

следното: минималната доходност се определя от Комисията за финансов надзор към края на всяко тримесечие в процент поотделно за универсални и професионални пенсионни фондове на базата на постигнатата доходност от управлението на активите на всички фондове от съответния вид за предходния двегодишен период; равнището на минималната доходност се определя като 60% от среднопретеглена величина на достигнатата от съответния вид фондове доходност за последните две години или 3 процентни пункта по-ниска от нея – което от двете числа е по-малко; резервите за гарантиране на минимална доходност се формират в пенсионния фонд и в управляващото го пенсионноосигурително дружество (Кодекс за социално осигуряване, обн. ДВ, бр.110, 1999, посл. изм. 2021). Резервът за гарантиране на минималната доходност се формира от собствени средства на пенсионноосигурителното дружество и не може да е по-малък от 1% и да е по-голям от 3% от активите на съответния пенсионен фонд.

Резервът, който се формира в допълнителния задължителен пенсионен фонд се създава, когато постигнатата доходност на фонда превишава с над 40 на сто или с три процентни пункта / което от двете числа е по-голямо/ постигнатата минимална доходност от всички фондове от даден тип и тази разлика се заделя в резерв на съответния фонд като стойността на този резерв не може да е по-голяма от 1% от активите на фонда.

Средствата на резервите се инвестират при спазване на инвестиционните ограничения за съответните фондове. Отчисленията за създаване на резерва се признават за разход на пенсионноосигурителното дружество и не се облагат с данък по Закона за корпоративното подоходно облагане. Използването (освобождаването) на резервите за гарантиране на минималната доходност е допустимо, когато постигнатата доходност от фонда за допълнително задължително пенсионно осигуряване е по-ниска от минималната. В този случай пенсионноосигурителното дружество е длъжно в 10-дневен срок от обявяването от Комисията за финансов надзор да покрие разликата до минималната от създадените за целта резерви в следната последователност: разликата се покрива от резерва във фонда; когато средствата от резерва в пенсионния фонд не са достатъчни, пенсионноосигурителното дружество покрива недостига със средствата от резерва за гарантиране на минимална доходност в компанията.

Кои са проблемните аспекти?

Тъй като всички пенсионни фондове от даден вид в нашата страна предлагат регламентирани от Кодекса за социално осигуряване пенсионни продукти /т.е. те предоставят еднородни пенсионни продукти и услуги/ и осъществяват инвестирането на пенсионните активи при еднакви рестрикции /по отношение на набор инвестиционни инструменти и количествени и други ограничения като например за концентрация на риск и свързаност, активите на фондовете се инвестират при сходни пазарни условия и др./ те постигат близка доходност. Затова и гарантираната доходност се определя при условия на близост на рисковите профили на портфейлите на задължителните пенсионни фондове, т.е. „коридорът“ на постигнатата доходност от отделните пенсионни фондове от даден вид е сравнително тесен. Тя може да бъде и негативна величина. Предвид прилаганите инвестиционни рестрикции и близостта на инструментите и пазарите, на които се осъществява инвестирането, това не е непосилна задача.

Прилаганият нормативен методически подход води до това, че е възможно минималната доходност да е равна на нула или близка до нула при положение, че всички универсални пенсионни фондове или всички професионални фондове са с доходност около три или над три процента. В същото време още по-голям парадокс е възможността минималната доходност да е отрицателна величина в случай, че постигнатата номинална доходност на задължителните фондове от даден вид е положителна величина. Хипотетично е възможна ситуация и когато средната постигната доходност в номинално изражение е отрицателна величина и формираната на нейна база минимална доходност също е негативна величина. Тогава се поставя въпросът за разликата между отрицателни възвръщаемости

(минимално гарантирана и постигната) как ще се покрива от създадените резерви, т.е. как ще се гарантира определено равнище на отрицателна минимална доходност. Вторият случай от гореспоменатите бе наблюдаван по време на последната финансова и икономическа криза от 2008 година и през последната година. Законната уредба не следва да допуска отрицателна минимална доходност при положителни възвръщаемости на всички пенсионни фондове. Практиката в нашата страна е гарантиране на минимална доходност само за задължителните пенсионни фондове – универсален и професионален и то до определено равнище от средното за съответния вид пенсионни фондове. Минималната доходност очевидно не е свързана със запазване на номиналното или реалното равнище на средствата по индивидуалните осигурителни партии на участниците в задължителните пенсионни фондове.

Възможността за гарантиране на равнище на възвръщаемост е непосредствено свързана с формите на плащания от пенсионните фондове в нашата страна и покриването на инвестиционния риск по време на фазата на изплащане.

Гаранции във фазата на изплащане

Въпросът за гарантирана доходност т.е. на гаранции при изплащане на средства не беше обхванат в цялост от законовите регламенти до тази година.

Основните систематични рискове, влияещи върху равнището на пенсионното плащане са демографски, инвестиционен и инфлационен. На свой ред демографският риск се проявява като риск от надживяване (наричан още риск от дълголетие) и риск от смърт.

Отпускането на пожизнени пенсии, представляващи анюитети също е аспект на гарантиране на инвестиционна възвръщаемост, но те осигуряват защита срещу риска „продължителност на живота“ (дълголетие) и съдържат поет ангажимент за постигане на определена доходност за целия период на получаване на пенсията, т.е. те са по-силно изразена форма на защита, но и имат по-висока цена. При еднократно изтегляне не се проявява този риск.

Във фазата на изплащане инвестиционният риск се свързва с равнището на доходност от инвестирането на средствата на пенсионера, което да не е по-ниско от равнището на техническия лихвен процент, заложен при изчисляването на размера на неговата пенсия. Покриването на инвестиционния риск във фазата на изплащане следователно означава гарантиране на минимално равнище на доходност, което е на равнището на техническия лихвен процент. От актюерска гледна точка инвестиционният риск във фазата на изплащане е риск от промяна на сумата за пенсия според постигнатата инвестиционна възвръщаемост на спестяванията или на резервите.

В тази посока са и промените в Кодекса за социално осигуряване и наредбите към него от 2021 година, регламентиращи видовете плащания при отпускане на пенсия и резервите, които се създават.

Съгласно промените в Кодекса за социално осигуряване от март 2021 год., осигурените в универсални пенсионни фондове лица имат право при достигане на възрастта за пенсия от публичното пенсионно осигуряване /чл.68, ал. 1 от Кодекс за социално осигуряване/ на следните начини на изплащане на средства от техните индивидуални осигурителни партии:

- допълнителна пожизнена пенсия - за лицата, чиито натрупвания по партията позволяват отпускането на такава пенсия с минимален месечен размер чийто размер не може да бъде по-малък от 15 на сто от минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст по чл. 68, ал. 1 от КСО към датата на определянето му. Осигуреното лице има право на допълнителна пожизнена пенсия за старост и до една година преди навършване на възрастта му по чл. 68, ал. 1 от КСО, при условие че натрупаните средства

по индивидуалната му партида позволяват отпускане на пенсия, в размер, не по-малък от минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст по чл. 68, ал. 1 от КСО.

Тази пенсия може да бъде пожизнена пенсия без допълнителни условия, пожизнена пенсия с период на гарантирано изплащане и пожизнена пенсия, включваща разсрочено изплащане на част от средствата до навършване на избрана от пенсионера възраст. Компанията изплаща допълнителна пожизнена пенсия за старост срещу прехвърляне във Фонда за изплащане на пожизнени пенсии на натрупаните средства по индивидуалната партида. При пожизнената пенсия с период на гарантирано изплащане гарантираният период е от 2 до 10 години (по избор на пенсионера), в рамките на който се наследява настоящата стойност на дължимите плащания до края на гарантирания период. Пожизнената пенсия, включваща разсрочено изплащане на част от средствата до навършване на избрана от пенсионера възраст се наследява настоящата стойност на дължимите плащания до края на периода на разсроченото изплащане.

- разсрочено изплащане на средствата за лицата, чиито натрупвания по партидата в универсален пенсионен фонд не са достатъчни за отпускането на пожизнена пенсия, но надхвърлят трикратния минимален месечен размер на държавната пенсия за осигурителен стаж и възраст. Наследява се остатъкът от дължимите плащания на починалия пенсионер. Гарантираният размер на разсроченото плащане е равен на този, изчислен на база сумата на brutния размер на преведените осигурителни вноски

- еднократно изплащане на средствата за лицата с пенсионноосигурителни дружества със средства под три минимални пенсии лева по партидата. Възможно е еднократно изплащане до 50% от натрупаните средства по индивидуалната осигурителна партида в случай на трайно намалена работоспособност над 89,99%.

Във връзка с гарантирането на плащанията всяко дружество, управляващо универсален пенсионен фонд, създава със собствени средства резерв за гарантиране на brutния размер на вноските в универсалния пенсионен фонд, ато е строго регламентирано допълването на резервите до изискуемия им размер и освобождаването на средства от тях. Размерът на този фонд е 0.5% от стойността на нетните активи на универсален пенсионен фонд към края на последния работен ден на съответния месец. Уредено е създаването на нови два фонда – фондове за извършване на плащания, които са отделни от универсален пенсионен фонд. Допълнителните пожизнени пенсии ще се изплащат от Фонд за изплащане на пожизнени пенсии, като режима на инвестиране на активите на тези два фонда е по-консервативен в сравнение с този, приложим към универсален пенсионен фонд.

Формите на плащания от доброволен пенсионен фонд след придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст за лицата, осигурявани в доброволния пенсионен фонд са:

- пенсия за старост – пожизнена и срочна;
- пенсия за инвалидност – пожизнена и срочна;
- наследствена пенсия;
- еднократно или разсрочено (на части) съгласно план за разсрочено изплащане;
- еднократно или разсрочено изплащане на натрупаните средства на наследници на починало осигурено лице или пенсионер.

Пенсионните резерви, които пенсионните компании и досега формираха бяха насочени за изплащане на личните пожизнени пенсии за старост, инвалидност и наследствени пенсии от доброволен пенсионен фонд за лицата, преживели по-дълго от актюерските разчети.

И тук биха възникнали редица проблеми, свързани с достатъчност на резервите към даден момент, съотношението постигната доходност/техническа лихва/минимално гарантирана доходност. Възможно е в етапа на декумулация за определен период даден универсален пенсионен фонд да постига доходност, която е под минималната, а от своя

страна минималната доходност да е по-ниска от техническата лихва, прилагана за изчисляване на пожизнените пенсии. В този случай всяко негативно отклонение на техническия лихвен процент, заложен в изчисляването на пожизнени пенсии, спрямо гарантираната минимална доходност означава на практика разминаване между сумата на средствата по индивидуалните партиди, от една страна, и дисконтираната стойност на задълженията към пенсионерите, от друга. Важен проблем е и периодичното актуализиране на таблиците за продължителност на живота /биометричните таблици/, за да се отрази значителното изменение на тази променлива и да се даде възможност за правилно изчисляване на пожизнените плащания и поетите ангажменти от страна на пенсионноосигурителните дружества.

Заклучение

Аспект на разглеждане на рисковете при капиталовопокривното пенсионно осигуряване е анализиранието им като всички рискове, свързани с икономически и демографски процеси, които могат да са систематични и несистематични. Инвестиционният риск и рискът от надживяване представляват дългосрочни систематични рискове, предопределящи в значителна степен несигурността на пазарната и демографска среда, в която се осъществява капиталовопокривното пенсионно осигуряване. Тези рискове въздействат както във фазата на натрупване, така и във фазата на изплащане от допълнителните пенсионни фондове. Поради това необходимостта от ограничаване на въздействието тези рискове върху капиталовите пенсионни фондове е теоретически обоснована, практически необходима и се отнася към методите на прякото административно регулиране.

За въвеждане на гарантирана възвръщаемост на пенсионните активи е необходимо да се разглеждат гаранциите като цялостен механизъм, изграден от взаимосвързани помежду си елементи и като част от подходите за балансиране на пенсионната система. Освен това икономически обоснованото регулиране на минималната възвръщаемост при пенсионните фондове на база дефинирани вноски предполага комплексно решение, засягащо фазата на изплащане и формирането на резервите, прилагане на мултифондова организация и др. По този начин се създават предпоставки за ефективност в управлението на рисковете, присъщи на капиталовото пенсионно осигуряване. Един от аспектите за реализирането на тези предпоставки е анализът на „поемането“ на инвестиционен риск по време на фазата на изплащане в условията на нововъведените действащи законови норми за плащане и гаранции.

Измененията в прякото и непряко държавно регулиране трябва да ограничават въздействието на пазарния риск върху средствата на осигурените лица по техните индивидуални сметки в капиталовите пенсионни фондове на база дефинирани вноски с оглед преодоляване дефектите на осигурителния пазар. Гаранциите са елемент от общия механизъм за стабилизиране на пенсионната система, който се дефинира от характеристиките на пенсионния модел в дадена страна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Данева, И. Капиталовото сигуряване за адекватни и устойчиви пенсии. С., 2016
2. Данева, И. Осигуряване и осигурителен пазар. НБУ, С., 2018
3. Павлов, Н. Либерализация на социалното осигуряване. Абагар, 2007,
4. Milev, J. The New Normality For The Universal Pension Funds In Bulgaria After The Pandemic Crisis. 7th Annual Monetary And Economic Scientific Conference - "The New Normality After The Pandemic - An Economic Perspective", 20-21 септември 2021 год. в УНСС, <http://www.mrcenter.info>

5. Кодекс за социално осигуряване (обн. ДВ, бр.110, 1999 г., посл.изм. и доп. 2021 г.)
- www.fsc.bg

REFERENCES

1. Daneva, I. Funded insurance for adequate and sustainable pensions. S., 2016
2. Daneva, I. Insurance and insurance market. NBU, S., 2018
3. Pavlov, N. Liberalization of social security. Abagar, 2007
4. Milev, J. The New Normality For The Universal Pension Funds In Bulgaria After The Pandemic Crisis. 7th Annual Monetary And Economic Scientific Conference - "The New Normality After The Pandemic - An Economic Perspective", 20-21 septembre 2021, UNWE. <http://www.mrcenter.info>
5. Social Security Code (promulgated SG, issue 110, 1999, last amended and supplemented in 2021) - www.fsc.bg

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

CHALLENGES TO DIGITALIZATION OF ENTERPRISES IN BULGARIA

Radostina Bakardzhieva

Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

Abstract: The purpose of the article is to systematize economic literature dedicated to information and communication technologies (ICT) as the foundation of the information society. The relationship between ICT and sustainable development is explored. Arguments are presented in favor of the thesis that ICT is a prerequisite for the implementation of the Sustainable Development Goals-2030 /SDGs/ formulated by the United Nations. On the basis of nationally representative statistical data, an observation of the use of ICT in Bulgarian enterprises was made, systematized in groups according to the criterion of the size structure of the enterprises. Recommendations have been made regarding the guidelines for the application of ICT in Bulgarian business.

Keywords: digitalization, sustainable development, information and communication technologies (ICT).

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА КЪМ ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В БЪЛГАРИЯ

Радостина Бакърджиева

Институт за икономически изследвания, Българска академия на науките - София

Резюме: Целта на статията е систематизиране на икономическа литература, посветена на информационно-комуникационните технологии /ИКТ/, като фундамент на информационното общество. Изследвана е релацията между ИКТ и устойчивото развитие. Приведени са аргументи в полза на тезата, че ИКТ са предпоставка за изпълнение на Целите на устойчиво развитие-2030 /ЦУР/, формулирани от ООН. Въз основа на национално представителни статистически данни е направено наблюдение на използването на ИКТ в българските предприятия, систематизирани в групи по критерий размерната структура на предприятията. Изведени са препоръки относно насоките на прилагане на ИКТ в българския бизнес.

Ключови думи: дигитализация, устойчиво развитие, информационни и комуникационни технологии (ИКТ).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА

Използването на ИКТ в българските предприятия през последните години се утвърди като позитивна бизнес практика не само в българските, но и в европейските и международни компании. Едно от измеренията на прилагане на ИКТ в бизнеса е целевото им използване с цел повишаване на фирмената, респ. национална устойчивост.

Без прилагането на ИКТ е невъзможно изпълнението на ЦУР 12, която изисква отговорно потребление и производство. Това означава предоставяне на публичен достъп до фирмената информация на големите и транснационални компании. Докладването на корпоративната информация с цел оценка на прогреса при провеждане на отговорни политики към обществото и околната среда е невъзможно без дигитален формат на отчетност. Без ИКТ не могат да функционират успешно капиталовите пазари, в частност фондовата борса. ИКТ навлизат и в процеса на он лайн гласуване на Общото събрание на компаниите съобразно актуализираните постановки на корпоративното управление.

От използването на ИКТ зависи преодоляването на последиците от социалното изключване и борбата с бедността, перспективи, заложен в ЦУР 2. Проблемните области при изпълнението на тази цел са в много аспекти- достъп до качествено образование, равнопоставеност между мъже и жени относно достъп до компютърно обучение на различни групи от населението в различни региони.

Прилагането на ИКТ е инструмент за разрешаване на дълбоки социални, икономически, етнически, регионални и културни проблеми, акумулирани в бизнеса и обществото.

Ефективното използване на ИКТ в условията на динамично развиващо се информационно общество засяга интересите на широк кръг от заинтересовани страни- предприятия без значение на сектора, в който функционират и размерната структура, формата на собственост и региона, в който оперират, гражданското общество, синдикатите, научно-техническата общност.

Като инструмент за генериране на добавена стойност ИКТ имат огромен потенциал да допринасят за повишаване на икономическия растеж, за повишаване на фирмената конкурентоспособност и укрепването на социалните взаимодействия.

В широк контекст ИКТ формират ново направление в икономиката, „основано на знанията и цифровите технологии, в рамките на което се формират нови дигитални навици, компетентности и възможности за обществото, бизнеса и държавата.“ / World Bank/. В документите на Световната банка се изтъква специфичната роля на цифровите технологии за повишаване на производителността на труда, редуциране на разходите за производство, създаването на нови работни места, намаляването на бедността и социалното неравенство.

Според Европейската комисия дигиталната, цифрова икономика е икономика, която директно и индиректно зависи от цифровите технологии. / European Commission/ В допълнение дефиницията включва приноса на цифровата/ дигитална икономика към стимулиране на конкуренцията, инвестициите и иновациите, което води до подобряване на качеството на услугите, разширяване на избора, пред който са поставени потребителите и създаване на нови работни места.

Според ОИСР цифровата икономика е фундамент на нематериалните активи и предполага масово използване на големи бази данни, както и внедряване на бизнес-модели, чрез които се създава стойността.

Обзорът на предложените от авторитетни международни институции дефиниции разкрива големия потенциал пред ИКТ като двигател при функционирането на компаниите. ИКТ са ядрото на цифровата икономика и цифровата трансформация.

ЕМПИРИЧНО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИЛАГАНЕТО НА ИКТ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Емпиричното наблюдение в публикацията е конструирано въз основа на статистически панел от първична фирмена информация въз основа на систематизирани данни относно използването на ИКТ в българските нефинансови предприятия за 5-годишен период от време / 2015- 2019 /.

Използвана е апробирана методология, изградена на основата на индикатори за наблюдение и оценяване на динамиката и активността на дигитализация /цифровизация/ на бизнеса в България на неговия стартов етап- прилагането на ИКТ. Методологията е в пълен синхрон с изискванията на водещи международни институции като Евростат и ОИСР, което потвърждава прилагането на утвърдена система от икономически показатели, отчитащи динамиката на използване на ИКТ в българския бизнес.

По подобие на опита на Евростат- Люксембург българските предприятия също са систематизирани в три основни групи в зависимост от размерната им структура – малки, средни и големи, което позволява да се открият проблемите на всяка отделна група предприятия в зависимост от тяхната размерна структура..

В резултат на изложеното, може да се потвърди, че постигнатите научни резултати и обобщения са национално представителни и значими.

Един от базисните индикатори, който очертава контурите на състоянието на достъпа до ИКТ, е свързан с изучаване на използването на Интернет от страна на предприятията посредством настолни компютри, лаптопи, планшети, смартфони.

Таблица 1. Предприятия с достъп до Интернет (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	91,3	91,3	94,6	94,6	93,7
10-49 заети	89,8	89,7	93,7	93,7	92,5
50-249заети	98,0	98,4	98,5	98,5	98,8
250+заети	99,7	99,8	100,0	100,0	100,0

/ по данни на НСИ /

Българските предприятия декларират висока степен на достъп до Интернет, като се очертава тренд на бавно постъпателно нарастване на достъпа във всички групи предприятия. 94% от всички наблюдавани предприятия оповестяват, че са гарантирали достъп до Интернет през 2019 година срещу 91,3% през 2015. Големите предприятия над 250 заети заявяват осигурен 100% ов достъп до Интернет. На второ място по осигурен достъп до Интернет са средните предприятия- 99% от тях. 93% от предприятията със заети в диапазона 10-49 са иницирали гарантирането на достъп до Интернет.

Осигуреният достъп до Интернет е обобщаващ въпрос, който само разкрива потенциалните възможности на глобалната информационна мрежа, но не доуточнява важни параметри. За тази цел се използва доуточняващ въпрос, който разкрива какъв относителен дял от заетите лица в предприятията използват компютри за служебни цели.

Таблица 2. Използващи компютри заети лица в предприятията (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	29,1	29,7	30,2	31,5	32,1
10-49 заети	31,2	30,8	32,0	33,3	32,3
50-249заети	26,3	27,8	27,5	28,0	29,6
250+заети	29,7	30,3	30,7	32,8	34,2

/ по данни на НСИ /

Статистическите данни показват, че през 2019 г. 32% от заетите лица във всички български предприятия използват компютри със служебна цел. Нарастването спрямо 2015 г. е с 3 процентни пункта. Най-висок е относителният дял на заетите лица, които използват компютри, в големите предприятия с над 250 заети и достига 34,2% през 2019 г. спрямо 29,7% през 2015. Увеличението с 4,5 процентни пункта е доказателство за усилията, които са положили големите български предприятия в насока към използване на компютри от заетите.

Няма логическо обяснение защо малките предприятия отчитат по-висок дял на работниците, използващи компютри /32,3%/, в сравнение със средните предприятия /29,6%/ през 2019, съотношение което е било установено още през 2015 г.

Дълбочинният статистически анализ изисква конкретизиране на относителния дял на заетите лица в предприятието, които реално използват Интернет.

Таблица 3. Използващи Интернет заети лица (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	25,0	25,8	26,7	28,1	28,7
10-49 заети	28,4	27,7	29,0	30,6	29,9
50-249заети	24,0	25,3	25,3	25,8	27,5
250+заети	22,6	24,5	25,7	27,6	28,7

/ по данни на НСИ /

Леко редуциране се наблюдава при отчитане на заетите лица използващи целево Интернет. 28,7% от заетите лица в наблюдаваните нефинансови предприятия в България използват служебно Интернет през 2019 г., което е с около 3 процентни пункта увеличение спрямо 2015 г. При този въпрос най-голям е относителният дял на положителните отговори в малките предприятия- 29,9% през 2019 срещу 28,4% - през 2015 г. На второ място според

този индикатор са средните предприятия с 27,5% използващи интернет заети лица през 2019 срещу 24% - през 2015 .

Наличието на собствен уебсайт от предприятието е индикатор за по-висока степен на използване на възможностите на Интернет на фирмено ниво. Пред притежаващите собствен уебсайт предприятия се разкриват по-големи възможности за създаване на нови конкурентни предимства. В уебсайта могат в систематизиран вид да бъдат представени ценови листи и оферти за стоки и услуги в достъпен за клиентите формат. Наличието му предполага алтернативни он лайн поръчки и резервации. Чрез него е възможно постигането на индивидуално проектиране на продукти и услуги съобразно индивидуалните претенции на потребителите.

С други думи уебсайтът е ефективен инструмент за директна комуникация между предприятието и клиентите като ключова заинтересована страна. Не по-малко е значението на фирмената информация на уебсайта за държавните институции и обществото като цяло.

Таблица 4. Предприятия, които имат уебсайт (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	48,2	50,7	50,8	51,1	50,7
10-49 заети	43,6	46,3	46,6	45,9	45,9
50-249заети	66,7	68,8	68,3	74,1	71,3
250+заети	84,4	86,3	84,7	88,2	84,5

/ по данни на НСИ /

Повече от половината наблюдавани предприятия оповестяват наличието на функциониращ активно фирмен уебсайт. Лидерски позиции по този показател заемат големите предприятия, 84,5% от които имат уебсайт през 2019 г. Проблемът е, че няма динамика за 5-годишния период в позитивно направление. Втората позиция относно предприятията с уебсайт принадлежи на средните предприятия .71,3% от тях през 2019 разполагат с уебсайт. В тази група предприятия се наблюдава положителна динамика с 4,6 процентни пункта за 5-годишния период на наблюдение спрямо 2015 г.- 66,7%. Наблюдението регистрира напредък и при малките предприятия, 46% от които заявяват наличие на уебсайт през 2019 г. с нарастване от 2,3 процентни пункта в сравнение с 2015 г.- 43,6%.

По-висока степен в йерархичната система на прилагане на ИКТ в предприятията е използването на социалните медии. Предоставянето на финансова, нефинансова, търговска и екологична информация е гарант за транспарентността на предприятията и път към утвърждаване на техния фирмен имидж. Тази информация е от решаващо значение на листваните на фондовата борса предприятия и е предпоставка за комуникация с потенциални национални и международни инвеститори.

Таблица 5. Предприятия, които използват социални медии (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	30,3	31,7	34,4	-	33,8
10-49 заети	29,5	29,8	33,1	-	31,8
50-249заети	33,1	39,4	39,1	-	41,8
250+заети	40,0	48,2	49,4	-	52,4

/ по данни на НСИ /

Една трета от наблюдаваните от НСИ предприятия заявяват използването на социалните медии като медиатор между тях и обществото. Повече от половината големи нефинансови предприятия в България категорично потвърждават използването на медиите- 52,4% през 2019 г. срещу 40% от големите компании през 2015 г. Средните предприятия също не проявяват пасивност в това отношение. 42% от тях имат положително отношение към социалните медии през 2019г. срещу 33%- през 2015 г.

Използването на платени компютърни услуги в облак е предпоставка за съхраняване на големи бази данни с различни измерения- финансова информация, маркетингова информация, ценови оферти, данни за клиенти. Възможности в тази насока осигуряват електронната поща, модерен офис софтуер и системи за съхраняване на файлове.

Таблица 6. Предприятия, които използват платени компютърни услуги в облак (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	5,4	6,7	8,0	8,3	10,9
10-49 заети	4,5	5,5	6,7	6,6	8,4
50-249заети	8,4	11,1	11,7	14,8	20,0
250+заети	16,0	17,9	28,6	29,7	39,3

/ по данни на НСИ /

Едва 11% от наблюдаваните нефинансови предприятия в България през 2019 г. дават положителен отговор на използването от тях на платени компютърни услуги в облак срещу 5,4%- през 2015 г. Най-висока активност в това направление проявяват големите предприятия като 39% от тях дават положителен отговор през 2019 г. спрямо 16% през 2015 г. Положителният тренд за 5-годишния период от време означава, че мениджърите на големите компании високо оценяват тази дейност като фундамент на обработката на големи бази данни.

Най-ниски са резултатите на малките предприятия. Едва 8,4% от тях потвърждават използването на облачни компютърни услуги през 2019 г. срещу 4,5% през 2015 година.

Компютърните приложения за управление на информацията за клиентите (CRM) са компонент на големите бази данни (Big Date), генерирани в продължение на дълъг период от време в структуриран или неструктуриран формат, така че да бъдат обработвани с голяма скорост.

В актуалната икономическа литература управлението на взаимоотношенията с клиентите се дефинира като „ съвкупност от стратегии, тактики и технологии, които се използват в модерната икономика от компаниите с цел анализ и управление на взаимоотношенията с клиентите”¹. Ядро на дефинираната концепция е създаването на такива взаимоотношения с клиентите при пълно съобразяване с техните индивидуални претенции, които ще рефлектират в близка перспектива в дългосрочни и носещи печалба договори.

Прилагането на подобни управленски системи създава потенциални възможности за завоюване на нови клиенти, за повишаване на продажбите, за усъвършенстване на прилаганите форми на маркетинг, за намаляване на търговския риск и за съхраняване на информационната база.

В резултат от това прилагането на подобни системи на мениджмънт е от голямо оперативно, аналитично и стратегическо значение за фирмите.

¹ Kumar V., Reinartz W., (2018) , Customer Relationship Management: Concept, Strategy and Tools, Springer Verlag

Таблица 7. Предприятия, които използват софтуерни приложения за управление на информацията за клиентите (Проценти)

	2015	2016	2017	2018	2019
Общо	17,2	-	18,6	-	17,2
10-49 заети	15,6	-	16,9	-	15,3
50-249заети	22,8	-	25,7	-	24,9
250+заети	33,6	-	32,9	-	34,1

/ по данни на НСИ /

17% от попадналите в извадката предприятия потвърждават използването на софтуерни програми за управление на информацията за клиентите като през 2015, така и през 2019 година. Отсъствието на положителен динамичен тренд е обект на друго изследване. 34% от наблюдаваните големи предприятия през 2019 г. потвърждават прилагането системи за управление на клиентите, базирани на софтуерни приложения срещу 15,3% малки предприятия. Отговорите на една четвърт от средните предприятия са положителни през 2019 г.

Резултатите от емпиричното наблюдение разкриват, че българските предприятия функционират в унисон с утвърдените международни тенденции, свързани с дълбоките структурни промени на бизнес-процесите и бизнес-моделите в резултат от прилагането на информационните и комуникационни технологии / ИКТ/ като ядро на предстоящата дигитална трансформация, в резултат от която се очакват значими и социални последици.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Наблюдението и оценката на прогреса по отношение на използването на ИКТ в българските предприятия за периода 2015-2019 разкриват положителния тренд на използване на ИКТ в българските предприятия. Мениджърите на всички компании без значение на тяхната размерна структура дават висока оценка на потенциалния принос на използването на ИКТ в предприятията.

Статистическите данни, въз основа на които се отчита прилагането на ИКТ в компаниите, се базират въз основа на първична фирмена информация и този смисъл е възможен сравнителен анализ на постигнатия прогрес с други европейски страни.

Както в другите европейски страни, така и в България ИКТ постъпателно се превръщат в двигател на конкурентоспособността.

ЛИТЕРАТУРА

1. European Commission, Shaping Europe's digital future, 2020.
2. Kumar V., Reinartz W., (2018), Customer Relationship Management: Concept, Strategy and Tools, Springer Verlag.
3. OECD, Measuring the Digital Transformation, 2020.
4. World Bank, Date, Digitalization and Governance, 2021.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

THE EUROPEAN CONCEPT FOR REPORTING ON ENTERPRISES REGARDING SUSTAINABILITY - KEY HIGHLIGHTS AND RECOMMENDATIONS

Radostina Bakardzhieva

Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

Abstract: The publication is dedicated to an extremely current and incompletely clarified problem in economic academic literature, related to the reporting of enterprises in relation to sustainability in economic, social and managerial dimensions. The key stakeholders required to provide sustainability information have been identified. The main criteria for achieving environmental and social sustainability based on compliance with internationally recognized standards are indicated. A parallel is drawn between the Directives of the European Union on the reporting of enterprises in relation to sustainability and, respectively, on the disclosure of non-financial information. Arguments are made that the new European directive is a new updated, renewed and in-depth version with an expanded scope of components taking into account climate change and the Green Deal. Recommendations to enterprises, institutions and the scientific community have been formulated.

Keywords: sustainability, information, stakeholders.

ЕВРОПЕЙСКАТА КОНЦЕПЦИЯ ЗА ОТЧИТАНЕ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ВЪВ ВРЪЗКА С УСТОЙЧИВОСТТА- КЛЮЧОВИ АКЦЕНТИ И ПРЕПОРЪКИ

Радостина Бакърджиева

Институт за икономически изследвания, Българска академия на науките - София

Резюме: Публикацията е посветена на изключително актуален и недокрай изяснен в икономическата академична литература проблем, свързан с отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта в икономическо, социално и управленско измерение. Идентифицирани са ключовите заинтересовани страни, от които се изисква предоставянето на информация за устойчивостта. Посочени са основните критерии за постигането на екологична и социална устойчивост въз основа на съблюдаване на международно утвърдени стандарти. Направен е паралел между Директивите на Европейския съюз за отчитане на предприятията във връзка с устойчивостта и респективно, относно оповестяването на нефинансова информация. Приведени са аргументи, че новата европейска директива е нов актуализиран, обновен и задълбочен вариант с разширен обхват от компоненти, отчитащи климатичните промени и Зелената сделка. Формулирани са препоръки към предприятията, институциите и научната общност.

Ключови думи: устойчивост, информация, заинтересовани страни.

ОСНОВНИ ТЕОРЕТИКО- ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ НА РАЗКРИВАНЕТО НА ИНФОРМАЦИЯ ОТНОСНО УСТОЙЧИВОСТТА

През последните години отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта се утвърди като ядро на икономическата дискуссия както на академично ниво, така и от позициите на стопанската практика. Посочената проблематика се превърна във фокус в публикациите на авторитетни международни институции като ООН, Световната банка, Евростат, УНКТАД и др.

Огромната значимост на тази европейска концепция е, че за пръв път Европейската комисия поставя като стратегическа цел активизирането на дейността, свързана с функционирането на “интегриран и иновативен вътрешен пазар на финансови услуги, свързан с устойчивото развитие при гарантирана защита във висока степен на интересите на потребителите / инвеститорите с цел постигане на финансова стабилност”¹.

Европейската концепция за отчитане на предприятията във връзка с устойчивостта е логично и закономерно продължение на други утвърдени международни инициативи като идентифицираните от ООН Цели на устойчиво развитие, както и Парижкото споразумение за климата. В новоприетия европейски документ всички решения, залегнали в предходните споразумения, са още по-задълбочено конкретизирани въз основа на целеви инициативи, политики, методи на измерване, отчитане, докладване и контрол.

Капиталовите пазари и финансирането от страна на публичния и частен капитал са посочени като основен инструмент за мобилизирането на инвестиции в областта на устойчивите технологии, изграждането на подходяща инфраструктура и постигане на заложените от Европейската комисия климатични цели и ангажименти относно опазването

¹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a Framework to facilitate sustainable investment, European commission , COM (2018) 353 Final

на околната среда. Специално внимание е отделено на социалните и управленски рискове на устойчивостта.

Стартът на посочената европейска инициатива се характеризира като интегриран панел от разнообразни дейности, фокусирани към постигането на финансова устойчивост с екологични, социални и управленски измерения и акцентира върху следните направления на устойчивост:

- Утвърждаване на европейска система за класификация на дейностите, свързани с устойчивото развитие.
- Утвърждаване на стандарти за екологично насочени финансови продукти.
- Включване на устойчивото развитие като целева насоченост на институционалните инвеститори и управляващите активи.
- Разработване на система от ключови индикатори и под-индикатори за измерване на степента на постигната от предприятията устойчивост.
- Утвърждаване на кредитните рейтинги и индекси като гарант за устойчиво развитие.
- Усъвършенстване на системата на оповестяване и докладване на фирменото въздействие и ефектите върху обществото.
- Интегриране на критериите за устойчивост в пруденциалните изисквания.
- Активизиране на дейността, свързана с подобряване на корпоративното управление във всички негови направления.
- Хармонизиране на европейското законодателство в областта на устойчивото развитие и публично докладване на идентифицираните рискове за финансовата стабилност в екологична, социална и управленска насока.
- Функциониране на публично-частни платформи, като например Евростат, които да осъществяват наблюдение на постигнатия прогрес в напредъка при изпълнение на поставените цели за устойчивост и стабилност.

Целта е в резултат от всички тези инициативи да се създаде комплексна рамка за стимулиране на инвестициите в устойчиво развитие с цел синхронизиране на всички европейски инициативи в тази насока. Става дума за утвърждаване на единна европейска система за класификация на дейностите в направление устойчивост, така формулираната таксономия, като динамична, а не статична категория².

Утвърдената европейска платформа за финансиране на устойчивото развитие си поставя за цел:

- Перманентно актуализиране на обхвата на европейската таксономия за постигане на целите на устойчиво развитие
- Разнообразяване на инициативите, свързани с постигане на целите, свързани с финансирането на устойчивото развитие
- Регулярно наблюдение и докладване на инвестициите в устойчиво развитие.

Аргументите за ефектите от единната европейска политика, надхвърляща усилията на отделните страни-членки, с направление устойчивост са следните:

1. Утвърждаването на единна европейска таксономия служи като нагледно, подробно разписано указание, което икономическите субекти могат да прилагат в конкретните си политики и корпоративни стратегии относно устойчивостта. Европейската таксономия е утвърден гарант за редуциране на финансовите рискове на индивидуални и институционални инвеститори в резултат от ползване на предоставена недостоверна информация относно оценката на въздействие на компаниите, в които те инвестират върху околната среда и социалните ефекти. Прилаганите механизми в тази насока са свързани с доброволното прилагане на международно утвърдени екологични и социални стандарти,

² Overview and Recommendations for Sustainable Finance Taxonomies, 2021, International Capital Market Association

ежегодни докладвания и съблюдаването на етичните норми и международни стандарти за добро корпоративно управление.

2. Единната европейска политика на устойчивост предполага постигането на положителен ефект на общностно ниво и укрепване на фундамента на европейския финансов сектор като единно цяло.

Именно затова тези проблеми са поставени на дневен ред и се отличават с такава актуалност.

Обхватът на основните заинтересовани страни, свързани с отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта, е изключително широк. Приоритетно става дума за основните участници на финансовите пазари като:

- Предприятия за колективно инвестиране в прехвърляеми ценни книжа /ПКИПЦК/, чиято цел е колективно инвестиране в ценни книжа или други дефинирани в закона ликвидни финансови активи на капитал, привлечен чрез публично предлагане при отчитане на разпределението на риска- ценни книжа на капиталовия пазар, нови емисии, депозити в кредитни институти и др.

- Лица, управляващи алтернативни инвестиционни фондове, за които е назначен независим депозитар. Тези институции са задължени регулярно да разкриват основните си пазари и инструменти, с които търгуват, насоки на инвестиционната си политика, размера и видовете активи, с които оперират, както и да предоставят оценка на риска. Тяхната насоченост към растящи, иновативни компании в областта на информационните технологии, компютърни науки, модерна търговия, логистика и транспорт, както и износно ориентирани частни компании с монетарна цел, не изключва предприемаческо им поведение, съблюдаващо утвърдените норми на устойчивост.

- Институции за професионално пенсионно осигуряване /ИППО/. Хармонизираният пруденциален режим на функциониране и отчитане чрез съставяне на балансов отчет на ИППО допринася за повишаване на сигурността за предприятията- осигурители като клиенти като преки клиенти на пенсионните дружества. Обективната оценка на активите и пасивите и въвеждането на капиталово изискване за платежоспособност създава обективни предпоставки за оценка на риска и съблюдаване изискванията на потребителите.

- Европейски социални предприемачески фондове. Насърчаването на социалното предприемачество и създаването на предпоставки за динамичното развитие на нови социални предприятия също трябва да е обвързано с постигането на устойчиви цели и задачи.

- Фондова борса. Българска фондова борса е неотменна част от инициативата на ООН „Устойчиви фондови борси“, обединяваща 90 световни фондови борси, и е ангажирана с целите на устойчивото развитие на българския капиталов пазар.³ За тази цел фондовата борса насърчава отговорните инвестиции в устойчиво развитие и си поставя за цел повишаване на ефектите по отношение на екологичното, социално и корпоративно управление в България.

- Европейска система за финансов надзор, в частност Комисия за финансов надзор, осъществявайки ефективен национален и европейски надзор, допринасят за утвърждаването на европейските, в частност национални капиталови пазари при съблюдаване на изискванията за стабилност и устойчивост.

- Публичните институции също са заинтересована страна и активно съдействат както за устойчивостта на финансовия сектор, така и за устойчивостта на компаниите.

- Безценен е приносът на неправителствения сектор при утвърждаването на устойчивостта като основен вектор на икономическо развитие.

³ Sustainable Stock Exchange Initiative, 2018 Report on Progress, UN . 2018, 85 p.

- Представителите на академичната общност със своята изследователска дейност, обективни оценки и качествени препоръки също могат да дадат своя принос към утвърждаването на устойчивостта, като ядро на новата икономическа перспектива.

Екологичните измерения на устойчивостта са концентрирани в шест основни цели:

1. Сметчане на изменението на климата
2. Адаптиране към изменението на климата
3. Устойчиво използване и опазване на водните и морски ресурси
4. Преход към кръгова икономика
5. Предотвратяване и контрол на замърсяването
6. Опазване и възстановяване на биологичното разнообразие и екосистемите ⁴

За всяка екологична цел са дефинирани отделни европейски критерии, както и индикатори за измерване, с цел обективно отчитане на екологичната устойчивост и предотвратяване на инвестиции, които нанасят вреда на околната среда в степен, надхвърляща приноса им за постигане на устойчиви екологични ефекти. Важно е да се отбележи, че оценките с екологично измерение включват целият жизнен цикъл на продуктите и услугите от момента на тяхното производство до излизането им извън употреба.

При отчитането на устойчивостта със социални измерения съблюдаването на минималните изисквания се предвижда да се постига приоритетно с меки управленски лостове чрез спазване на нормите и критериите на международните стандарти:

- Насоките на ОИСР за многонационалните предприятия ⁵,
- Ръководните принципи на ООН за бизнеса и правата на човека ⁶
- Декларацията за основните принципи и права при работа на Международната организация на труда ⁷
- Критериите на Глобалния договор на ООН ⁸ и др.

Европа има натрупан богат опит в областта функциониране на фондовете за устойчиво инвестиране. Международната статистика показва, че преобладаващите 73% от фондовете за устойчиви инвестиции през 2020 г. функционират в Европейския съюз за разлика от САЩ- 18% и други региони, включително развиващите се страни- 10% . Това утвърждава лидерските позиции на ЕС по отношение на броя на фондовете за устойчиво инвестиране. Като ключови сектори за постигане на Целите на устойчиво развитие са утвърдени транспортната и телекомуникационна инфраструктура, селското стопанство, здравеопазването, образованието и биоразнообразието ⁹.

Отчитането на компаниите във връзка с устойчивостта е нов по-висш формат на нефинансовото отчитане на предприятията. Директивата за отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта е актуализиран вариант на Директивата за оповестяване на финансова информация ¹⁰. Новата директива има много по-широк обхват, поради включването в нея на изискванията на Европейския зелен пакт и климатичните изисквания, които са широко застъпени в актуализираната директива за отчитане на устойчивостта на предприятията. Фирмените инициативи, свързани с намаляването на емисиите на парниковите газове и прехода към климатична неутралност, са поставени в центъра на новата директива.

⁴ Regulation (EU) 2020/ 852 of 18 June 2020 on the establishment of a Framework to facilitate sustainable investment, European Commission , 2020

⁵ OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011, OECD

⁶ UN Guiding Principles on Business and Human Rights, UN, 2011

⁷ ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at work and its follow – up, ILO, 2010

⁸ The UN Global Compact Operational Guide for SMEs, United Nation, 2007

⁹ World Investment Report, Investing in Sustainable Recovery, UNCTAD, 2021

¹⁰ Directive 2014/95/EU of 22 October 2014 regards disclosure on non-financial and diversity information, European Commission

Новата директива за отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта предвижда да се прилага в около 49 000 дружества, които са четири пъти повече от 11 000 дружества, съблюдаващи Директивата относно оповестяването на нефинансова информация. Към актуализираните критерии за гарантиране на устойчивост е включена информацията относно глобалните вериги на доставки на дружествата, съблюдаване на условията на труд, отчитане на използването на принудителен и детски труд, използване на женски труд, осигуряване на заетост за бежанци, преодоляване на етнически конфликти, спазване на правата на човека и етичните норми, намаляване на въглеродните емисии и др.

С разширен обхват са изискванията към институционалните инвеститори при отчитане на съблюдаването на техните доверителни задължения към техните клиенти и повишаване на гаранциите за мажоритарните и миноритарни акционери.

Всичко това разкрива огромната значимост на европейската концепция за отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта.

Ефектът от приложението на анализираната концепция на практика може да бъде синергичен единствено и само, ако всички икономически и публични субекти са отговорни и прилагат стратегии и политики, съобразени с утвърждаване на устойчивостта, както и ако се постигне съгласуваност с всички предходни нормативни актове на Европейската комисия.

Препоръчва се засилване на инициативите на институционалните инвеститори относно оповестяването на финансова информация за техните активи и пасиви, както и за насоките на техния свободен инвестиционния избор в полза на инвестиции с екологични, социални и управленски измерения.

Академичната общност чрез своите целеви изследвания може да бъде много полезна като разкрива и оповестява положителен фирмен опит, а и като критикува безотговорни инвестиционни политики.

Всичко това разкрива голямата значимост на представянето на Европейската концепция за отчитане на предприятията във връзка с устойчивостта.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Directive 2014/95/EU of 22 October 2014 regards disclosure on non-financial and diversity information, European Commission
2. ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at work and its follow – up, ILO, 2010
3. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011, OECD
4. Overview and Recommendations for Sustainable Finance Taxonomies, 2021, International Capital Market Association
5. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a Framework to facilitate sustainable investment, European commission, COM (2018) 353 Final
6. Regulation (EU) 2020/ 852 of 18 June 2020 on the establishment of a Framework to facilitate sustainable investment, European Commission, 2020
7. Sustainable Stock Exchange Initiative, 2018 Report on Progress, UN . 2018, 85 p.
8. The UN Global Compact Operational Guide for SMEs, United Nation, 2007
9. UN Guiding Principles on Business and Human Rights, UN, 2011
10. World Investment Report, Investing in Sustainable Recovery, UNCTAD, 2021

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE HEALTH SYSTEM MANAGEMENT AND THE SOURCES FOR ITS FINANCING

Veli Baldzha

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The health system is extremely important for the economic development of the country. It has a significant impact on human capital, on the quantity and quality of working and leisure time needed to produce other goods for human development. The financing of the healthcare system is crucial for the economic prosperity and well-being of the society and is a priority of every state policy. Optimal funding leads to maximizing the benefits for both the individual and society. The purpose of the publication is to characterize the main sources of funding for health care and on this basis to draw conclusions about their advantages and disadvantages in order to make recommendations for improving the health care system in Bulgaria.

Keywords: health system, health insurance contributions, sources for financing health care, revenues, expenditures, National Health Insurance Fund (NHIF).

ФИНАНСОВИ-ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ И ИЗТОЧНИЦИТЕ ЗА НЕЙНОТО ФИНАНСИРАНЕ

Вели Балджъ

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Резюме: Здравната система е изключително важна за икономическото развитие на страната. Тя оказва съществено влияние върху човешкия капитал, върху количеството и качеството на работното и свободното време, необходимо за производство на други блага за развитие на човека. Финансирането на системата на здравеопазването е определящо за икономическия просперитет и благосъстоянието на обществото и е приоритет на всяка държавна политика. Оптималното финансиране води до максимизиране на ползите както за отделния индивид, така и за обществото. Целта на публикацията е да се направи характеристика на основните източници на финансиране на здравеопазването и на тази база да се направят изводи относно техните предимства и недостатъци с оглед да бъдат дадени препоръки за усъвършенстване на системата на здравеопазване в България.

Ключови думи: здравната система, здравноосигурителни вноски, източници за финансиране на здравеопазването, приходи, разходи, Национална здравноосигурителна каса (НЗОК).

Увод

Здравната система е част от икономическата система на една страна. Основна цел на здравеопазването е организирането и предоставянето на достъпни медицински грижи за населението. Това изисква стриктен контрол от страна на обществото върху финансовите ресурси, отделяни за здравеопазване с цел осигуряване достъп до медицински грижи на всички граждани. Финансирането на здравеопазването е съвкупност от финансови, управленски, социални, политически и др. инструменти. Предлагащото на качествени здравни услуги е от жизненоважно значение за развитието на една нация. При разработването на здравни системи в света, често се поставя въпроса за финансирането им. Всяка страна е изправена пред избор на модел за финансиране и възможностите за осигуряване на необходимите финансови ресурси за покриване на разходите при нарастване търсенето на медицински услуги. Моделите за финансиране трябва да осигуряват достатъчни и стабилни приходи на всички нива на здравната система като с това да гарантират справедливото и ефективно разпределение на финансовите ресурси. Предизвикателство пред всички нации е постигането на баланс между размера на инвестираните в сферата на здравеопазване финансови ресурси и качеството на предоставяните здравни услуги.

Финансиране на системата на здравеопазването

Финансирането на здравеопазването е съвкупност от начини на набиране, разпределение и изразходване на парични средства, необходими за възпроизводството на дейностите, свързани с укрепване, опазване и подобряване на здравето. В този смисъл финансирането на здравеопазването може да се разглежда като дейност, свързана с управление на необходимите за отделните здравни структури финансови средства и финансовите взаимоотношения между участниците в здравеопазвания процес. В академичната литература се използва т.нар. триъгълник на здравеопазването, за да се представят участниците в здравната система: пациенти (потребители), доставчици (лекари, аптеки, болници, клиники и др.) и купувачи (здравноосигурителни фондове, каси,

застрахователи и др.). взаимоотношенията между тези три страни се регулират от държавата чрез нейните органи.

Процесът на доставяне и финансиране на здравни услуги представлява трансфер и обмен на ресурси: доставчиците трансферират здравни ресурси към пациентите, а пациентите директно или чрез купувачите трансферират финансови ресурси към доставчиците. Пациентите плащат на доставчиците за получената здравна услуга или внасят здравноосигурителни вноски или премии в осигурителните и застрахователни дружества или други държавни структури, които ги събират от населението най-често на солидарна основа.

Източниците за финансиране на здравната система може да се обособят в следните групи:

1. **Бюджетно финансиране.** В зависимост от вида на здравната система и икономическата организация делът на бюджетното финансиране варира.

2. **Частно финансиране** - средствата са от личния бюджет на домакинството за здравни услуги под формата на:

✓ заплащане на такси, цени за платени и допълнителни услуги в обществените здравни заведения;

✓ регистрирани плащания за медицински услуги в частния сектор;

✓ неформални плащания /избягване на данъчно облагане и т.н/ в държавния и частния сектор;

✓ покупки на медикаменти и здравни стоки.

В слабо развитите страни делът на директното плащане е значителен и достига до 50%, докато в развитите страни е не повече от 20%.

Към методите на частно финансиране можем да кажем, че спадат и:

Дарителството. Формите на дарителство са три вида:

• корпоративно или т.н материално подпомагане, спонсорство и предлагане на услуги на бизнеса;

• институционално – фондации и нестопански организации;

• индивидуално дарителство.

Външно финансиране. Средствата идват от международни и чужди организации и правителства като се реализират под формата на безвъзмездни дарения, консултантски услуги, хуманитарна помощ, кредитни линии и др.

3. **Социалното и здравно осигуряване** е индиректно финансиране на фондов принцип. Средствата се набират от осигурителни вноски, които да покриват рисковете от заболявания.

Социалното здравно осигуряване е задължително и в по-малка степен доброволно осигуряване на заетите лица в трудовия пазар. Организира се от правителството като осигурителните вноски се изчисляват като фиксиран процент върху брутно трудово възнаграждение, независимо от риска от заболяване. Особено тук е социално защитните функции, който има и задължително покрива всички ниско доходни категории от населението. Този тип осигуряване носи така наречената „споделена отговорност“ и позволява средствата да се преразпределят от здравите към болните, от богатите към бедните.

Частното здравно осигуряване е на доброволен принцип желаещите да се осигурят и се предлага от частни застрахователни компании. Има случай, в които е задължително и обхваща тази част от населението с по-високи доходи. Вноските се определят като фиксирана или диференциална сума може и като процент от дохода в зависимост от здравния риск и степента на използваемост на здравната помощ.

Според степента на участие на държавата във финансирането и предоставянето на здравни услуги може да се каже, че има следните основни типа системи за финансиране:

✓ системи, финансирани чрез общи данъци, с държавна собственост върху доставчиците /публично – интегриран модел/;

✓ социално здравно осигуряване със смесена система от държавни и частни доставчици /модел на публичен договор/;

✓ системи на частно здравно застраховане с частни доставчици на услуги (модел на частните застрахователи/.

Система в „чист вид“ рядко се среща, обикновено се прави комбинация между отделните източници на финансиране в различни съотношения, които да съответстват на социално – демографските условия в страната. Причината, е че държавата запазва своята роля при финансиране на здравеопазването макар и в по-ограничени размери при някои системи. Представа за конкурентната структура на системата и дефинирането ѝ се определя от доминиращия източник на финансиране.

Механизмите на финансиране включват (таблица 1):

- данъци и такси;
- социални и здравни осигуровки;
- частни застрахователни премии;
- лични средства;
- заеми;
- субсидии;
- дарения.

Таблица 1. Източници на финансиране, механизъм на събиране на вносите и субекти на събиране на вноските

Източници на финансиране	Механизъм на събиране на вноските	Субекти на събиране на вноските
<ul style="list-style-type: none"> • Фирми, корпоративни организации, работодатели 	<ul style="list-style-type: none"> • Преки и непреки данъци • Задължителни осигурителни вноски и данъци по ведомост 	Централно, регионално и местно самоуправление
<ul style="list-style-type: none"> • Граждани, домакинства 	<ul style="list-style-type: none"> • Доброволни осигурителни (застрахователни) вноски 	Доброволни здравно-осигурителни фондове
	<ul style="list-style-type: none"> • Директни плащания 	Доставчици
<ul style="list-style-type: none"> • Чуждестранни и местни ФЛ, ЮЛ, НПО, благотворителни организации • Международни банки и кредитни институции, правителствени организации 	<ul style="list-style-type: none"> • Заеми, субсидии, дарения 	Съответният получател

Здравноосигурителните вноски са:

- фиксирани;
- в зависимост от трудовото възнаграждение;
- в зависимост от дохода;
- в зависимост от региона.

Възможностите за заплащане на вноските са:

- изцяло от осигурения;
- от осигурения и от работодателя;
- различни дялове;
- равни дялове.

В България основен приходоизточник в здравеопазването са социалните здравноосигурителни вноски. Според чл. 1 от ЗЗО: „Здравното осигуряване е дейност по набирането на здравноосигурителни вноски и премии, управление на набраните средства и тяхното разходване за закупуване на здравни дейности и здравни услуги. Здравното осигуряване може да бъде задължително и доброволно.“ Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) и нейните териториални подразделения осъществява дейностите по разпореждане със средствата от здравноосигурителни вноски. Приходите в НЗОК се осигуряват от: вноски на лицата, трансфери от бюджета, лихви и приходи от управлението на имуществото на касата, глоби, лихви и др.; такси; дарения и завещания и др. най-голям дял имат приходите от осигурителни вноски – средно 65%, следвани от трансферите за здравно осигуряване (средно 33%) и други приходи около 2% (табл. 2).

Таблица 2. Общи приходи в бюджета на НЗОК в България през периода 2016-2022

	приходи от здравноосигурителни вноски	% от общата сума	трансфери за здравно осигуряване	% от общата сума	други приходи	% от общата сума	обща сума на приходите
2016	2 121 000,00	66,18%	1 045 199,00	32,61%	38 550,00	1,20%	3 204 749,00
2017	2 279 730,00	66,03%	1 134 086,00	32,85%	39 000,00	1,13%	3 452 816,00
2018	2 556 292,00	66,23%	1 262 186,00	32,70%	41 500,00	1,08%	3 859 978,00
2019	2 842 254,20	66,11%	1 394 589,00	32,44%	62 759,80	1,46%	4 299 603,00
2020	3 107 134,20	65,49%	1 533 599,50	32,32%	103 971,20	2,19%	4 744 704,90
2021	3 200 862,50	62,95%	1 780 111,00	35,01%	103 897,80	2,04%	5 084 871,30
2022	3 759 192,60	62,13%	2 043 324,50	33,77%	248 232,80	4,10%	6 050 749,90

Източник: Изчисления на автора по данни от Закона за бюджета на НЗОК за съответните години.

Приходите от доброволното здравно осигуряване са минимални в сравнение с тези, постъпващи в системата на задължителното здравно осигуряване не само у нас, а и в останалите страни членки на Европейския съюз. В България тази дейност от 2013 година се трансформира от осигурителна в застрахователна¹.

Представянето на качествени здравни услуги изисква голям финансов ресурс. Пред всяка една държава по света стои въпросът за правилното управление на приходите и разходите за лечение.

За да се гарантира качеството на здравните услуги и достъпа до тях е необходимо да се анализират предимствата и недостатъците на всички източници на финансиране, както и правилното им разпределение и усвояване по сектори, и контрол над изразходваните финансови средства.

Факт е, че здравноосигурителна вноска, която се плаща в България не е реалната стойност и цена на получената здравна услуга, която всеки получава, в резултат на което потребителите, които са плащали здравни вноски потребяват максимално количество здравни услуги.

И като се вземе предвид, че здравната вноска се поема от държавата за деца, пенсионери, социално слаби и други групи хора, посочени в чл. 40, ал. 3 от Закона за здравното осигуряване /ЗЗО/, потребителите нямат стимул за рационализация на потреблението. В условията на несигурност и пандемия се увеличава и обема на

¹ Кръстев, Б. Анализ на здравните разходи в България през последните години

потреблението на здравни услуги. Този финансов механизъм на социалното здравно осигуряване затруднява контрола върху изпълнителя на услугата.

В България приходите за финансиране на здравния сектор се свиват поради икономически и демографски промени, има високо ниво на безработица и увеличаване на броя на пенсионерите. Необходимо е да се вземат мерки за редуциране на разходите чрез повишаване на ефективността, чрез разработване на икономически и финансови инструменти като актюерски проучвания. Има информационни празноти и липса на данни за достъпа до здравни грижи както от неосигурени така и от осигурени лица и информация за приходите на НЗОК. Недостигът на финансови средства в системата за здравеопазване се отразява на качеството на здравните услуги и води до негативно отношение на пациентите.

НЗОК е основна институция за финансиране на здравеопазването в България. Наложеният монопол вреди на здравната система и трябва да се премахне като по този начин ще се даде възможност за конкурентост на пазара между здравноосигурителните дружества. Налице е недоволство от качеството на медицинските услуги и от модела на финансиране на системата заради доплащанията от страна на пациентите.

Заключение

Българското здравеопазване функционира в условията на хроничен финансов дефицит. Действащата понастоящем система на финансиране на здравеопазването в България се характеризира със сериозни недостатъци (бюрократизирана е, делът на нерегламентираните плащания от страна на пациентите е висок, което увеличава и финансовата тежест върху тях), което е предпоставка за неефективност на здравната система като цяло. Ефективното функциониране на здравната система изисква задълбочен анализ и разработването на ефективни икономически модели, които да осигурят оптимално финансиране на здравните грижи с цел пациентите да получават по-добро обслужване, заетите в здравеопазването по-достойно заплащане на труда им и максимална полза за обществото и държавата. Това предполага да бъде направен задълбочен анализ на опита на развитите страни и добрите практики за финансиране на здравните им системи да се предложат начини за усъвършенстване модела на финансиране на здравноосигурителната система в България, тъй като сега действащия модел не отговаря на интересите на населението и е по-скоро вреден за сектора на здравеопазването в България.

Използвана литература:

1. Кръстев, Б., 2018. Анализ на здравните разходи в България през последните години. сп. Ново знание, 7-3 (2018), ISSN 2367-4598 (Online), ВУАРР.
2. Кацаров, Д. Икономически и организационни аспекти на мениджмънта на многопрофилна болница за активно лечение в условията на финансова и икономическа криза. Дисертационен труд, 2011.
3. Димитров, Гр. 2014. Организация и финансиране на здравната система - характеристика, проблеми и възможни решения. Изд. на ВУЗФ „Св. Григорий Богослов”, 347стр.
4. Финансиране и управление на здравеопазването теоретични основи, модели, проблеми и тенденции. Анализ на Министерство на финансите. <https://www.minfin.bg>
5. Ангелов, С., & Ангелова, Т. 2016. Здравеопазване, политика, икономика, управление. София: Полиграф Юг АД
6. Закон за здравното осигуряване, Обн., ДВ, бр. 70 от 19.06.1998 г., изм. и доп. ДВ. бр.18 от 4 Март 2022 г.
7. Закон за бюджета на НЗОК за 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 г.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

THE GREEN ECONOMY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Vladimir Arsovski

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The article presents the concept of the green economy in the context of sustainable development.

Keywords: green economy, sustainable development, neoclassical economics.

ЗЕЛЕНАТА ИКОНОМИКА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

Владимир Арсовски

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

В редица разработки е отбелязано (Daly Н (1974), че неокласическата икономика страда от „мания за растеж“¹. Ако си припомним произхода на неокласическата икономика, то самото ѝ име показва, че неокласическата икономика е еволюцията на класическата икономика. В класическата икономика стойността на продукта зависи от цената на производството му.

Еволюцията на класическата икономика е неокласическата икономика, която разглежда ценообразуването като затворена система: компаниите продават продукти и след

¹ Daly Н (1974), Steady-State Economics versus Growthmania: A Critique of the Orthodox Conceptions of Growth, Wants, Scarcity, and Efficiency, Policy Sciences, Vol. 5, No. 2, pp. 149-167.

това възстановяват производствените разходи. Структурата на неокласическата икономика се обобщава лесно с думи Е. Roy Weintraub²: „Купувачите се опитват да увеличат максимално своите ползи от получаването на стоките и правят това, като увеличават покупките на артикула, докато не получат допълнителна единица, те мислят, че просто трябва. По този начин те максимизират „ползността“ - удовлетворението, свързано с потреблението на стоки и услуги. По същия начин хората заемат труда си на фирми, които искат да ги наемат, като балансират ползите от предоставянето на незначителна единица от техните услуги (заплатите, които получават) и безсмислието на самия труд - загубата на свободното време. Хората правят избор - печалба. „Това води до теорията за търсенето на стоки и осигуряването на продуктивни фактори.“ Основният фокус на неокласическата икономика е пазарното равновесие. Смята се, че пазарното равновесие съществува, когато цената и количеството на продукта отговарят на очакванията както на производителите, така и на потребителите - необходимите и доставените количества са равни. По този начин взаимодействието между търсенето и предлагането определя пазарната цена (Newton A.C. and Cantarello E. (2014))³.

Има разлика между класическата и неокласическата икономика по отношение на природните ресурси: проблемът с недостига на природни ресурси измъчва бащите на класическата икономика, по-специално Малтус или Мил. Те се съсредоточиха върху въпроса за природните ресурси и техните ограничения. Неокласическата икономика обаче отчита основно недостига на природни ресурси като основа за определяне на пазарните цени.

В някои разработки редица постулати на неокласическата икономика и неолибералната идеология са много съгласни и тук е формулиран техният сравнителен анализ на приликите и разликите Söderbaum P. (2007)⁴:

- и двете теории се фокусират върху пазарите;
- ръстът на БВП е основният показател за развитие;
- единствената институция, взета на сериозно, е фирма или корпорация;
- подкрепя се идеологията на консуматорството и краткосрочната ползност;
- анализът е предимно от разходен характер, както в случая с оценките на разходите и ползите;
- идеята за ефективност и в двата случая е еднаква, тя е свързана с паричната стойност на всяка единица произведени, продадени или закупени стоки;
- теорията на международната търговия подкрепя експортно ориентираното производство за сметка на местната самодостатъчност;
- неокласическите икономисти са склонни да вярват, че неограниченото движение на капитали през границите е ефективно в глобална перспектива.

Всъщност единствените разлики между неокласическата икономика и неолиберализма са, че неокласическата икономика понякога поддържа силна държава, както в скандинавските страни, и че неокласическата икономика подкрепя конкуренцията, така че може да се противопостави на монопола.

Тези, които не са запознати с термините „зелена икономика“ и „икономика на околната среда“, могат да мислят, че те са идентични, може да изглеждат синоними, но не

² Weintraub, E. Roy: Neoclassical Economics. Library of Economics and Liberty.

<http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>. Accessed as of 22 February 2017.

³ Newton, A.C. and Cantarello, E. (2014) An Introduction to the Green Economy: Science, Systems and Sustainability. New York: Routledge, p. 9.

⁴ Söderbaum, P. (2007) Science, Ideology and Development: Is There a ‘Sustainability Economics’? PostAutistic Economics Review, 43, 24-41. p. 43.

са. Зелената икономика не е екологична икономика, въпреки че използва последната като движеща сила за постигане на целите си.

Зелената икономика стана официално признат отрасъл на икономиката през 70-те години в резултат на редица екологични проблеми. Известен учен като Pearce D. (2002)⁵, твърди, че зелената икономика е родена в САЩ през 1952 г. след създаването на първия мозъчен тръст, фокусиран изключително върху природните ресурси и екологичните проблеми, инициран от президента Труман.

Правителството на САЩ се нуждаеше от обективни данни, за да взема политически решения относно природните ресурси на нацията, особено след като Втората световна война засили натиска върху минералите, селското стопанство и енергетиката.

Основите на икономиката на околната среда датират от 18-ти век, от такива големи мислители като Николас де Кондорсе и неговите „Размисли върху търговията с пшеница и принципите на политическата икономия и данъчно облагане“ (1817 г.), и Мил с неговото „Есе за принципите на хората от селото“ (1798). Те отбелязаха значението на управлението на природните ресурси за оптимизиране на икономиката.

Зелената икономика е нов подход към неокласическата икономика, който въвежда околната среда в сферата на икономиката. Икономиката на околната среда стимулира икономическия растеж и защитава пазарните механизми за постигането му. По този начин зелената икономика е екологичният компонент на неолиберализма.

Според Ayres R.U. and Kneese A.V. (1969)⁶, най-важната характеристика на зелената икономика е, че тя е „отворена система“. Да функционира, т.е. предоставя стоки и услуги на хората, икономиката трябва да извлича ресурси (суровини и горива) от околната среда, да ги преработва (да ги превръща в крайни продукти за потребление) и да се отърве от голямо количество диспергирани и / или химически трансформирани ресурси (отпадъци), връщайки ги в околната среда. Следователно природата осигурява и природата получава - природата осигурява суровини и получава продукт.

Както беше отбелязано от Pearce D., Markandya A., Barbier E (1989)⁷: „Устойчивото развитие взаимодейства свободно с науката за икономиката на околната среда в няколко основни аспекта. Основният аспект на зелената икономика се отнася до нашето разбиране за начините, по които компаниите взаимодействат с околната среда.

Jacobs M. (1999)⁸ твърди, че зелената икономика „може да се опише като опит за интегриране на околната среда в конвенционалната или неокласическата рамка на икономическия анализ. Околната среда се възприема като колекция от стоки (стоки и услуги), оценявани, както и други стоки и услуги, от хората и обществото. Но поради факта, че екологичните стоки обикновено са безплатни (те имат нулева цена), тази стойност обикновено не се признава, което води до влошаване на околната среда (...)“. Jacobs M. (1999) е по-малко радикален в подхода си, тъй като използва класически инструменти за неолиберално приспособяване, които преди това не са били разглеждани, тъй като не са взели предвид приноса на икономическите параметри. Следователно възниква един от ключовите въпроси на зелената икономика: външните фактори. Всъщност това е много важно, както заяви Bergh J.C.J.M. van den (2010): „Централната концепция за зелена

⁵ Pearce, D. (2002): An Intellectual History of Environmental Economics. In: Annual Rev. Energy Environ. vol. 27, pp. 57-81.

⁶ Ayres, R.U. and Kneese, A.V. (1969) Production, consumption and externalities. American Economic Review 59: 282-297.

⁷ Pearce D., Markandya A., Barbier E. (1989) Blueprint for a Green Economy. London: Earth Scan Publications Ltd, p. 4.

⁸ Jacobs, M. (1999) Green Economy. London: Pluto Press ⁸⁹ На същото място, с. Хv.

икономика – това са „външни екологични последици“⁹. Берг е много убеден по този въпрос, до степен да спори: „Без външни прояви проблемът с нестабилността изчезва.“

Въпреки това, за Jacobs M. външните ефекти са проблем с ясно решение: самият пазар може да поправи екологичните проблеми, а икономическите инструменти могат да осигурят реални решения за екологичните щети. Един пример би бил иновациите. Чистите технологии са част от нововъзникващия пазар. В тази връзка Китай публикува през 2016 г. своя официален 13-и петгодишен план¹⁰, който определя целите за развитие от 2016 до 2020 г. Този план се основава на предишни години и има за цел да създаде солидна основа за „авангардно, иновативно, координирано, екологично, приобщаващо и съвместно развитие, което означава зелена и устойчива икономика за следващите две десетилетия. До 2020 г. Китай очаква да постигне БВП от над 92,7 трилиона юана.

В тази връзка, според теорията на Weintraub, ефективната зелена икономика ще се основава на финансовите ползи от околната среда. Тъй като участниците вземат рационални решения за предпочитания, като максимизират полезността и действат сами, това може да бъде постигнато чрез оптимизиране на инвестициите в околната среда. Например ако чистите технологии са от полза, тогава зелената икономика автоматично ще се утвърди.

Някои други автори наистина свързват двете неокласически икономики: „Зелената икономика е изследване на начина, по който попълваме оскъдните природни ресурси, като се вземат предвид предпочитанията на хората към правилно функционираща среда, която най-много подкрепя човешките дейности“¹¹.

Вторият компонент на науката за неокласическата икономика е икономиката на природните ресурси, която се отнася главно до търсенето, потребностите и природните ресурси. Основната цел е да се разбере как природните ресурси съществуват в икономиката, за да се управляват с тях за настоящето и бъдещите поколения. Бащите на икономиката на природните ресурси са съгласни с класическите икономисти, за които изчерпването на природните ресурси играе важна роля в техните изследвания. За Т. Малтус и Д. Рикардо природните ресурси са абсолютно ограничение за населението; за Никол Кондорсе и Дж. Мил - технологичният прогрес може да забави появата на недостиг на природни ресурси с нарастващо население. Произходът на тази област обаче може да бъде проследен от публикуването на статия от Харолд Хотелинг през 1931 г., озаглавена „Икономиката на изчерпаните ресурси“. Той постави основите за по-нататъшни изследвания в областта на икономиката на невъзобновяемите ресурси.

Цената на невъзобновяемия ресурс зависи от продължителността на неговото използване и скоростта на работа. По-специално минералите или горите се експлоатират твърде бързо и твърде евтино, поради което въздействието върху бъдещите поколения не се взема предвид. Това може да обясни защо САЩ доскоро не използваша своите петролни запаси.

Според най-известния икономист по околна среда на нашето време Costanza (1991) икономиката на околната среда е област на изследване, която „разглежда връзката между екосистемите и икономическите системи в най-широк смисъл“¹². Трансдисциплинарният характер на екологичната (зелена) икономика означава, че тя интегрира други дисциплини - екология, антропология, социално благосъстояние и др., които са необходими за интеграция с икономиката, ако обществото иска да постигне устойчиво развитие.

⁹ Bergh, J.C.J.M. van den (2010). Externality or sustainability economics? *Ecological Economics*, 69(11), 2047- 2052. p. 1.

¹⁰ The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China (2016– 2020). <http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201612/P020161207645765233498.pdf>. На същото място. С. 1.

¹¹ Environment Canada (1996) Handbook on Environmental Economics. Report 22 March 1996. Retrieved from <http://msl1.mit.edu/classes/esd123/2003/bottles/Hotelling.pdf> on 3/3/2017.

¹² Costanza, Robert. (1991) *Ecological economics: The science and management of sustainability*. Columbia University Press, New York. P.3.

Тази философска школа е силно зависима от Costanza, основател на Международното общество за икономика на околната среда. Въпреки това, други учени също могат да се считат за бащи на екологичната икономика, например Martínez-Alier J., Muradian R., (2015) et al.

Boulding K.E. (1966), британско-американски икономист и философ, публикува статия със заглавие, което сякаш говори за научна фантастика: „Икономиката на бъдещия космически кораб - Земя“. К. Боулдинг използва термина „космически кораб Земя“, който е изобретен от George H. (1879)¹³ за обозначаване на ограничените ресурси, налични на планетата Земя. Джордж си представя нашата планета като кораб, в който всичко е взаимосвързано: „Това е добре подготвен кораб, в който ние плаваме през космоса“, така че ресурсите трябва да бъдат разпределени по подходящ начин, за да може екипажът да оцелее.

Boulding K.E. измерва благосъстоянието и напредъка не от темпа на икономически растеж, а от състоянието на храните, кислорода, водата, здравето на екипажа и други нужди. Основите на Боулдинг могат да бъдат обобщени по следния начин: „... Изкушавам се да нарека отворената икономика „каубойска икономика“, каубоят символизира необятните равнини и е свързан с безразсъдно, експлоататорско, романтично и насилствено поведение... Затворената икономика на бъдещето може да се нарече по подобен начин - икономиката на „космонавта“, където земята се е превърнала в един космически кораб без неограничени резервоари на каквото и да било... и върху която човек трябва да намери своето място в циклична екологична система, която е способна на непрекъснато възпроизвеждане на материална форма. В каубойската икономика потреблението и производството се считат за централни, а успехът на икономиката се измерва с товароподемността на някои от „производствените фактори“¹⁴.

Икономиката на „космонавта“ е изградена противоположно на икономиката на каубоя. Успешната икономика на „космонавта“ се основава на показатели за естеството, степента, качеството и сложността на целия основен капитал, включително човешкия капитал, включен в системата, а не на показателите за производство и потребление. По този начин би било погрешно да се измерва развитието чрез растеж на БВП. По отношение на това критиката към Боулдинг К.Е. за обща мания за растеж е обобщена в една от най-известните му бележки: „Всеки, който вярва, че експоненциалният растеж може да продължи безкрайно в ограничен свят, е или луд, или икономист“¹⁵.

Основната насока на икономиката на „астронавтите“ е „поддържане на запасите и всякакви технологични промени, които водят до поддържане на даден общ запас с намалена производителност (т.е. по-малко производство и потребление)“. От друга страна, теорията, наречена "Биоикономика", разработена от Georgescu-Roegen N. (1978) е друг важен принос към екологичната икономика. Неговите есета по биоикономика са публикувани през 2011 г., три години след премиерата на екологичната икономика, и предвид припокриването на ранните екологични (зелени) икономически подходи, биоикономиката се разглежда като потенциален принос за екологичната икономика.

В най-известната си работа по този въпрос Georgescu-Roegen N. представи биоикономиката по следния начин: „Моят нов подход, който предлагам да назовем, е биоикономиката. Този термин има за цел непрекъснато да отчита биологичния произход на икономическия процес, който напълно осветява проблема за съществуването на

¹³ George, H. (1879) *Progress and Poverty: An Inquiry into the Cause of Industrial Depressions and of Increase of Want with Increase of Wealth: The Remedy*. New York: Appleton and Co., book IV, ch. 2.

¹⁴ Boulding, K.E. (1966) *The Economics of the Coming Spaceship Earth*. In: H. Jarrett (ed.) 1966. *Environmental Quality in a Growing Economy*, pp. 3-14. Baltimore, Md: Resources for the Future, Johns Hopkins University Press.

¹⁵ Boulding, K. (1973) *Attributed to Boulding*: US Congress (1973) *Energy reorganization act of 1973: Hearings*, Ninety-third Congress, first session, on H.R. 11510. p. 248.

човечеството с ограничено предлагане на налични ресурси, неравномерно разположени и неравномерно адаптирани¹⁶.

Georgescu-Roegen N. говори за три елемента, които са свързани с биоикономиката: изчерпване на природните ресурси на пренаселена планета; егоистичен екзозоматичен модел, който дава на човешкия вид способността да развива външни органи - устройства, инструменти - това даде предимство на човечеството пред останалите видове и това предимство се използва срещу цялата екосистема; и накрая, монофоничната сила на богатите страни. Метафорично можем да кажем, че Georgescu-Roegen N. предполага богатство, като комуникационните съдове на Блез Паскал, тъй като в развитите страни растежът поражда растеж, страданието поражда страдание, следователно развиващите се страни могат да растат само когато развитите страни се съгласят на пониско ниво на тяхното благосъстояние.

Въпреки особеностите на този подход, биоикономиката може да се счита за част от екологичната (зелена) икономика и следователно за един от основните ѝ подходи. Зелената икономика се застъпва за интегрирането на екологичните процеси и екологичната екология в икономическите модели. Що се отнася до ключовите въпроси на зелената икономика, ще разгледаме три от тях. Първият е въпросът за външните проблеми, вторият е оценката на природните ресурси, а третият е ограничението на Земята или способността на екосистемите да подкрепят икономиката.

Както казва Pearce D. (2002)¹⁷: „До Boulding K.E. (космически кораб Земя), външните проблеми обикновено се считаха за незначителни и управляеми отклонения от оптималните“. К. Боулдинг показва, че въпросът за негативните външни ефекти трябва да се разглежда като една от ключовите области на зелената икономика. Вероятно основното нарушаване на околната среда е замърсяването, което по време на публикуването на статията на Boulding K.E. просто не се счита за основен проблем.

Въпреки че през 60-те години движението за опазване на природата е било значително, принципът на таксите за замърсяване не е наложен.

Този принцип е споменат за първи път в Препоръката на ОИСР през 1972 г.¹⁸, в подготвителния процес за UNCEP, през същата година, но не е приет на Конференцията на ООН като общ принцип на правото на околната среда и остана в рамките на ОИСР, който го потвърди в друга препоръка две години по-късно¹⁹. Позицията на ОИСР повлия на ЕС, който приложи Принципа в първия си план за действие в областта на околната среда²⁰. Принципът за такса за замърсяване обаче не решава проблема с външните фактори, тъй като съществува така наречената сива зона на замърсяване. Съответно, прилагането на Принципа за такса за замърсяване не е лесно. Както заявява Martínez Allier J. (1991), съществува „несигурност относно функционирането на екологичните системи, което пречи на прилагането на екологичен анализ. Тъй като не разпознаваме много външни фактори и дори онези външни фактори, които разпознаваме, все още не можем да разберем дали някои са отрицателни или положителни, да не говорим за възможността да присвоим настоящата стойност в парично изражение“²¹. В това отношение Hawken P. (1993) твърди, че единствената причина, поради която неустойчиво произвежданите стоки обикновено са по-

¹⁶ На същото място. Georgescu-Roegen (1978) с. 1.

¹⁷ Pearce, D. (2002): An Intellectual History of Environmental Economics. Annual Rev. Energy Environ. vol. 27, p. 60.

¹⁸ OECD Recommendation of 26 May 1972, Document OCDE/GD(92)81.

¹⁹ OECD Recommendation of 14 November 1974.

²⁰ EU Environmental Action Plan 1973-1976.

²¹ Martínez-Allier, J. (1991) Ecological Perception, Environmental Policy, and Distributional Conflicts: Some Lessons from History. In: R. Costanza, Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability. New York: Columbia University Press, ch. 9, p. 124.

евтини от устойчиво произведените стоки, се дължи на неявна субсидия, която се плаща от бъдещите поколения²².

В неокласическата икономика външните ефекти се разглеждат като незначителен проблем или проблем, за който не си струва да се притеснявате. За разлика от това, икономиката на околната среда взема предвид външни фактори или, според Cato M. (2009)²³: „стремете се да върнете тези негативни последици в дисциплината“. Както обаче вече беше посочено, научната несигурност и трудността при определянето на стойността на природните ресурси въз основа на сенчестите цени остават в екологичната икономика.

Друга важна област на зелената икономика е оценката на природните ресурси. Зелената икономика предполага, че не само човешките дейности имат парична стойност, но и природните ресурси. Услугите, предоставяни от природата, не трябва да бъдат безплатни. Ако застрахователните компании или съдилищата могат да оценят човешкия живот, би било справедливо да се изчисли, например, цената на изчезването на белите китове в морската екосистема. Въпреки че някои учени вярват, че трябва да действаме според моралните принципи, въпросът е, че моралните принципи са по-слаби от капитализма. Трябва да се обърнем отново към Hawken P.²⁴, който посочи правилното състояние на нещата: „докато не успеем да намерим правилния начин за оценка на гората или реките, всичко останало е по грешен начин, който не му придава никаква стойност“.

В това отношение в най-известната статия, публикувана от Costanza R. et al. (1997)²⁵, се прави извод, че 17 екосистемни услуги за 16 биома имат икономическа стойност. Минималната оценка беше 16-54 трилиона щатски долара годишно (средно 33 трилиона американски долара годишно), като се приеме, че общият брутен национален продукт годишно е около 18 трилиона щатски долара. Зелената икономика обаче е доста предпазлива по отношение на механизма за оценка на природните ресурси, тъй като в нея има висока степен на научна несигурност. Costanza R., Daly H. (1987), заявяват, че: „Сравняването на немонетизирани ценности помежду си и с монетизирани ценности е много трудно (...), но, както пише Алберт Айнщайн, „законите на математиката, доколкото те са свързани с реалността, не са определени и както са сигурни, те не са свързани с реалността“²⁶. По този начин количествените несигурности трябва да се разглеждат като част от рисковете, присъщи на всяко решение и не трябва да възпрепятстват процеса на оценка на природните ресурси.

Оценката на природните ресурси обаче не се ограничава само до зелената икономика, а се използва широко и постоянно в икономиката на околната среда. В тази връзка известната концепция за зелена икономика, в която оценката на природните ресурси играе централна роля, може да бъде обобщена в един ред: „Важен принцип е, че ресурсите и околната среда служат на икономическите функции и имат положителна икономическа стойност“²⁷. Разликите между различните области на изследване са обобщени в табл. 5.

²² Hawken, P. (1993) *The Ecology of Commerce. a Declaration of Sustainability*. New York: Harper Business

²³ Cato, (2009) *Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice*. Sterling, Va.: Earth Scan Publications Ltd. p. 6.

²⁴ Hawken, P., Lovins, A., and Lovins, L. H. (1999) *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*, Snowmass, CO: Rocky Mountain Institute.

²⁵ Costanza, R. et al. (1997), *The value of the world's ecosystem services and natural capital*, *Nature Journal of Science* 387, 253-260 (15 May 1997), p. 1.

²⁶ This quotation is attributed to Albert Einstein by Constanza and Daly (1987) Costanza R., Daly H. (1987). *Towards an Ecological Economics*. *Ecological Modelling* 38. Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam.

²⁷ Pearce, D., Markandya, A., Barbier, E. (1989) *Blueprint for a Green Economy*. London: Earth Scan Publications Ltd, p. 5.

Таблица 5. Сравнение на традиционната икономика, екологичната икономика и традиционната екология

	<i>Традиционен икономика</i>	<i>Екология</i>	<i>Екологична икономика</i>
Светоглед	Механистичен, статичен, атомистичен	Еволюционен, атомистичен	Динамичен, системен, еволюционен
Същност	Полезност (само за хора), дефицит, пазар	Еволюция на разновидностите	Етика, пределна полезност (разпределение), устойчивост на околната среда
Времеви период	Краткосрочен (до 50 год.)	От дни до хиляди години (ера)	Дни на една ера, многомащабен синтез
Пространствен интервал	От местни към международни	От местни към регионални	От местни до глобални
Структура на разновидностите	Само хора	С изключение на хората	Екосистеми, включително хора
Макроцел	Ръст на националната икономика	Оцеляване на вида	Устойчивост на екологичната и икономическата система
Микроцел	Максимизиране на печалбата (компания), максимална полезност (индивидуално)	Максимален репродуктивен успех	Коригира се да отговаря на системните цели
Концепция за техническия прогрес	Оптимистична	Песимистична	Разумно скептична
Академична позиция	Дисциплинарна	Дисциплинарна	Интердисциплинарна
Вид система	Отворена	Затворена	Затворена (зелена икономика), отворена (икономика на окръжаващата среда)
Технологии	Решаване на проблеми с недостига на ресурси	Няма проблем с недостига на ресурси	Проблеми, свързани с дефицит на ресурси
Засегнати поколения	Настоящото	Бъдещи (оцеляване на видовете)	Настоящи и бъдещи
Принципи	Ефективност, рационалност, максимизиране на полезността и печалбата, икономически растеж	Опазване, независимост, оцеляване	Осигуряване на текущ (модерен) и междупоколенчески капитал

Както отбелязва Van den Bergh J. (2001)²⁸, екологичната икономика поддържа ограниченията за растеж, определени от биофизичния свят и следователно се стреми да използва биофизични единици и показатели за провеждане на икономически анализ. Следователно икономическото планиране и анализ винаги трябва да се извършват, като се вземат предвид параметрите на биосферата, тъй като, както твърди Асафу-Адай Дж. (2005), зелената икономика може да бъде определена като школа на мисълта, която изследва връзката между икономиката и природата, в която хората се разглеждат като част от поголямо цяло²⁹.

Повечето от учените са се занимавали с такива ограничения, поспециално Rockström J. et al. (2009)³⁰ доказва, че има няколко доказателства за ограниченията на човешкото влияние върху способностите на Земята, а именно:

- отделяне на биомаса - съгласно изчисленията на Vitousek P.M. et al. (1986)³¹ и др., досега човешката икономика е адаптирала около 40% от нетния първичен продукт на земната фотосинтеза;

- промяна на климата. Пети доклад за оценка на IPCC 5. Повишаването на температурата на атмосферата и океанската система е недвусмислено, а повишаването на морското равнище също е безпрецедентно. По данни от NASA³², от 1880 г. се наблюдава повишаване на глобалната температура с +1,7 градуса по Целзий; - озоновата дупка. Антарктическата озонова дупка е открита през 1985 г. от британски учени Фарман, Гардинер и Шанклин. Изчерпване на озоновия слой се забелязва и в Арктика и Тибет. По данни от NASA актуалното състояние³³ през 2016 год. възлиза на около 8,9 милиона квадратни мили;

- деградация на земята. Според Министерството на земеделието на САЩ: „Производителността на някои земи е намаляла с 50% поради ерозия на почвата и опустиняване. Намаляването на добивите в Африка поради ерозия на почвата може да варира от 2 до 40%, със средна загуба от 8,2% за континента. В Южна Азия годишните загуби на производителност се оценяват на 36 милиона тона зърнен еквивалент, на стойност 5 400 милиона щатски долара поради водна ерозия и 1800 милиона щатски долара поради вятърна ерозия. Общите годишни разходи за земеделска ерозия в САЩ се оценяват на около 44 милиарда щатски долара годишно или около 247 щатски долара на хектар обработваема земя и пасища. В световен мащаб годишната загуба от 75 милиарда тона, което струва на света около 400 милиарда долара годишно или около 70 щатски долара на човек годишно“;

- загуба на биологично разнообразие. Съгласно МСОП³⁴, 1 от 8 птици, 1 от 4 бозайници, 1 от 4 иглолистни, 1 от 3 земноводни и 6 от 7 морски костенурки са застрашени. 75% от генетичното разнообразие на земеделските култури е загубено, а 75% от световния риболов е изцяло или свръхексплоатиран.

Въпреки че деградацията на океана не е включена в параметрите на R. Costanza, тя също трябва да се вземе предвид, тъй като океаните покриват 70% от повърхността на планетата.

²⁸ Van den Bergh, J. (2001) Ecological economics: themes, approaches, and differences with environmental economics. In: Regional Environmental Change, vol. 2, pp. 13-23.

²⁹ Asafu-Adaye, J. (2005) Environmental Economics for Non-Economists. Techniques and Policies for Sustainable Development. Hackensack, N.J.: World Scientific Publishing.

³⁰ Rockström, J. et al. (2009) A safe operating space for humanity. Nature 461/7263: 472.

³¹ Vitousek, P.M. et al. (1986) Human appropriation of the products of photosynthesis. Bioscience 34 (6), pp. 368-373.

³² <https://climate.nasa.gov> retrieved on 4 March 2017.

³³ <https://ozonewatch.gsfc.nasa.gov> retrieved on 4 March 2017.

³⁴ <https://www.iucn.org/theme/species/our-work/influencing-policy/biodiversity-indicators> retrieved on 4 March 2017.

Деградация на океана: според НАСА, морското равнище се повишава с 3,4 мм годишно. Освен това според NOAA³⁵ през 2014 година хипоксията - липсата на кислород в океана - започва да обхваща повече от 5000 квадратни мили от морското дъно поради замърсители, създадени от човека, които достигат до океана: те включват пестициди, хербициди, химически торове, детергенти, масло, отпадъчни води, пластмаси и други твърди вещества.

Теорията на R. Costanza е развита по-късно от Rockström J. et al. (2009)³⁶. J. Rockstrom разширява границите на R. Costanza с други параметри: биохимичните граници, деградацията на прясна вода и океана са еднакво важни.

Както беше отбелязано Biely K. (2014), целта на зелената икономика е да поддържа обема на глобалната икономика в рамките на способността на екосистемата да я поддържа. Икономиката през 1900 г. се оценява на 600 милиарда долара. Днес световната икономика нараства с тази сума на всеки две години. Зелената икономика не е движение за намаляване на растежа. Така че зелената икономика следва икономиката, зелената икономика се подобрява, но тя сама не променя света. Ключовата разлика между икономиката на околната среда и зелената икономика може да се намери в концепцията за устойчивост. Всъщност устойчивото развитие е централната ос на зелената икономика, но не е неокласическо. От тази гледна точка можем да твърдим, че икономиката на околната среда се грижи за икономическата устойчивост и устойчивостта на зелената икономика.

По думи на Costanza R. (1991) „Зелената икономика се различава от традиционната икономика и конвенционалната екология по отношение на възприемането на проблема и значението, което придава на взаимодействието с околната среда“³⁷. Една зелена икономика има по-широк спектър от икономиката. Той се разширява, разглеждайки пошироко от гледна точка на времето, пространството и частите на системата, които трябва да се приобщат.

Икономиката трябва да се изучава заедно с други дисциплини, свързани с устойчивото развитие.

Икономиката на околната среда се върти около антропоцентризма, около идеята, че човекът е собственик на планетата и може да я използва на свое разположение. Околната среда е предмет на загриженост от икономиката на околната среда, но зелената икономика отива по-далеч. Това поставя под съмнение мнението, че човекът има неограничено право да използва ресурси. И така, докато екологичната икономика е антропоцентрична, зелената икономика е „екоцентрична“³⁸.

Докато икономиката на околната среда е неокласически подход към околната среда, зелената икономика се основава на реалната способност на околната среда да бъде доставчик на икономиката. Икономиката на околната среда се основава на пазарната, екологичната икономика, на биофизичния свят. В зависимост от поетата посока, екологичната икономика ще промени драстично глобалната икономика (или не), защото зелената икономика означава промяна в глобалната икономическа система, докато екологичната икономика просто допринася за някои корекции. Както отбелязва Biely K.

³⁵ <http://oceanservice.noaa.gov/hazards/hypoxia/> retrieved on 4 March 2017.

³⁶ Rockström, J. et al. (2009) A safe operating space for humanity. *Nature* 461/7263: 472.

Biely, K. (2014) The United Nations Environment Programme's Green Economy Initiative: Shifting the Concept with the Global Financial Crisis of 2008. Available at: <http://www.esee2015.org/wp-content/uploads/2015/10/0353.pdf> (accessed 14 August 2017).

³⁷ Costanza, R. (1991) *Ecological Economics: the Science and Management of Sustainability*. New York: Columbia University Press, p. 3.

³⁸ По думите на Роу: „Екоцентричният аргумент се основава на убеждението, че в сравнение с неоспоримото значение на човешката част, цялата екосистема е още по-значима и съгласувана: поприобщаваща, по-сложна, по-интегрирана, по-креативна, по-красива, по-мистериозна и по-стара във времето“. Rowe, Stan J. (1994). "Ecocentrism: the Chord that Harmonizes Humans and Earth." *The Trumpeter* 11(2): 106-107.

(2014), устойчивостта на зелената икономика винаги означава силна устойчивост, за разлика от икономиката на околната среда, което обикновено означава понятието слаба устойчивост³⁹.

Според Biely K. (2014), зелена икономика се появява за първи път в доклади на ЮНЕП през 2008-2009 год. Потвърждение може да се намери в редове като „широко се признава, че старата система вече не работи (...) ресурсите, които трябва да бъдат освободени, могат потенциално да се използват за постигане на „критична маса“ на инвестиции и заетост за започване на нова устойчива парадигма“ или в Ежегодника от 2009 год.: „Икономическа система, която насърчава прекомерната експлоатация на природните ресурси и производството на отпадъци, претърпява пълна реорганизация. Това е преломен момент за следващата икономическа система да не повтаря грешките при прекомерна експлоатация и замърсяване. ”

В момента обаче зелената икономика е антропоцентрична и „икономична“, и все повече с превес на икономиката над околната среда. По този начин зелената икономика в момента е под шапката на икономиката на околната среда.

Съответно, от гледна точка на това проучване, най-ясното обяснение се крие в основните принципи: икономиката на околната среда насърчава ефективността, а зелените икономики насърчават справедливостта.

Зелената икономика е пряко свързана с различни концепции за растеж, най-вече зеления растеж, който беше представен за първи път през 2005 г. на Петата министерска конференция по околна среда и развитие (ICED) в Азиатско-тихоокеанския регион в Сеул. Там също така се прие Декларацията на министрите и Регионалния план за прилагане на устойчивото развитие. Зеленият растеж е стратегия за поддържане на икономически растеж и създаване на работни места за облекчаване на бедността като част от лишаването от природни ресурси и изменението на климата. Там също беше споменато, че в интерес на настоящите и бъдещите поколения „е необходимо да се промени ходът на развитие от досегашния подход: „първо расте, после се чисти“, като начин за предаване на устойчивия растеж към по-широк кръг от обществото.“ Конференцията отбеляза, че постигането на зелен растеж изисква „отдалечаване от традиционния подход и интегриране на трите стълба на устойчиво развитие, икономическо и социално развитие и опазване на околната среда“.

Неблагоприятното въздействие на традиционната парадигма на икономическия растеж върху максимизирането на краткосрочния БВП чрез използване на човешки и естествен капитал ясно показва нарастваща разлика в доходите, нарастваща безработица и екологична криза, климатични промени. Парадигмата на растеж, свързана с инвестиции в човешкия и природния капитал за постигане на компромис между трите измерения на устойчивото развитие в синергия играе голяма роля за постигане на устойчиво развитие. Зеленият растеж е стратегия за инвестиране в природен капитал, която превръща зеленото в двигател на икономическия растеж, който е екологично устойчив.

Глобалната инициатива за зелен растеж, която първоначално беше основана от Република Корея и стана международна организация на конференцията Рио + 20, определя зеления растеж по много по-сложен начин: „Зеленият растеж е нова парадигма на революционното развитие, което подкрепя икономическия растеж, като същевременно се гарантира устойчивост на климата и околната среда. Той се фокусира върху справяне с първопричините за тези проблеми, като същевременно гарантира създаването на

³⁹ Biely, K. (2014) *Environmental and Ecological Economics: Two Approaches in Dealing with Economy-Environment Interrelations and the Example of the Economics of the Land Degradation Initiative* (doctoral dissertation, University of Vienna, <http://ubdata.univie.ac.at/AC11451272>). p. 18. <https://www.unescap.org/>

необходимите канали за разпределение на ресурси и достъп до основни стоки за хората в неравностойно положение⁴⁰.

По-горе беше споменато, че ОИСР използва термина „зелен растеж“, а не „зелена икономика“. Можем да кажем, че терминът „зелен растеж“ е изключителната сфера на дейност на тази международна организация (Таблица б).

В контекста на ОИСР „растежът“ е работещо определение. Използва се при разработването и изпълнението на програмата и бюджета на организацията. Организацията включва екологични цели в икономическите стратегии. ОИСР признава, че „зеленият растеж се превърна в нова парадигма за развитие, способна едновременно да отговаря на икономическите и екологичните цели⁴¹. Като такава, организацията е разработила термините „зелен“ и „растеж“ поотделно, за да улесни комбинацията им по отношение на зелените сектори, елементи, технологии и (добри) практики. Така от икономическа гледна точка „растежът предполага създаване на богатство, измерено чрез брутен вътрешен продукт или някакъв друг показател, който може да се използва за сравняване на промените в нивото на икономическа жизнеспособност в даден регион във времето⁴². В тази позиция обаче липсва социален компонент, който не следва непременно от икономически и екологични мерки.

Малки разлики могат да бъдат открити в дефиницията на СБ: „растежът, който е ефикасен при използването на природните ресурси, е чист, защото минимизира замърсяването и въздействието върху околната среда и е мобилен, тъй като отчита природните опасности, ролята на управлението на околната среда и природни ресурси капитал за предотвратяване на бедствия⁴³. Определението на СБ съдържа понятията "природни опасности" и "управление на околната среда", поради което е по-конкретно от другите определения. Въпреки това, когато работят в областта на управлението на околната среда, те са преминали от термина „зелен растеж“ към по-широк термин: „приобщаващ зелен растеж“, което съответства на мотото на организацията „Работа за свят, свободен от бедност“ с цел добавяне на социално измерение към икономическата и екологичната сфера.

UNEP едновременно е изградил и двете концепции и е направил областите на дейност, свързани с термините „зелен растеж“ и „зелена икономика“ (Таблица б), давайки последното по-широко определение, тъй като включва и понятието „зелен растеж“.

Таблица 6. Понятия на UNEP „зелен растеж“ и „зелена икономика“

Определение за зелен растеж	Определение за зелена икономика
„Икономически напредък, който насърчава екологично устойчиво, нисковъглеродно и социално приобщаващо развитие“	„Която води до подобряване на благосъстоянието на хората и социалното равенство, като същевременно значително намалява екологичните рискове и екологичните дефицити... което осигурява ниски емисии на въглероден диоксид, е ефективно с ресурси и социално приобщаващо... такава, чийто ръст на доходите и заетостта се дължи на публичните и частните инвеститори, които намаляват емисиите и замърсяването с въглерод, подобряват енергийната и ресурсна ефективност и предотвратяват недостига на биологично разнообразие и екосистемни услуги“

Източник: UNEP

⁴⁰ <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1447>.

⁴¹ Hammer, S. et al. (2011) Cities and Green Growth: A Conceptual Framework. OECD Regional Development Working Papers 2011/08, OECD Publishing.

⁴² На същото място. с. 14.

⁴³ Доклад на Световната банка: Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. p. 30.

Smulders S., Toman M., Withagen C. (2015), отбелязват „ОИСП разглежда концепцията като „слаб зелен растеж“, а UNEP като „силен зелен растеж“, аналогично на разграничението между слаба и силна устойчивост. Слабостта означава, че обикновено има компромиси между растежа на доходите и околната среда, но подходящите политики могат да смекчат този компромис“⁴⁴.

По-долу са термините, използвани в определенията за зелена икономика и други определения за зелен растеж (Таблица 7).

Таблица 7. Ключови думи в публикуваните дефиниции на зелена икономика и зелен растеж

Сфера на дейност	Зелена икономика	Зелен растеж
Социална	Благосъстояние на хората; социално равенство; социално включване; намаляване на неравенството; подобряване на качеството на живот; социално развитие; равен достъп; задоволяване нуждите на жените и младежите	Благосъстояние, социално включване, достъп до основни стоки за хората в неравностойно положение; задоволяване на нуждите от производство на храни, транспорт, строителство, жилища и енергия
Икономическа	Ръст на доходите и заетостта; публични и частни инвестиции; устойчива икономика; икономическият растеж; нова икономическа дейност	Икономически растеж и развитие; технологии и иновации; екологично устойчив икономически напредък; устойчив икономически растеж; двигател за икономически растеж; нови двигатели на растеж; зелени технологии; нови възможности за работа; качествен растеж, а не просто увеличение на БВП; създаване на работни места или растеж на БВП
Обкръжаваща среда	Намаляване на екологичните рискове и екологичните заплахи; ниско съдържание на въглерод; ефективен ресурс; намаляване на въглеродните емисии и замърсяване; повишаване на ефективността на използването на енергия и други ресурси; предотвратяване на недостига на биологично разнообразие и екосистемни услуги; екологична граница на планетата; отговорност за околната среда	Опазване и подкрепа на околната среда; екологични услуги; предоставяне на нисковъглеродни ресурси и услуги; използване на помалко ресурси и намаляване на емисиите; ефективен ресурс; климатична и екологична устойчивост; енергийна и ресурсна ефективност; минимизиране на замърсяването и въздействието върху околната среда; устойчивост на заплахи; хармония между икономиката и околната среда; защита на околната среда; намаляване на ПГ.

Данните сочат, че международните институции са приели термина „зелен растеж“, а не термина „зелена икономика“. Един от найшокиращите случаи е Договорът - върховният

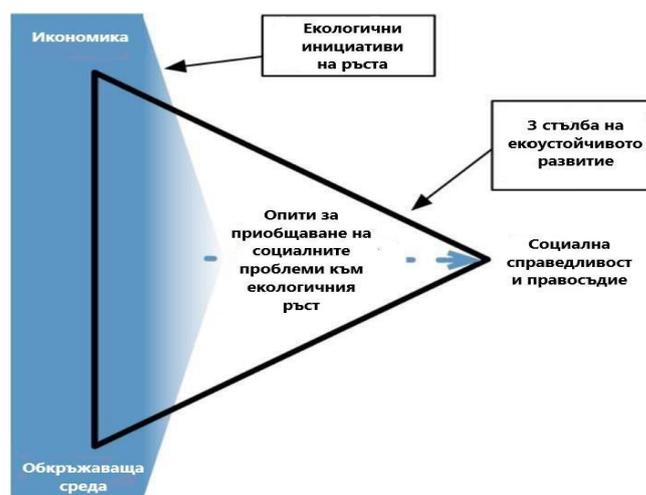
⁴⁴ Smulders, S., Toman, M., Withagen, C. (2015) Growth theory and ‘green growth’. Oxford Review of Economic Policy. p. 425.

правен инструмент за разработване на политиката на ЕС. Член 2.3 гласи, че ЕС трябва да работи за устойчиво развитие в Европа; икономическият компонент на устойчивото развитие обаче включва само понятията за икономически растеж и ценова стабилност. Екологичният компонент включва защита и подобряване на качеството на околната среда.

И накрая, социалният компонент е простият социален прогрес, който предшества пълната заетост. Социалните дефицити са известни. Зеленият растеж синоним ли е на устойчивото развитие? Отговорът е отрицателен.

Най-съществената констатация е, че „зеленият растеж не е друго име за устойчиво развитие“. „Политиката за зелен растеж има за цел да идентифицира взаимното допълване на икономическите и екологичните проблеми по такъв начин, че да идентифицира възможности за нови източници на икономически растеж“. По този начин, зеленият растеж се фокусира върху два от трите стълба на устойчиво развитие: икономически и екологичен и е един от компонентите на устойчивото развитие. Социалното измерение се покрива от инициативи за зелен растеж, които могат да осигурят социални ползи. Връзката между трите компонента е показана на фиг. 6. Следователно, зеленият растеж е предпоставка за създаване на зелена икономика в контекста на устойчивото развитие и намаляване на бедността.

Учени като Bina O. and Camera F.L. (2011)⁴⁵, Brockington D. (2012)⁴⁶, Victor P.A. and Jackson T. (2012)⁴⁷ твърдят, че растежът и зеленият растеж са ограничени, тъй като природните ресурси са ограничени. Това е забележима разлика между зелена икономика и зеления растеж, тъй като последният предполага растеж, който първата няма. Икономиката трябва да се разглежда като цяло; може да расте, а може и да не расте и никоя дефиниция на икономика не изисква елемент на растеж като предпоставка. Напротив, растежът винаги е свързан с икономическата сфера.

Фиг. 6. Компоненти на устойчивото развитие

Източник: UNEP

Горните аргументи са реалистичната гледна точка на зеления растеж. Както се доказва от финансовата криза от 2008 г., настоящият модел на насилствено потребление,

⁴⁵ Bina, O. and Camera, F.L. (2011) Promise and shortcomings of a green turn in recent policy responses to the ‘double crisis’. *Ecological Economics* 70: 2308–2316.

⁴⁶ Brockington, D. (2012) Radically conservative vision? The challenge of UNEP’s «Towards a Green Economy». *Development and Change* 43(1): 409-422.

⁴⁷ Victor, P.A. and Jackson, T. (2012) Commentary: a commentary on UNEP’s green economy scenarios. *Ecological Economics* 77: 11-15.

културът към парите и корупцията на моралните ценности във финансите не са подходяща основа за реализиране на зелена икономика. Зеленият растеж се вписва по-добре в реалната икономическа парадигма. Докато зелената икономика има малко по-различна теоретична рамка за зелен растеж, на практика зелената икономика и зеленият растеж са еднакви, тъй като и двете се прилагат в неолибералната икономическа система.

През ноември 1990 г. Междуправителственият комитет по изменението на климата (IPCC)⁴⁸ представи доклада „Първият доклад за оценка на изменението на климата на IPCC“, който предоставя доказателства, че изменението на климата настъпва в резултат на повишени концентрации на парникови газове в атмосферата поради човешки дейности. Две години по-късно Общото събрание на ООН⁴⁹ прие Рамковата конвенция на ООН за изменението на климата (UNFCCC), която се превърна в ориентир в борбата срещу изменението на климата и е едно от най-значимите постижения в областта на екологичното право за всички времена.

Терминът "нисковъглеродно развитие" произхожда от Министерството на международното развитие на Обединеното кралство (DFID)⁵⁰ за идентифициране на проекти за подкрепа на програми за изменение на климата в развиващите се страни за постигане на нисковъглероден растеж. През 2008 г. Европейският съюз представи Инициативите за нисковъглеродно развитие за развитие на UNFCCC. Нисковъглеродното развитие може да бъде постигнато само чрез премахване на връзката между икономическия растеж, емисиите на въглерод и екологичната крива на С. Кузнец (ЕКК)⁵¹. При развитието на нисковъглеродното развитие е наложително темпът на растеж на емисиите да бъде по-нисък от темпа на растеж на БВП. Нисковъглеродното развитие обхваща около седем свързани термина: съвместимо с климата развитие, нисковъглеродна икономика, нисковъглеродни емисии, нисковъглероден град, общество, което се грижи за чиста околна среда и нисковъглероден живот, всички от които са разположени между изменението на климата и развитието.

По този въпрос има две позиции, които формално произтичат от четвъртия доклад за оценка на IPCC (2007); тя подчертава противоречивия въпрос кой подход е приоритет: климат или развитие?⁵² Една позиция относно нисковъглеродното развитие беше изразена в доклада от 2008 г., който излага широка визия за нисковъглеродното развитие, фокусирано върху развитието. „Развитието може да бъде движеща сила за решаване на климатичните проблеми“⁵³. Тази концепция се нарича още „Общество, щадящо околната среда“, чието изследване представя устойчивостта като неизбежен резултат от изготвянето

⁴⁸ IPCC се състои от хиляди учени по целия свят, които предоставят независими изследвания на Комисията за глобален анализ. Учените не получават заплата за тази работа.

⁴⁹ Конференция на Обединените нации по околна среда и развитие (UNCED), Рио де Жанейро, 3-14 юни 1992 г. Неофициално наименование - „Срещата на върха на Земята“.

⁵⁰ Дори и днес отговорността на Департамента за международно развитие на Обединеното кралство е „да помогне за смекчаване на изменението на климата и да насърчи адаптацията и нисковъглеродния растеж в развиващите се страни“. Данните са взети от официалния уебсайт на DFID.

⁵¹ Според Цион Курнец, кривата на Кузнец на околната среда е хипотетична връзка между качеството на околната среда и икономическото развитие: различните показатели за влошаване на околната среда са склонни да се влошават в момент, когато съвременната икономика расте, докато в процеса на развитие средният доход няма достигне определена точка. В социално отношение икономиката се развива, пазарните сили първо се увеличават, а след това намаляват икономическото неравенство.

⁵² Този подход за развитие за първи път беше подкрепен от T. Morita et al. (2001): *Greenhouse gas emission mitigation scenarios and implications*. Climate Change 2001: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Third Assessment Report of the IPCC (Metz, B., Davidson, O., Swart, R. and Pan, J. (eds.)). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

⁵³ Политика и практика на обществото, загрижено за окръжаващата среда. *Climate Policy* 8 S5–S16 (2008). p. 12 Това становище беше изразено по-рано в доклад на Националния институт за изследване на околната среда, 2006, *Developing Visions for a Low-Carbon Society (LCS) through Sustainable Development*, Tsukuba, Japan [available at http://2050.nies.go.jp/material/2050WSWorkshopSummary_Final.pdf]

на политики относно „технологични и организационни иновации, международно и регионално сътрудничество, насочени технологични и инвестиционни потоци и работа за съгласуване на интересите на заинтересованите страни“⁵⁴.

Мерки за успешната работа на общество, което се грижи за чистотата на околната среда: (а) действия, които следват принципите на устойчивото развитие, обхващащи развитието на нуждите на всички социални слоеве от населението; б) глобални усилия за стабилизиране на атмосферните концентрации на CO₂ и други парникови газове на нива, които избягват опасни климатични промени; в) подобряване на енергийната ефективност и използване на нисковъглеродни енергийни източници и производствени технологии; г) структура и динамика на потреблението, които съответстват на ниските емисии на парникови газове. Тази концепция се фокусира главно върху елементите на глобалното намаляване на емисиите, чистите технологии и социалната устойчивост.

Втората позиция е по-тясна, но има практически подход.

Нисковъглеродното развитие не е свързано с устойчивост, а с растеж. И неговата визия е много проста: нисковъглеродното развитие е всичко, което има за цел да постигне растеж, използвайки по-малко въглерод: по-малко изкопаеми горива, по-малко замърсяване, по-малко обезлесяване. И обратно, повече нисковъглеродна енергия, повече нисковъглеродни иновации и технологии, повече нисковъглеродни практики. Следователно рационалното използване на природните ресурси е невъзможно без растеж и обратно.

От всичко гореизложено е лесно да се заключи, че нисковъглеродното развитие е част от зелената икономика, а не отделна концепция за нея. И двете понятия са ясно свързани помежду си. Въпреки различните възгледи по темата, двете концепции обхващат традиционните икономически термини като растеж и развитие. Нисковъглеродното развитие обаче е комбинация от икономика и климатични промени, което прави тази област уникална в контекста на зелена икономика.

След гореспомнатите понятия, близки до „зелената икономика“, е необходимо да се спомене и теорията за зелената икономика. Найважното, което може да се каже за термина зелена икономика е, че той не е академична дисциплина. Зелената икономика е практичен подход за решаване на екологичните проблеми от индивидуалистична гледна точка на местно ниво. Зелената икономика предполага зачитане на околната среда, което идва от гражданите на местно и регионално ниво. Както заявиха Newton A. and Cantarello, E. (2014)⁵⁵: „За мнозина зелената икономика се фокусира върху насърчаването на икономическата активност на общините, общностите и местната култура“. Известен учен в тази област Cato M. (2009)⁵⁶ отбелязва, че зелената икономическа теория е икономическа парадигма, която се противопоставя на истинската зелена икономика по три начина:

1. В основата си той е посветен на проблемите на социалната справедливост. За икономиката „икономиката на благосъстоянието“ е допълваща, незначителна част, считана за периферна. За зеления икономист справедливостта е в основата на нашия бизнес и има предимство пред ефективността (...).

2. Зелената икономика възникна от природозащитниците и зелените политици като предпоставка за развитие. Идва от практиката за изграждане на устойчива икономика, а не от абстрактни теоретични разпоредби.

3. Зелената икономика все още не е академична дисциплина (...), а по-скоро академична дискусия около икономиката (...).

⁵⁴ На същото място.

⁵⁵ Newton, A. and Cantarello, E. (2014) *An Introduction to the Green Economy: Science, Systems and Sustainability*. New York: Routledge. p. 11.

⁵⁶ Cato, M. (2009) *Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice*. Sterling, Va.: EarthScan Publications Ltd. p. 6.

Въпреки по-ранните разботки Cato M. (2009) подчертава, че родоначалникът на „зелената икономическа теория“ е Robertson J. (2008). Обогатяващите му идеи за зелена икономика са свързани с екологичните данъци, политиките за социално подпомагане или просто паричните системи.

Когато говорим за автори, които са допринесли за зелената икономика, не трябва да се забравя Georgescu-Roegen N. (1971), от когото зелената икономическа теория заимства своите идеи за прилагането на термодинамиката към икономиката, по-специално втория закон на термодинамиката (ентропия). Отправната точка е, че ентропията във всяка затворена система неизбежно се увеличава с времето. Той разглежда природата като затворена система, защото ресурсите и енергията на планетата имат граници. По този начин енергията трябва да се използва само когато материалите могат да бъдат използвани повторно и рециклирани, защото това е единственият начин да се избегнат хаотични процеси. Редът на човешкото действие създава разстройство другаде.

Друг основоположник на зелената икономика е Henderson H. (1988)⁵⁷, прилага еволюционната теория на биологията към икономиката. Икономиката се разглежда като торта, спрямо която конвенционалната икономика разглежда само първите три пласта (подземен сектор + държавна икономика + частна икономика), без да се взема предвид основата: майката природа + социална кооперативна икономика, която тя нарича „любовна икономика“- така се прилага еволюционната теория на биологията към икономиката.

Въпреки широкия спектър от опити за описание на зелената икономическа теория, нейната същност е формулирана от Cato M. (2009) по следния начин:

1. Зелената икономика се фокусира върху рационалното използване на природните ресурси, а не на паричната стойност;
2. Зелената икономика изоставя зависимостта от икономическия растеж и се превръща в устойчива държавна икономика;
3. Зелената икономика ще бъде благоприятна икономика, при която взаимоотношенията и общностите заместват потреблението и технологиите;
4. Зелената икономика дава на хората по-голям контрол над собственото им време и отхвърля отчуждаващата форма на труд, развила се при индустриалния капитализъм;
5. Предприятията по своята същност ще бъдат ограничени до оптимален размер;
6. Необходимо е да има... „алтернативни валути по света, които те (природозащитници) виждат като по-хуманни валутни схеми“;
7. Зелената икономика ще бъде благоприятна икономика, при която взаимоотношенията и самостоятелните работни места се заменят с енергия на високо ниво;
8. Едва ли зелената политика ще се основава на пазарни решения;
9. Зелените предлагат Общо споразумение за устойчива търговия (GAST), което да замени Световната търговска организация;
10. Търговията не е отговор на глобалната бедност;
11. Зелените икономисти предлагат така наречената система за „търговска субсидиарност“, при която обменяме лукс за потребности;
12. Фокусът трябва да бъде върху устойчивите на кризи общности... докато локализацията неизбежно ще доведе до предизвикателства; 13. Екологичната данъчна система ще бъде използвана за постигане на стратегически цели: справедливо разпределение на ресурсите, ефективно използване на невъзобновяеми ресурси и премахване на разточителната икономическа дейност, независимо дали чрез производство или потребление;

⁵⁷ Този автор описва еволюционната икономика като «част от основната икономика, акакто и хетеродоксалната икономическа, вдъхновени от еволюционната биология.

14. Зелените популяризират системата за доходи на гражданите. Доход на гражданина - плащане, извършено на всеки гражданин от държавата без никакви условия, постоянно (автоматично) и за неопределено време, като право на гражданство;

15. Зелените виждат земята като общ актив, застъпвайки се за данък върху земята.

Sato говори директно за „зелената икономика“, а не само за зелената икономическа теория. Очевидно има объркване между двата термина. Причината може да бъде намерена в годината на издаване: Sato публикува книгата си през 2009 г. след стартирането на дейностите за зелена икономика. Обобщавайки казаното по-рано, може накратко да се обобщи, че ключовата тема на зелената икономика е премахването на неустойчивата икономическа дейност, било то производство или потребление. Независимо от това, безспорният принос на зелената икономика е не само нейната оригиналност, но и нейният почти безкраен интердисциплинарен подход. Всъщност не всички екологични инициативи могат да се считат за зелена икономика, но повечето екологични инициативи и идеи могат да се считат за зелена икономическа теория.

Друг възглед, в някои отношения, свързан със зелената икономика, е биоикономиката. Зелената икономика по своята същност е интердисциплинарна, тя включва компоненти на природата и икономиката и докато зелената икономика е свързана с политика и устойчиво развитие, тя може да се възползва от биоикономиката като област на изследване.

Mohammadian M. (2003) изрази тази дефиниция по следния начин: „Биоикономиката представлява фундаментална промяна в нашата идеология по отношение на социално-икономически, екологични, биологични и етични дейности. Това е опит за разширяване на икономическата дисциплина до майката на науките, биологията и че предоставянето на първата силна котва в областта на емпиричните изследвания също ще я направи предсказуема“⁵⁸. Landa J.T. and Ghiselin M.T. (1999) разшири тази дефиниция до емпиричната област: „Биоикономиката се стреми да интегрира или „комбинира“ двете дисциплини, икономиката и биологията, с цел обогатяване на двете дисциплини чрез значително разширяване на теоретичните и емпирични основи, които в крайна сметка допринасят за изграждането на нови хипотези, теореми, теории и парадигми. За икономиката резултатите могат да имат важни политически последици за благосъстоянието на хората“⁵⁹. С други думи, той формира единството на социалноикономическата система с биологичната система и също така преодолява пропастта между икономическите и биологичните науки. Има много положителни резултати от този подход. Witt, U. (1999)⁶⁰ твърди, че Дарвиновата революция може да бъде модел за промяна на икономическата парадигма. Следователно икономиката не трябва да остане в сегашната непроменена неокласическа икономическа парадигма, която пречи на обществото да напредва. За разлика от това Ghiselin M.T. твърди, че биолозите имат какво да научат от икономистите, когато прилагат параметри като компетентност или рационален избор в научните изследвания към природата.

И накрая, зелена икономика и устойчиво развитие. Има две теории за произхода на икономиката на устойчивото развитие.

Единият твърди, че устойчивата икономика възниква в резултат на голяма изследователска програма, наречена Research for Sustainable Development (ISD), която включва Икономика за устойчиво развитие, създадена от германското федерално министерство на образованието и научните изследвания. Основната програма е

⁵⁸ Mohammadian, M. (2003) What Is Bioeconomics: Biological Economics? *Journal of interdisciplinary Economics*, 14(4), 319-337. p. 2.

⁵⁹ Landa, J.T. and Ghiselin, M.T. (1999) The emerging discipline of bioeconomics: aims and scope of the *Journal of Bioeconomics*. *Journal of Bioeconomics*, 1(1), 5-12. p. 1.

⁶⁰ Witt, U. (1999) Bioeconomics as economics from a Darwinian perspective. *Journal of Bioeconomics*, 1(1), 19-34.

прилагането на Германската национална стратегия за устойчиво развитие и високотехнологичната стратегия на федералното правителство. Тази инициатива може да бъде проследена до 2003 г., когато горепосоченото министерство отбелязва, че неокласическата икономика е остаряла след работата на Manstätten and Faber (1999), Zederbaum (2007, 2008) и Ayres, R.U. (2008).

Друга теория, която отстоява Bergh J.C.J.M. van den (2010)⁶¹, изследва произхода на икономиката на устойчивостта в две класически статии от двадесети век, които вече бяха споменати по-горе: „икономиката на космическия кораб“ на Боулдинг и „икономиката на устойчивата държава на Дали“.

Baumgärtner S. and Quaas M. (2010) работи върху това какво трябва да бъде устойчива икономика и предостави едно от малкото определения за устойчива икономика: „Икономиката на устойчивото развитие е икономика, която се основава етично на идеята за ефективност, а не за разточителство. Тя се основава на използването на ограничени ресурси за постигане на две нормативни цели (а) задоволяване на физическите нужди и желания и (б) справедливост, включително справедливост между човечеството от настоящите и бъдещите поколения, и справедливо отношение към природата, в рамките на установяване на взаимоотношения между природата и човека в продължение на дълго и присъщо несигурно бъдеще“⁶². В друго изследване¹⁵⁰ на тази тема се отбелязва, че икономиката на устойчивото развитие може да се определи чрез четири основни характеристики:

- фокусира се върху връзката между хората и природата;
- ориентация към дългосрочно и по същество несигурно бъдеще;
- нормативна основа в идеята за справедливост между хората от настоящето време и бъдещите поколения, както и между хората и природата;
- опасения относно икономическата ефективност, разбираана като неразточителност при разпределението на природни стоки и услуги, както и техните изкуствени заместители и спомагателни стоки.

От друга страна Ayres R.U. (2007) показва, че характеристиката, която определя икономиката на устойчивото развитие, е трансверсалността. Икономиката на устойчивото развитие обхваща широк спектър от науки: от психология до екология, освен това Ayres, R. продължава да настоява, че трансверсалността се отнася и за всички видове ресурси и процеси: „Ресурсите, прилагани за устойчива икономика, варират от минерали до видове, от слънчева енергия до геоложки и хидрологични процеси, както и човешки капитал и човешки интелект“⁶³.

Междувременно други учени твърдят, че определящият фактор за икономиката на устойчивото развитие е подход за изграждане на капацитет, който е теория, която изисква постигане на благосъстояние и че благосъстоянието може да се разбира по различен начин в зависимост от всяко общество. По този начин „икономиката на устойчивото развитие и подходът към възможностите могат да се допълват ползотворно взаимно. Докато подходът за изграждане на капацитет дава само отговор на онтологичния въпрос „каково е благосъстоянието на хората?“, устойчивата икономика се занимава с динамичните проблеми и несигурности, които трябва да бъдат взети предвид при решаването на по-съществени въпроси.

⁶¹ Bergh, J.C.J.M. van den (2010) Externality or sustainability economics? *Ecological Economics*, 69(11), 2047- 2052.

⁶² Baumgärtner, S. and Quaas, M. (2010) Sustainability economics-General versus specific, and conceptual versus practical. *Ecological Economics*, 69(11), 2056-2059. p. 3. Кратко определение: икономика на устойчивото развитие е насочена на справедливост и ефективност в отношенията човек-природа в дългосрочна перспектива и неопределено бъдеще.

Baumgärtner, S. and Quaas, M. (2009) What is sustainability economics? University of Lüneburg Working Paper Series in Economics, No. 138. p. 2.

⁶³ Ayres, R. U. (2007) *Sustainability Economics: Where Do We Stand?* Amsterdam: Elsevier B.V. p. 8.

Литература

1. Asafu-Adaye, J. (2005) Environmental Economics for Non-Economists. Techniques and Policies for Sustainable Development. Hackensack, N.J.: World Scientific Publishing.
2. Ayres, R. U. (2007) Sustainability Economics: Where Do We Stand? Amsterdam: Elsevier B.V. p. 8
3. Ayres, R.U. and Kneese, A.V. (1969) Production, consumption and externalities. American Economic Review 59: 282-297.
4. Baumgärtner, S. and Quaas, M. (2009) What is sustainability economics? University of Lüneburg Working Paper Series in Economics, No. 138. p. 2.
5. Baumgärtner, S. and Quaas, M. (2010) Sustainability economics-General versus specific, and conceptual versus practical. Ecological Economics, 69(11), 2056-2059.
6. Bergh, J.C.J.M. van den (2010) Externality or sustainability economics? Ecological Economics, 69(11), 2047- 2052.
7. Bergh, J.C.J.M. van den (2010). Externality or sustainability economics? Ecological Economics, 69(11), 2047- 2052. p. 1.
8. Biely, K. (2014) Environmental and Ecological Economics: Two Approaches in Dealing with Economy- Environment Interrelations and the Example of the Economics of the Land Degradation Initiative (doctoral dissertation, University of Vienna, <http://ubdata.univie.ac.at/AC11451272>). p. 18.
9. Biely, K. (2014) The United Nations Environment Programme's Green Economy Initiative: Shifting the
10. Bina, O. and Camera, F.L. (2011) Promise and shortcomings of a green turn in recent policy responses to the 'double crisis'. Ecological Economics 70: 2308–2316
11. Boulding, K. (1973) Attributed to Boulding: US Congress (1973) Energy reorganization act of 1973: Hearings, Ninety-third Congress, first session, on H.R. 11510. p. 248.
12. Boulding, K.E. (1966) The Economics of the Coming Spaceship Earth. In: H. Jarrett (ed.) 1966. Environmental Quality in a Growing Economy, pp. 3-14. Baltimore, Md: Resources for the Future, Johns Hopkins University Press.
13. Brockington, D. (2012) Radically conservative vision? The challenge of UNEP's «Towards a Green Economy». Development and Change 43(1): 409-422.
14. Cato, M. (2009) Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice. Sterling, Va.: EarthScan Publications Ltd. p. 6.
15. Cato, M. (2009) Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice. Sterling, Va.: Earth Scan Publications Ltd. p. 6.^[1]_[SEP]
16. Concept with the Global Financial Crisis of 2008. Available at: <http://www.esee2015.org/wp-content/uploads/2015/10/0353.pdf> (accessed 14 August 2017).
17. Costanza R., Daly H. (1987). Towards an Ecological Economics. Ecological Modelling 38. Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam.
18. Costanza, R. (1991) Ecological Economics: the Science and Management of Sustainability. New York: Columbia University Press, p. 3.
19. Costanza, R. et al. (1997), The value of the world's ecosystem services and natural capital, Nature Journal of Science 387, 253-260 (15 May 1997), p. 1.^[1]_[SEP]
20. Costanza, Robert. (1991) Ecological economics: The science and management of sustainability. Columbia University Press, New York. P.3.
21. Daly H (1974), Steady-State Economics versus Growthmania: A Critique of the Orthodox Conceptions of Growth, Wants, Scarcity, and Efficiency, Policy Sciences, Vol. 5, No. 2, pp. 149-167.
22. Developing Visions for a Low-Carbon Society (LCS) through Sustainable Development, Tsukuba, Japan [available at http://2050.nies.go.jp/material/2050WSWorkshopSummary_Final.pdf]

23. Environment Canada (1996) Handbook on Environmental Economics. Report 22 March 1996. Retrieved from <http://msl1.mit.edu/classes/esd123/2003/bottles/Hotelling.pdf> on 3/3/2017.
24. EU Environmental Action Plan 1973-1976.
25. George, H. (1879) Progress and Poverty: An Inquiry into the Cause of Industrial Depressions and of Increase of Want with Increase of Wealth: The Remedy. New York: Appleton and Co., book IV, ch. 2.
26. Hammer, S. et al. (2011) Cities and Green Growth: A Conceptual Framework. OECD Regional Development Working Papers 2011/08, OECD Publishing.
27. Hawken, P. (1993) The Ecology of Commerce. a Declaration of Sustainability. New York: Harper Business
28. Hawken, P., Lovins, A., and Lovins, L. H. (1999) Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution, Snowmass, CO: Rocky Mountain Institute.
29. <http://oceanservice.noaa.gov/hazards/hypoxia/> retrieved on 4 March 2017.
30. <https://climate.nasa.gov> retrieved on 4 March 2017.
31. <https://ozonewatch.gsfc.nasa.gov> retrieved on 4 March 2017.
32. <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1447>.
33. <https://www.iucn.org/theme/species/our-work/influencing-policy/biodiversity-indicators> retrieved on 4 March 2017.
34. <https://www.unescap.org/>
35. Jacobs, M. (1999) Green Economy. London: Pluto Press 89 На същото място, с. Xv.
36. Landa, J.T. and Ghiselin, M.T. (1999) The emerging discipline of bioeconomics: aims and scope of the Journal of Bioeconomics. Journal of Bioeconomics, 1(1), 5-12. p. 1.
37. Martínez-Allier, J. (1991) Ecological Perception, Environmental Policy, and Distributional Conflicts: Some Lessons from History. In: R. Costanza, Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability. New York: Columbia University Press, ch. 9, p. 124.
38. Mohammadian, M. (2003) What Is Bioeconomics: Biological Economics? Journal of interdisciplinary Economics, 14(4), 319-337. p. 2.^{[1][SEP]}
39. Morita, T. et al. (2001): Greenhouse gas emission mitigation scenarios and implications. Climate Change 2001: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Third Assessment Report of the IPCC (Metz, B., Davidson, O., Swart, R. and Pan, J. (eds.)). Cambridge, UK: Cambridge University Press
40. Newton, A. and Cantarello, E. (2014) An Introduction to the Green Economy: Science, Systems and Sustainability. New York: Routledge. p. 11.
41. Newton, A.C. and Cantarello, E. (2014) An Introduction to the Green Economy: Science, Systems and Sustainability. New York: Routledge, p. 9.
42. OECD Recommendation of 14 November 1974.
43. OECD Recommendation of 26 May 1972, Document OCDE/GD(92)81.
44. Pearce D., Markandya A., Barbier E. (1989) Blueprint for a Green Economy. London:EarthScan Publications Ltd, p. 4.
45. Pearce, D. (2002): An Intellectual History of Environmental Economics. In: Annual Rev. Energy Environ. vol. 27, pp. 57-81.
46. Pearce, D. (2002): An Intellectual History of Environmental Economics. Annual Rev. Energy Environ. vol. 27, p. 60.
47. Pearce, D., Markandya, A., Barbier, E. (1989) Blueprint for a Green Economy. London: Earth Scan Publications Ltd, p. 5.
48. Rockström, J. et al. (2009) A safe operating space for humanity. Nature 461/7263: 472.^{[1][SEP]}
49. Rockström, J. et al. (2009) A safe operating space for humanity. Nature 461/7263: 472.

50. Rowe, Stan J. (1994). "Ecocentrism: the Chord that Harmonizes Humans and Earth." *The Trumpeter* 11(2): 106-107.
51. Smulders, S., Toman, M., Withagen, C. (2015) Growth theory and 'green growth'. *Oxford Review of Economic Policy*. p. 425.
52. Söderbaum, P. (2007) Science, Ideology and Development: Is There a 'Sustainability Economics'? *PostAutistic Economics Review*, 43, 24-41. p. 43.
53. The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China (2016– 2020). <http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201612/P020161207645765233498.pdf>. На същото място. С. 1.
54. Van den Bergh, J. (2001) Ecological economics: themes, approaches, and differences with environmental economics. In: *Regional Environmental Change*, vol. 2, pp. 13-23.
55. Victor, P.A. and Jackson, T. (2012) Commentary: a commentary on UNEP's green economy scenarios. *Ecological Economics* 77: 11-15.
56. Vitousek, P.M. et al. (1986) Human appropriation of the products of photosynthesis. *Bioscience* 34 (6), pp. 368-373.
57. Weintraub, E. Roy: Neoclassical Economics. *Library of Economics and Liberty*. <http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>. Accessed as of 22 February 2017.
58. Witt, U. (1999) Bioeconomics as economics from a Darwinian perspective. *Journal of Bioeconomics*, 1(1), 19-34.
59. Доклад на Световната банка: Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. p. 30.
60. Политика и практика на обществото, загрижено за околната среда. *Climate Policy* 8 S5–S16 (2008).

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

METHODOLOGY FOR AUDIT AND CONTROL OF FINANCIAL INSTRUMENTS

Ivo Dimitrov

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The article presents an exemplary methodology for audit and control of financial instruments of the European Structural and Investment Funds (ESIF).

Keywords: European Structural and Investment Funds (ESIF), financial instruments, audit, control.

МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ОДИТ И КОНТРОЛ НА ФИНАНСОВИТЕ ИНСТРУМЕНТИ

Иво Димитров

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Статията представя примерна методология за одит и контрол на финансовите инструменти на Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ).

Ключови думи: Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ), финансови инструменти, одит, контрол.

Обхватът на одитната работа трябва да обхваща рисковете, свързани със: (i) задачите, поети от управляващия орган на различни етапи от създаването и прилагането на ФИ, (ii) работата, извършена от органите, изпълняващи ФИ, Фонда за Средства (FoF), ако е приложимо, и всички или някои финансови посредници и (iii) допустимостта на разходите¹.

Съответните части от контролния списък за одит могат да се използват и от управляващите органи, докато извършват проверките на управлението им съгласно член 125 от CPR.

Съществуват специфични рискове, свързани с различните варианти за изпълнение (ФИ се изпълнява директно от УО или под негова отговорност), участието на ЕИБ, други МФИ или национални промоционални банки (НПБ), различните видове финансови продукти (заеми, собствен капитал, гаранции) и различните фази на изпълнение (фаза на настройка, фаза на изпълнение и приключване при потвърждаване на допустимостта). Типичните рискови области включват допустимост на разходите, допустимост на крайните получатели, допустимост на разходите за управление и такси, включително аспекти на подбора на органи, изпълняващи FI, включително фонд от средства, ако е приложимо, спазване на правилата за държавна помощ, спазване на праговете за изплащане (член 41 CPR). Всички тези рискове са обхванати в контролния списък за одит.

Съгласно член 127 от CPR, одитните органи гарантират, че се извършват одити на правилното функциониране на системата за управление и контрол на оперативната програма („системни одити“) и на подходяща извадка от операции въз основа на декларираните разходи („одити на операции“). Съгласно член 9, параграф 2 от Делегиран регламент (ЕС) 480/2014 одитните органи извършват системни одити и одити на операции през целия програмен период. Одитната работа трябва да се извършва на ниво УО и органите, прилагащи FI, а не на ниво краен получател, освен в надлежно обосновани случаи (член 40(3) CPR).

Обхватът на одитната работа за системни одити включва оценка на контролите, извършвани от управляващия орган на всеки етап от прилагането на финансовия инструмент, преглед на работата, извършена от FoF, ако е приложимо, и от всички или някои финансови посредници по отношение на съответното споразумение за финансиране. Системните одити се фокусират върху функционирането на системата за управление и контрол на програмата, а не върху отделни операции. Следователно одитите на системата, свързани с FI, трябва да се съсредоточат върху функционирането на системите на ниво УО и неговите МО, където е приложимо. Трябва да се обърне надлежно внимание на факта, че кредитните институции, подлежащи на финансов надзор, са регулирани институции.

Одитите на операциите се извършват въз основа на декларираните разходи, включени в сметките. В случай на финансови инструменти, разходите, декларирани пред Комисията, съдържат поэтапното заявление за междинни плащания („авансови плащания“) на вноските по програмата, поети за финансовия инструмент. Поради тази структура на разходите, декларирани пред Комисията, в допълнение към проверките за законосъобразност и редовност на разходите, трябва да се провери и съответствието с условията, посочени в член 41 CPR. Приложение 2 предоставя подробни насоки как да се избере представителна извадка от файлове от крайните получатели за одит на операциите, за да се направи заключение относно съответствието с гореспоменатия член.

¹ Audit methodology for auditing financial instruments in the period 2014-2020 – update 2021. Published on 28 June 2021: <https://www.fi-compass.eu/publication/other-resources/audit-methodology-FIs-2014-2020-update2021>

По отношение на извадката от операциите на ниво програма, на одитните органи се препоръчва да извършват одит на финансовите инструменти в определена страта, което би улеснило анализа на процента на грешки и действията, които трябва да бъдат предприети в случай на недостатъци.

За финансовите институции, които са обект на поетапни заявления за междинни плащания по време на програмния период, при приключването АА ще трябва да предостави уверение относно окончателната обща сума на допустимите разходи в съответствие с член 42 CPR, като вземе предвид цялата одитна работа, извършена през периода 2014-2020 г.. Този одит ще бъде извън редовната извадка за одити на операции, която се основава на декларирани разходи. Той ще покрие допустимостта на разходите, свързани с последния транш, както и до 15% от сумите, включени в предишните траншове, които не са обхванати от предишни одити на операции. Такива одити за покриване на останалата съвкупност от допустими разходи, които не са били покрити преди това, трябва да бъдат планирани и резултатите от одита.

Освен това препоръчваме да се оповестяват процеси и процедури, които представляват излишна административна тежест и разходи или могат да бъдат опростени, без да се подкопава цялостната сигурност и ефективност на системата за управление и контрол. Това се отнася по-специално до практики, при които ФИ се управляват по същия начин като безвъзмездните средства.

Контролният списък, посочен в приложение 1, може да се използва като насока както за одити на системата, така и за одити на операции.

Одитната работа, която трябва да бъде извършена, трябва да бъде адаптирана към различните етапи на FI:

а. Настройка на FI

Одитната работа се фокусира върху предварителната оценка, варианта за изпълнение, избора на органите, прилагачи FI (FoF и/или финансови посредници) и режима на държавна помощ, при който се прилага FI. Припомня се, че предварителната оценка ще се разглежда като управленски инструмент за УО при избора на операция на ФИ. Отклонения от предварителните оценки при прилагането на FI са възможни, но трябва да бъдат обосновани от УО.

За всички аспекти, свързани с обществените поръчки, одиторите трябва да използват приложимия раздел от контролния списък за обществените поръчки. За всички аспекти, отнасящи се до задълбочената проверка на прилаганите правила за държавна помощ, одиторите трябва да използват приложимия раздел от контролния списък за държавна помощ за всяко ниво, т.е. за нивото на FoF, ако е приложимо, финансови посредници, крайни получатели и частни съинвеститори.

Одитът на учредяването на FI ще се извършва в много случаи на етапа на първия транш, деклариран пред Комисията. Когато първият транш не е избран за одит на операцията или не е обхванат от одит на системата, одитната работа по настройката може да бъде извършена на по-късен етап с одитната работа на втория и/или следващите траншове.

б. Изпълнение на FI

Одитната работа се фокусира върху два взаимосвързани елемента:

Спазване на условията за искане на транш

Специално внимание трябва да се обърне на плащанията и спазването на условието за постигане на определено ниво на допустим разход на сумата, платена в първия или предишния транш, за да се изиска втория или следващите траншове.

Ако към момента на одита на първия транш има вече изплатени суми на крайните получатели или издадени гарантирани заеми, се препоръчва да се извърши тестване на тези свързани разходи, за да се повиши рентабилността на одитната работа. Ще помогне за по-добро разпределете одитната работа през целия програмен период (както се изисква в член

9.2 от Регламент 480/2014) и вече идентифицира проблеми, които могат да бъдат отстранени в този момент, включително ранна замяна на недопустими разходи. Такова тестване на свързаните разходи също би помогнало за идентифициране на грешки възможно най-рано и предприемане на смекчаващи действия с цел подобряване на системата и осигуряване на достатъчно допустими разходи при приключване.

Въз основа на член 41 от CPR освобождаването на втория и следващите траншове изисква съответно 60% или 85% от сумите, включени в предишните заявления за плащане, да са изразходвани като допустим разход по смисъла на букви (а), (б) и г) от член 42, параграф 1 от POP.

Тестване на проба от основните инвестиции, подкрепящи декларирането на разходите пред Комисията, се извършват на подходящо ниво (вж. член 40 CPR). Препоръчваме на населението за избор на извадка от файлове от крайни получатели са декларираните инвестиции към УО (чрез нормални процедури за отчитане) към момента на одита. В случай на индивидуални нередности, определени в член 2, параграф 36 от CPR, установени на ниво крайни получатели и/или разходи за управление и такси, следва да се направи извод дали плащането на транша е законосъобразно и редовно, т.е. в съответствие с чл. 41 CPR. Ако не, одиторите ще преценят дали има само проблем със съответствието с поэтапното плащане (недостигнат прагът) или дали цялата сума на транша трябва да бъде изтеглена от заявление за плащане или да бъде удържана директно от сметките.

Приложение 2 предоставя подробни насоки за това как да проверите условията по член 41 CPR при одит на операции. По-специално, той представя елементи от дизайн на извадката за произволна извадка за оценка на съответствието с праговете от 60% и 85%.

Ако одитният орган трябва да провери третия и следващите траншове, прагът за изпълнение от 85%, свързан с всички предходни траншове, трябва да бъде проверен, осигурявайки увереност относно допустимостта на основните разходи за FI до този момент. Ако операцията на FI вече е била предмет на предишни одити от АА, могат да се прилагат дву- и многопериодни проекти за вземане на проби, за да се използват резултатите от одитите, извършени преди това. Приложение 2 включва пример, илюстриращ подобен подход.

Проверка на допустимостта на разходите

Одитите на операциите на нивото на изплатените разходи обхващат i) допустимостта на крайните получатели и техните проекти, одитирани в съответствие с правилата за допустимост (допустима площ, допустими разходи, статус на МСП, аспекти на държавната помощ и т.н.) и условията на инвестиционното решение, ii) използване по предназначение, както е посочено в споразумението за финансиране/бизнес плана или еквивалентен документ, както и iii) допустимост на разходите и таксите за управление. - Проверка на употребата по предназначение.

Очаква се органите, прилагачи FI, да проверяват използването по предназначение въз основа на условията, определени в споразумението за финансиране.

Управляващият орган трябва да разполага с процедури и методология, за да провери дали използването по предназначение е проверено от органите, прилагачи FI. Като общо правило такива проверки се извършват въз основа на вътрешните процедури на финансовия посредник, допълнени от извадка от инвестиции в резултат на оценка на риска, която е пропорционална на размера на публичната подкрепа и идентифицираните рискове.

Управляващите и одитните органи ще вземат предвид етапа на изпълнение на инвестицията, когато проверяват използването по предназначение. В някои случаи, когато инвестицията не е завършена/не е достатъчно напреднала, използването по предназначение може да не е възможно да бъде проверено в момента на контрола/одита. След това контролът/одитът ще направи заключение относно допустимостта на инвестицията въз основа на информацията/данните, налични към този момент.

Повече подробности за обхвата на проверките, които трябва да бъдат извършени, са дадени в приложение 4, част, отнасяща се до контролите, извършвани от АА, а за спецификата на оборотния капитал, който не винаги разполага с доказателствени документи, в приложение 3. Въпреки това, същият подход се препоръчва за проверките на УО.

С. При приключване на финансовия инструмент, потвърждение на допустимостта (член 42 от CPR)

Очаква се одитните органи да получат уверение, че окончателните суми са декларирани при приключване отговарят на условията.

За финансови институции, предмет на член 41 CPR, допустимостта на разходите, свързани с последния транш, както и до 15% от сумите, включени в предишните траншове, няма да бъдат покрити от предишни одити на операции. Уверението за законосъобразността и редовността на тези разходи трябва да бъде получено от ОА преди представянето на последните отчети. Очаква се СО да докладват как са получили тази увереност и да потвърдят на Комисията окончателната допустимост на общите разходи, изразходвани по финансови институции с последния годишен отчет за контрол.

За финансови институции при закриване се препоръчва АА да обхваща останалата популация, която не е била обхваната преди това по време на одити на операции. Не е необходимо всички финансови институции да бъдат одитирани при приключване, но всеки от тях трябва да има шанс да бъде избран. Освен това АА може решават да групират избраните финансови инструменти за целите на техните одити, като се има предвид, че тогава резултатите ще бъдат приложими за всички финансови инструменти в групата.

АА трябва да извърши одит на статистическа извадка от инвестиции и управленски разходи и такси за допустимите разходи, които не са покрити в рамките на предишни одити на операции. АА може да третира такива разходи като допълнителен период на извадка, за да използва резултатите от одитите, извършени преди това (виж примера в приложение 2).

Замяна на нередности след подаване на документите за приключване

По правило в случай на финансови инструменти не е възможно овърбукинг, т.е. да се включи в последната отчетна година сертифицирана сума, надвишаваща тази на приноса по ОП, който съставлява финансовия инструмент и който е допустим разход в съответствие с член 42 CPR, тъй като допустимите разходи по всякакъв начин са ограничени до максималната сума, определена в споразумението за финансиране и одобрения бюджет на операцията на FI.

Въпреки това, УО може да изготви списък с допълнителни допустими инвестиции, които да бъдат използвани за замяна на нередности, установени след подаването на документите за приключване. Замяната е възможна само при отделни нередности при условие, че управляващият орган гарантира при подаване на документите за приключване, че са изпълнени всички следните условия:

а. замяната се извършва с инвестиции, изплатени или поети за гаранции от FI в крайни получатели и дейности, допустими по оперативната програма до 31 декември 2023 г. и се извършва от:

- или възстановени/възстановени ресурси от незаконни или нередовни инвестиции, или

- втори и следващите кръгове на инвестиции;

б. инвестициите, използвани за замяна, са напълно в съответствие с всички правила на ЕС и национални правила, включително правилата за допустимост на ЕС и националните правила, разпоредбите на оперативната програма, споразумението за финансиране и в рамките на периода на допустимост от програмния период 2014-2020 г.;

с. в структурата на фонда на фондовете отделните нередности в даден FI могат да бъдат заменени с инвестиции в крайни получатели, извършени от друг FI, надвишаващи

вноската по ОП, прехвърлена от фонда на фондовете, при условие че споразуменията за финансиране и всички други правила на ЕС и национални правила са били уважавани.

За одитите, насочени към получаване на увереност при приключване, когато АА установи своята одитна популация за одитираните финансови институции за инвестициите/управленските разходи и такси, АА може да включи в своята съвкупност и всякакви такива допълнителни допустими инвестиции. Тези допълнителни инвестиции следва да спазват правилата за допустими разходи за FI в съответствие с чл. 42 CPR и следователно подлежи на същите изисквания за проверка и контрол като останалата част от разходите.

На практика управляващият орган може да изготви списък с всички инвестиции, считани за допустими, включително тези, идващи от възстановени, върнати и нов капитал, възстановен от управителя на Фонда на фондовете. Одитиращият орган ще извърши своята одитна дейност, като вземе предвид инвестициите, включени в списъка, и ще даде съответното уверение.

д. Финансови инструменти, реализирани с ресурсите на REACT на ЕС

Ресурсите на ЕС на REACT могат да допринесат за нови или съществуващи FI за предоставяне на подкрепа в рамките на тематичната цел, посочена в параграф 9 от член 92b CPR, „Насърчаване на възстановяването на кризи в контекста на пандемията COVID-19 и нейните социални последици и подготовка на зелена, цифрова и устойчиво възстановяване на икономиката“. Изпълнението на такива FI е предмет на правилата за CPR относно FI.

Принос на ресурсите на REACT на ЕС към съществуващия FI:

- Новият приоритет(и) или програма(и) на ЕС REACT може да допринесе за съществуващия FI, като се вземе предвид: о липса на преглед или актуализиране на предварителната оценка в съответствие с член 25a(10) CPR, о за оборотен капитал подкрепа не са необходими бизнес планове, няма нужда от доказателства, позволяващи проверка, че подкрепата, предоставена чрез финансовите инструменти, е била използвана по предназначение съгласно член 25a, параграф 11 от CPR

- Споразумението(-ята) за финансиране следва да бъде съответно изменено,
- правилата за държавна помощ и обществени поръчки следва да се спазват.

- Например, ако ресурсите на ЕС на REACT допринасят за съществуващия FI, създаден с ресурсите на програмата на ЕФРР, и ресурсите на ЕС на REACT имат същите правила за допустимост като ресурсите на програмата на ЕФРР за предоставяне на заеми:

- Член 1 CIR 821/2014 се прилага за приноса на програмата към FI, което означава, че отделна сметка или подходящ счетоводен код се прилага за вноската, направена от програмата с ЕФРР и REACT EU. Той обаче не изисква финансовите посредници да поддържат такова счетоводно разделение на нейно ниво, например в рамките на портфейла от заеми, който отпуска и наблюдава. о За заявленията за възстановяване на суми от бенефициенти, бенефициентите биха могли да решат самостоятелно или заедно с управляващия орган частта от искането, отнасяща се до ресурсите на ЕФРР и ресурсите на ЕС REACT.

- Следователно на нивото на всяко искане за плащане и при приключване, УО може да вземе решение относно разпределението на разходите към източниците на финансиране на пропорционална основа.

- Друг вариант е да се използват източниците на финансиране по последователен начин, например първо ЕФРР и след това REACT EU, за да се улесни последващото разпределение на отпуснатите заеми към съответните им източници на финансиране.

- Ако програмата на ЕФРР и ресурсите на ЕС REACT имат различни правила за допустимост, тогава финансовите посредници ще трябва да поддържат счетоводно разделение, за да могат точно да посочат на УО за отчитане и одит кой източник на

финансиране е използван за всеки заем. Това разделяне може да бъде под формата на отделна сметка или специален счетоводен код за съответните източници на финансиране.

Принос на ресурсите на REACT на ЕС към новия FI:

Когато УО създава нов FI, включително с ресурси на REACT от ЕС, се прилагат всички разпоредби на CPR във връзка с FI, включително предварителна оценка, споразумение(а) за финансиране и т.н. Член 25а(11) CPR остава приложим в случай на подпомагане на оборотен капитал.

Допустимост на разходите, независимо дали ресурсите REACT на ЕС допринасят за съществуващия или нов FI

Разходите са допустими за FI от 1 февруари 2020 г., ако основната подкрепа на крайните получатели е била изплатена след подписването на новото споразумение за финансиране или съществуващото споразумение за финансиране е изменено, за да предостави подкрепа съгласно тематичната цел, посочена в параграф 9 от член 92б CPR.

Инвестициите са допустими, ако са в съответствие с видовете действия, които допринасят за целите на новата(ите) приоритетна ос(и) или новата(ите) програма(и) съгласно член 92б(8).

Разходите и таксите за управление съгласно член 42, параграф 1, буква г) CPR също са допустими от 1 февруари 2020 г. само след подписване на споразумението за финансиране или в случай на съществуващ FI след изменението на съответното споразумение за финансиране.

След като ОП бъде променена с новата(ите) приоритетна ос/или новата ОП одобрена, националните органи могат да подадат исканията за плащане съгласно член 41 CPR.

ОО трябва да извършват одитите и контрола, както за всички други ресурси на програмата ЕСИФ, които допринасят за FI, и да предоставят необходимата гаранция за допустимост на разходите при приключване. Всички стъпки, описани в методологията на одита, са приложими за ресурсите на REACT на ЕС, когато допринасят за FI.

Специфики за одита на финансови инструменти, изпълнявани от ЕИБ и други международни финансови институции (*Член 40 CPR, изменен с Регламент (ЕС) 2018/1046*)

Член 40 CPR беше изменен, за да се хармонизират изискванията за контрол и одит и да се подобри отчетността на финансовите инструменти, прилагани от ЕИБ и други международни финансови институции.

– Одитните органи не извършват одити на ниво ЕИБ или други международни финансови институции, в които държава-членка е акционер, за прилагани от тях финансови инструменти.

ЕИБ и други международни финансови институции, в които държава-членка е акционер, предоставят на Комисията и на одитните органи годишен одитен доклад, изготвен от техните външни одитори. Приемането на Закона за прилагане гарантира еднакво прилагане на тази разпоредба, като излага модел за годишните одитни доклади.

В годишния одитен доклад външният одитор ще предостави разумна увереност относно създаването и ефективността на системата за вътрешен контрол, въведена от ЕИБ или други международни финансови институции.

– Измененият член 40 CPR също така пояснява, че одитните органи извършват системни одити и одити на операции на ниво други органи, прилагащи финансовите инструменти в съответните им държави-членки. Одити на ниво крайни получатели могат да се извършват само ако са изпълнени условията, посочени в член 40, параграф 3 от CPR.

ЕИБ или други международни финансови институции предоставят на одитните органи всички необходими документи, с които разполагат, за да позволят на одитните органи да извършват тези одити.

Член 40 CPR установява подобна разпоредба за проверките на управлението в съответствие с член 125, параграф 5 от CPR.

Чрез анализиране на всички одитни резултати и заключения от двете фази, описани по-горе (учредяване на ниво ЕИБ и изпълнение на ниво финансови посредници), одитните органи ще бъдат в състояние да издадат своето годишно одитно становище в съответствие с чл. 127(5) CPR. Годишният доклад за контрол трябва да разкрива информация за одитната работа на финансови инструменти.

В конкретния случай на програми за инициатива на МСП, за които споразумението за финансиране е подписано преди влизането в сила на Регламента за Омнибус, няма законово задължение за националните органи да извършват контрол (член 40, параграф 2а) от POP). Програмите обаче остават под отговорността на националните органи. Съществува риск от нетни финансови корекции в случай на нередности, установени по-късно от одиторските служби на Комисията или от Европейската сметна палата. Поради това Комисията силно препоръчва на управляващите и одитните органи да извършват контрол на ниво финансови посредници, поне върху извадка от инвестиции/проекти на крайни получатели. Като алтернатива, при поискване ЕИФ може също да се съгласи да предостави необходимата документация на националните органи.

Третиране на нередности във финансовите инструменти

Правни справки:

Член 41, параграф 1 от CPR определя момента на сертифициране на сумата на допустимите разходи по финансови финансови институции пред Комисията като:

При приключване на програма заявлението за плащане на окончателния баланс включва общата сума на допустимите разходи, както е посочено в член 42.

Член 40, параграф 5а от CPR третира повторното използване на ресурси в рамките на FI:

Чрез дерогация от член 143, параграф 4 от настоящия регламент и от член 56, втора алинея от Регламент (ЕС) № 1306/2013, при операции, включващи финансови инструменти, вноска, анулирана в съответствие с член 143, параграф 2 от настоящия регламент или в съответствие с член 56, първа алинея от Регламент (ЕС) № 1306/2013, в резултат на индивидуална нередност, може да се използва повторно в рамките на същата операция при следните условия:

(а) Когато нередността, довела до анулирането на вноската, е открита на ниво краен получател, анулираната вноска може да се използва повторно само за други крайни получатели в рамките на същия финансов инструмент;

(б) Когато нередността, довела до анулирането на вноската, е открита на ниво финансов посредник в рамките на фонд от фондове, анулираната вноска може да се използва повторно само за други финансови посредници.

Когато нередността, която води до анулиране на вноската, е открита на нивото на органа, изпълняващ фондовете от средства, или на нивото на органа, изпълняващ финансови инструменти, когато финансов инструмент се изпълнява чрез структура без фонд от средства, анулираният принос не може да бъде използван повторно в рамките на същата операция.

Когато се извърши финансова корекция за системна нередност, анулираната вноска не може да бъде използвана повторно за операция, засегната от системната нередност.

По отношение на законосъобразността и редовността на разходите, декларирани пред Комисията, правната рамка позволява – само по време на периода на допустимост – да се замени недопустимите разходи с други законни разходи преди приключването. Този механизъм заедно с режима на плащане (на траншове) и потвърждението на допустимите

разходи при приключването на програмата представлява вграден механизъм, който намалява рисковете от операциите на ФИ.

Във финансовите инструменти има три нива на изпълнение:

- Фонд на фондовете (FoF) (ако е приложимо)
- Финансови посредници
- Крайни получатели.

На всяко от тези нива могат да възникнат нередности. Нередностите могат да бъдат от индивидуален и системен характер:

По принцип в един FI всяка вноска, отменена поради индивидуална нередност, установена по време на одити и контрол, не може да бъде използвана повторно за други допустими разходи на същия орган, на което ниво е идентифицирана нередността. По-специално:

- Когато нередностите, които водят до анулиране на вноската, възникнат на ниво орган, прилагаш FoF, анулираната вноска не може да бъде използвана повторно за същата операция FI. Съответните суми приносът на програмата може да се използва повторно в програмата за други операции с финансови инструменти или за безвъзмездни средства.

- Когато нередностите, които водят до отмяна на вноската, възникнат на ниво финансов посредник, анулираната вноска не може да бъде използвана повторно за същия финансов посредник, а може да бъде използвана повторно само за други финансови посредници, ако има такива, и

- Когато нередностите, довели до анулирането на вноската, възникнат на ниво краен получател, анулираната вноска не може да бъде използвана повторно за същия краен получател, но може да бъде използвана повторно за други крайни получатели в рамките на същия финансов инструмент.

В случай, че има системни нередности идентифицирани във функционирането на УО, неговите МО, FoF и/или финансовия посредник, съответните органи/органи трябва да коригират нередовните практики. Такива нередности ще имат значително въздействие върху FI. В повечето случаи те могат да произтичат от системна слабост на ниво управител на фонда и/или невъзможност за пълно или частично прилагане на FI. ОА (или външният одитор в случай на ЕИБ/ЕИФ) трябва да потвърди подобрието, т.е. че органите функционират правилно и че нередовните разходи са приспаднати от общата сума на направените допустими разходи. Ако системата вече не може да бъде подобрена, т.е. в случай, че всички средства вече са изплатени и в съответствие с горния член 40, параграф 5а от CPR, вноската не може да бъде използвана повторно за същия FI. Тези нередности също ще доведат до намаляване на разпределението на програмите от ЕСИ фондове за съответния FI, но могат да бъдат използвани повторно в програмата за други финансови институции или безвъзмездни средства.

Всички нередности трябва да бъдат ясно описани в годишния контролен доклад за годината, в която са установени, и да бъдат предмет на последващо проследяване от АА. Въпреки това, тъй като тези нередности са свързани с поэтапни плащания (т.е. аванси), те не се включват в изчисляването на общия процент грешки.

Заявлението за (междинно) плащане, допълнение 1 (колони С и D) и приложение 6 (колони С и D) на сметките са кумулативни. Следователно отчетените суми трябва да бъдат актуализирани във всеки отчет и да отразяват сумите, коригирани за приспадане на направените разходи, приложени въз основа на всички проверки и одити. При приключване на програмата колони А и В от горните две приложения трябва да са равни на колони С и D. В случай, че няма такова пълно изпълнение (независимо, ако поради нередности или изпълнение), намалението на сумата спрямо по отношение на бюджета на ЕС се извършва и при затваряне. Ако FI е бил по-слаб по време на изпълнението на програмата, ресурсите на програмата е трябвало да бъдат преразпределени към други операции в програмата и да не бъдат оставяни до приключването.

Спазване на прага за плащане на втория и следващите траншове (член 41(1)(c) CPR)

По време на прилагането на финансовия инструмент някои от поетапните заявления за междинно плащане (траншовете) ще бъдат избрани от УО за одити на операциите. АА ще трябва да провери дали условията за плащане на транша са изпълнени, т.е.:

- Условието за първия транш е инструментът да е настроен;
- Условието за втория транш е поне 60% от сумата на първия транш да е изразходван като допустим разход;
- Условието за третия и следващите траншове е поне 85% от предишните траншове да са изразходвани като допустим разход.

Ако АА заключи, че условията за плащане на транш не са изпълнени, АА следва:

– Изискайте УО/СА да извърши коригиращи мерки преди представянето на годишните отчети, което означава:

- приспадането на сумата за съответния транш, или
- доказване, че има достатъчно допълнителни допустими разходи за достигане на законовия праг за следващия транш и/или
- подобряване на функционирането на системата / коригиране на системни слабости на ниво УО/ИБ, но също и по отношение на ФФ и финансовите посредници (ако е приложимо).

– Докладвайте констатацията от одита в своя годишен контролен доклад (ACR).

- В случай, че законовият праг за плащане на следния транш не е бил достигнат преди подаването на сметките и това е потвърдено от АА, то следва да направи заключения относно функционирането на ФИ в програмата и да го опише в ACR. В някои случаи може да се обмисли допълнителна одитна работа. Грешката следва да се добави към общия процент на грешки за счетоводната година, през която траншът е бил деклариран пред Комисията. УО/СА трябва да приспадне сумата от сметките. Тегленето на транша трябва да бъде включено в корекциите, извършени за изчисляване на остатъчния общ процент грешки (стойност Н). Тази сума обаче не е окончателна финансова корекция и може да бъде въведена отново, след като се изпълни условието за плащане на транша, т.е. се достигне прагът от 60% или съответно 85% от допустимите изплатени разходи.

Констатацията ще бъде взета предвид при одиторското становище относно законосъобразността и редовността на разходите в отчетите. В случаите, когато TER надвишава нивото на същественост поради несъответствие на транша(ите) с член 41, параграф 1, буква в) CPR, АА следва да опише това в ACR, като ясно посочва, че всички действия, които трябва да бъдат предприети за коригиране и подобряване функционирането на системите за управление и контрол по отношение на разходите за финансови институции.

- В случай, че законовият праг за плащане на следния транш е бил достигнат преди подаване на отчетите, АА ще отчете тази констатация като нефинансова констатация.

- По отношение на констатациите, свързани със системата за управление и контрол и/или системни слабости, АА ще докладва в ACR състоянието на техните последващи действия и ще отразява тези констатации в одитното становище за системата за управление и контрол.

Методологията за одит и контрол следва да отчита специфичните рискове, свързани с прилагането на финансовите инструменти, които са различни от тези на безвъзмездните средства. Мерките трябва също така да отразяват различните видове финансови продукти (заеми, гаранции, собствен капитал, квазисобствен капитал), различните варианти за

изпълнение и различните фази на изпълнение (фаза на настройка, фаза на изпълнение и приключване, когато допустимостта бъде потвърдена)².

Рисковите зони включват:

- Проверка на статута на малки и средни предприятия (МСП),
- Допустимост на крайните получатели и основните инвестиции,
- и
- Използване на подкрепата по предназначение.

Тези три рискови области бяха основните теми, обсъждани в рамките на този Център за знания.

Други типични рискови области са допустимостта на разходите, допустимостта на разходите за управление и таксите, избора на фонда от средства (FoF), спазването на правилата за държавна помощ, спазването на праговете за изплащане (чл. 41 CPR) и използването на обратните потоци.

Одитните органи, управляващите органи и органите, прилагачи финансови инструменти, следва да установят мерки за одит и контрол, пропорционални на идентифицираните рискове, за да гарантират законосъобразността и редовността на операциите.

Участниците в Центъра за знания бяха привлечени от одитни органи, управляващи органи, мениджъри на FoF, Европейския инвестиционен фонд (EIF), финансовите инструменти и одитни звена на ГД „Регионална политика“ и екипа на fi-compass. Бяха проведени две онлайн работни срещи за обсъждане на редица въпроси, свързани с одита и контрола на горните рискови области за финансови инструменти.

Тази бележка обхваща споделения опит между участниците и подчертава теми от интерес, които могат да бъдат от полза за практикуващите, прилагачи финансови инструменти в бъдеще. Бележката не е насока във връзка с одита и контрола на финансови инструменти през периода 2014-2020 г. Този отчет на дискусиите не представлява официално одобрение на точките, изложени в тази бележка.

Дейностите по проверка и контрол на рисковите области започват от самото начало и са съобразени със спецификата на финансовите инструменти.

- Финансовите посредници (т.е. субектите, предоставящи подкрепата на крайните получатели) са отговорни за дейностите по проверка и контрол. Рискови области, свързани с финансови инструменти, са например дали крайните получатели отговарят на определението за МСП, ако са изпълнени всички други потенциални критерии за допустимост, определени за съответния финансов инструмент, и ако подкрепата е била използвана от крайния получател за предвидената цел.

- Това е добра практика за управление на органи и управителите на FOF в подкрепа на финансовите посредници, например чрез предоставяне на документация шаблон и предлагане на изграждане на капацитет, за да им се даде възможност да се запознаят с изискванията на регламентите на ЕС, свързани с финансови инструменти.

- Добре установените контроли от самото начало могат да предотвратят системни нередности по-късно. Ако е необходимо, нови превантивни или коригиращи мерки следва да бъдат въведени незабавно.

- Дейностите за одит и контрол трябва да бъдат предприети по време на изпълнението. Одитите помагат да се идентифицират проблемите, позволявайки предприемането на коригиращи действия, като по този начин допринасят за успешното прилагане на финансовия инструмент в съответствие със законодателната рамка.

- Посещенията на FoF за ранен мониторинг при финансовите посредници са полезна мярка за предотвратяване на нередности и несъответствия.

² fi-compass Knowledge Hub - Audit and control of financial instruments 2014-2020. Published on 10 August 2021. Updated on 23 August 2021: <https://www.fi-compass.eu/publication/factsheets/fi-compass-knowledge-hub-audit-and-control-financial-instruments-2014-2020>

• Одитните и контролните дейности трябва да вземат предвид естеството и спецификата на финансовите инструменти и разликите между схемите за безвъзмездни средства.

Фокусът е върху установяване на „разумна увереност“ чрез проверките.

• Органите, извършващи одитни дейности, трябва да установят „разумна увереност“, че критериите, които трябва да бъдат проверени за краен получател, са изпълнени. Съответна контролна работа трябва да бъде извършена, но участващите органи трябва да избягват „златяване“.

• По отношение на жизнеспособността на проекти/инвестиции на крайните получатели, например, управляващите органи могат разумно да разчитат на оценката на финансовите посредници по време на процеса на оценка на инвестициите, който се извършва в съответствие със стандартната банкова или инвестиционна практика. Съществува изравняване на интересите между финансовите посредници и управляващите органи чрез „кожа в играта“ на финансовите посредници във финансовите инструменти и те са стимулирани да предприемат стриктно такива процеси на оценка. Управляващите органи могат да очакват да разчитат на тези процеси във връзка с този аспект на допустимостта. Мениджърите на FoF трябва да гарантират (напр. по време на процеса на подбор на финансовите посредници), че съответните процедури за тази цел са налице и се прилагат правилно от финансовите посредници.

Има инструменти за проверка на състоянието на МСП.

• Налични са различни ресурси и инструменти в подкрепа на органите, извършващи контрола и одита. Самодекларациите на МСП не са достатъчни сами по себе си, но са добра отправна точка. Други ресурси включват например национални търговски регистри или сертифициране от национален орган. Инструменти като ARACHNE (достъпно само за ЕО и държавите-членки) или други търговски такива също могат да бъдат използвани в процеса на проверка на статута на МСП. Ролята на органа, извършващ контрола, е да проверява наличната документация, а не да „разследва“.

• Потенциално повторение на дейностите по проверка от финансови посредници може да е необходимо само в случай на извънредни нови корпоративни събития. Например, обикновено съответната дата за оценка на статуса на МСП е датата на одобрение от кредитния комитет (или еквивалент) на предложени заем или капиталова инвестиция. Обикновено е последван от период от седмици за договаряне и подписване на споразумение за финансиране между финансовия посредник и крайния получател. Не трябва да има нужда от преоценка на статуса на крайния получател, освен ако не е изминало значително време, надвишаващо нормалното време, необходимо за финализиране на такива споразумения.

Одитна методология за одит на финансови инструменти в периода 2014-2020 г.

Основните характеристики и актуализации на „Одитната методология за одит на финансови инструменти през периода 2014-2020 г.“, бяха обяснени от одиторите на ГД „Регионална политика“ по време на Центъра за знания.

Методологията е разработена за първи път през 2019 г. Документът е насочен основно към одиторите на Комисията и одитните органи в държавите-членки. Може също да бъде полезна справка за управляващите органи и мениджърите на FoF за техните управленски проверки и контрол. Документът описва вида работа, която трябва да се извършва от одиторите за финансови инструменти, особеностите на тези инструменти, прилагани от международни финансови институции (МФИ), включително Групата на Европейската инвестиционна банка (EIBG), и третирането на нередности.

Актуализациите на одитната методология за 2021 г. се отнасят, *наред с другото*, с последните законодателни промени и предоставят повече разяснения относно третирането

на грешки, свързани с финансови инструменти при приключване. Настоящата актуализация отчита особено новите гъвкавости за финансовите инструменти, въведени от Инвестиционната инициатива за отговор на коронавирус (CRII), Инвестиционната инициатива за отговор на коронавирус плюс (CRII+) и пакетите Помощ за възстановяване за сближаване и териториите на Европа (REACT-EU). на мерките.

Основните актуализации на одитната методология за 2021 г. се отнасят до:

- Одитната съвкупност за проверка на съответствието с плащането на трансове (чл. 41 CPR) – за осигуряване на максимална гъвкавост при съставянето на извадката,
 - Използването на подкрепа по предназначение – управляващите органи да разполагат с процедури, степента на контрол зависи от напредъка на инвестициите,
 - Актуализации за привеждане в съответствие с пакета CRII+,
 - Разяснение относно проверката на жизнеспособността на инвестициите,
 - Третиране на грешки при затваряне – без претоварване; подмяна на нередности.
- Методологията включва и следните шаблонни документи като приложения:
- Контролен списък за одит (Приложение 1),
 - Ръководство за вземане на проби до одитните органи (приложение 2),
 - Ръководство за проверка на използването по предназначение в случай на оборотен капитал (Приложение 3), и
 - Преглед на отговорностите за управление и контрол (Приложение 4).

Последното приложение, посветено на отговорностите за управление и контрол на различни участници, е нов документ, въведен за първи път в актуализацията на одитната методология за 2021 г. Този документ „кой какво прави“ има за цел да помогне за разбирането на правните отговорности и евентуално да избегне „надконтрол“ и позлатяване при извършване на контрол по отношение на финансови инструменти.

Методологията на одита се отнася и до спецификите на одита на финансови инструменти, изпълнявани от EIBG и други МФИ.

Финансови инструменти за иновативни МСП

Центърът за знания разгледа няколко теми, свързани с одита и контрола на финансови инструменти, въз основа на хипотетичен казус. Казусът се основава на операция, включваща три финансови инструмента: гаранция за портфейл за първа загуба (FLPG) и капиталов фонд, и двата реализирани чрез FoF (Национална промоционална банка – NPB), и финансов инструмент за заем, реализиран от финансов посредник пряко назначени от управляващия орган. Структурата на казуса е показана на фигура 1 по-долу.

Съгласно член 2 от Препоръка 2003/361 на Комисията, МСП е компания с персонал под 250 души и не надвишаващ нито оборот от 50 млн. евро, нито общата сума в баланса от 43 млн. евро. Въпреки че различните финансови инструменти са насочени към различни видове МСП, необходимостта да се провери дали крайните получатели отговарят на определението за МСП се споделя във всички инструменти.

Участниците в Knowledge Hub обмениха своя опит в проверката на статуса на МСП на крайните получатели. В тази връзка бяха обсъдени няколко теми „кой какво прави“, свързани с отговорностите за управление и контрол: какви са отговорностите на различните заинтересовани страни (финансови посредници, управляващ орган, мениджър на FoF) и кога и как трябва да се извършват проверките. Участниците обмениха и редица допълнителни практически теми, свързани с проверката на статуса на МСП, въз основа на техния опит.

Финансовите посредници носят основната отговорност за проверките на състоянието на МСП, докато управляващите органи и мениджърите на фондове предлагат подкрепа

Отговорността на първа линия за проверка дали крайният получател е МСП е на финансовите посредници. Цялостната отговорност за изпълнението на програмата се носи от управляващия орган.

Добра практика е управляващите органи и мениджърите на FoF да предприемат проактивен подход за подпомагане на финансовите посредници при оценката на статуса на МСП. Управляващите органи често предоставят на финансовите посредници образцова документация, определяща съответните критерии, които трябва да се използват при оценка на статуса на МСП. Това може да бъде допълнено от обучения за изграждане на капацитет, за да се даде възможност на финансовите посредници, често от сектора на търговското банкиране, да се запознаят с изискванията на съответните разпоредби на ЕС. Като предприемат тези стъпки по време на създаването на финансовите инструменти, управляващите органи гарантират, че финансовите посредници разбират добре своята отговорност и са оборудвани да изпълняват отговорността си за проверка на статуса на МСП на техните крайни получатели.

Важно е управляващите органи да извършват надзор върху проверката на статута на МСП. Това трябва да се направи в допълнение към всички проверки, извършени от мениджър на FoF, който също ще предприема дейности по проверка, обикновено на базата на извадка по време на дейностите по мониторинг, както е посочено в споразуменията за финансиране. Участниците в Центъра за знания споделиха опит за това как ролите на различните страни, участващи в прилагането на финансови инструменти, могат да бъдат координирани, за да се гарантира наличието на разумни нива на увереност с участието на всички заинтересовани органи.

Обхват на проверките

Финансовите посредници са отговорни за проверката на статуса на МСП, но не са длъжни да предприемат изчерпателни разследвания за всеки краен получател. Има очакване за „разумна увереност“, която трябва да се прилага към процесите за проверка на статута на МСП и други аспекти на допустимостта на крайния получател. Типът информация, която трябва да използват, за да потвърдят това, включва самодекларации от МСП (Европейската сметна палата (ЕСА) изясни, че самодекларацията не е достатъчна сама по себе си), копия на сметки и публична информация домейн като национални регистри на фирми. Може да се използват и специализирани услуги в съответствие с преобладаващата банкова практика в страната.

Допълнителни налични инструменти за проверка на състоянието на МСП

Освен това могат да се използват външни инструменти за подпомагане на проверката на статуса на МСП.

Някои управляващи органи използват данни от националните регистри за държавни помощи като „прокси инструменти“ в подкрепа на проверката на статуса на МСП. На практика тези управляващи органи използват електронни инструменти, за да поставят всички крайни получатели на първоначална проверка въз основа на алгоритъм, който прилага няколко бизнес правила въз основа на критериите за статут на МСП. Впоследствие извадка от проекти, основана на риска, ще бъде предмет на по-подробна проверка като част от текущите дейности по мониторинг. Този по-задълбочен преглед включва посещения на място при финансови посредници (извършени дистанционно по време на пандемията от COVID-19) и преглед на документация, включително документите за заема, оценката на кредитния риск на финансовия посредник и подкрепящи документи, като бизнес планове и финансови отчети.

Съответната дата за оценка на статута на МСП е датата на одобрение от кредитния комитет (или еквивалент) на предложението за заем или инвестиция в капитал. Обикновено е последван от период от седмици за договаряне и подписване на споразумение за финансиране между финансови посредници и крайни получатели. Не трябва да има нужда

от преоценка на статуса на крайния получател, освен ако не е изминало значително време, надвишаващо нормалното време, необходимо за финализиране на такива споразумения.

Възможността за време между инвестиционното решение и подписването обаче беше подчертана във връзка с проект, който подписа споразумението за финансиране едва девет месеца след одобрението на кредита. В такъв случай има потенциал за промени в статуса на крайния получател: компанията може например да е закупила друга компания. Това означава, че повторното провеждане на проверките за проверка може да бъде оправдано, въпреки че ще зависи от обстоятелствата. В крайна сметка финансовите посредници трябва да оценят риска в зависимост от конкретните обстоятелства.

Редица допълнителни теми, свързани с проверките на състоянието на МСП, бяха обсъдени по време на Центъра за знания:

- Възможно е да има ситуации, при които съществуващите инструменти, обсъждани в сесията, не предоставят подходяща информация. Нови компании в по-малки страни и специфични за сектора крайни получатели, като фондове за развитие на имоти, може да не бъдат включени в базите данни, използвани за проверка на статута на МСП. В такива случаи е необходимо финансовите посредници и другите проверяващи органи да изискат повече информация от кандидата, краен получател.

- Броят на служителите може да бъде предизвикателство за проверка. Това се отнася например за изчисляване на броя на служителите на компании, които работят с голям брой самостоятелно заети изпълнители, като платформи за доставка на храна, споделяне на пътувания и платформи за доставка на пакети. Обсъден бе и статутът на собствениците-мениджъри в броя на служителите. В крайна сметка е необходим подход на „здрав разум“ за проверка на броя на персонала въз основа на местната счетоводна практика, например във връзка с отчитането на персонала, еквивалент на пълно работно време (ФТЕ) в годишна възвръщаемост или разчитане на изчисления на годишна работна единица (AWU), които може да са вече направени от счетоводители или одитори на крайните получатели.

- На предизвикателствата на проверка и оценка на потенциално свързани фирми също се обсъждат. Методологията има ръководство за инструментите, които трябва да се използват. Въпреки това все още има предизвикателства, например когато сестринска компания в друга юрисдикция е обявена за неактивна. За финансов посредник е трудно да провери това, когато няма достъп до подходящи инструменти в другата юрисдикция. Обсъдена беше и необходимостта от избягване на позлатяването.

Допустимост на крайните получатели

Има потенциално няколко допълнителни изисквания за допустимост, свързани с крайните получатели, в допълнение към статута на МСП на крайни получатели, в зависимост от финансовия инструмент. Изискванията за допустимост произтичат от CPR, например член 6, в който се посочва, че операциите трябва да са в съответствие с приложимото право на Съюза и националното законодателство, свързано с неговото прилагане („приложимо право“), или член 37, параграф 1, който предвижда, че финансовите инструменти да бъдат приложени в подкрепа на инвестиции, които се очаква да бъдат финансово жизнеспособни. Инвестиционните стратегии на съответните финансови инструменти определят критериите за допустимост за крайните получатели, за да се класират за финансиране чрез съответния финансов инструмент. Критериите, включени в инвестиционните стратегии, трябва да са в съответствие с основните програми. Тези критерии са отразени и в споразуменията за финансиране/гаранции с избраните финансови посредници.

Темите „кой какво прави“, свързани с отговорностите за управление и контрол за проверки на допустимостта на крайните получатели, бяха обсъдени по време на Центъра за знания: какви са отговорностите на различните заинтересовани страни (финансови посредници, управляващ орган, мениджър на FoF) и кога и как да се извършват проверките.

Основната отговорност за извършване на проверки на допустимостта на крайните получатели в съответствие с определените критерии се носи от финансовите посредници. Обикновено това се документира в оценката на заема/инвестицията на финансовия посредник. Управляващият орган и, ако е приложимо, мениджърът на FoF следва да извършват своите проверки за наблюдение и проверка на базата на извадка от списъка с инвестиции. Участници от управляващи органи и мениджъри на FoF споделиха по време на Центъра за знания как са структурирали своите контролни дейности. Понякога те могат да бъдат много сложни, ако органът отговаря за редица финансови инструменти. Участниците обмениха по време на Центъра на знанието и своя подход за вземане на проби. Добре установените контроли от страна на FoF и/или от управляващия орган на ранен етап могат да предотвратят системни нередности по-късно.

Информацията, която трябва да се използва от финансовите посредници за оценка на по-широката допустимост на крайните получатели, включва статута на МСП, NUTS класификация на операцията, NACE икономически поделения, датата на окончателна регистрация на получателите, декларацията, потвърждаваща липсата на забранени дейности, бизнес плановете на крайните получатели в случай на инвестиции и всякакви самодекларации, събрани на етапа на кандидатстване за заем. Въпреки това, естеството и обхватът на всеки от тези елементи ще варират в зависимост от вида на финансовия инструмент. Например, инструмент за първоначален заем, насочен към стартиращи предприятия, не изисква непременно подробен бизнес план, отразяващ естеството на целевите крайни получатели. По подобен начин инвестициите в дялов капитал дават право на мениджърите на фондове да имат достъп до пълния набор от информация за компанията, съхранявана в компанията, което прави проверката лесна.

Във връзка с одита и контрола на инструментите беше обсъдено значението на „стандартната банкова практика“ за прилагането на финансови инструменти чрез финансови посредници. Осигуряването на минимална съвместна инвестиция или друг процент на споделяне на риска („кожа в играта“) изравнява интереса на финансовия посредник с управляващия орган във връзка с проверката на няколко елемента, свързани с допустимостта на предложената инвестиция. Основната отговорност на управляващите органи е да гарантират, че процесите на финансовите посредници са подходящи, първоначално чрез процедурата за подбор и след това чрез процедурите за наблюдение. Освен това, и като част от надзорната си функция, FoF и управляващият орган ще преразгледат на база на извадка, базирана на риска, как финансовите посредници гарантират спазването на условията на програмата. Процедурите за одит и контрол трябва доколкото е възможно да зачитат стандартната банкова практика и да не поставят под въпрос „експертните решения“, взети от финансови посредници (напр. оценки дали даден проект е жизнеспособен).

Проверката на жизнеспособността на проекти/инвестиции на крайните получатели е пример за това, когато управляващите органи могат разумно да разчитат на преценката на финансовите посредници по време на процеса на оценка на инвестициите. Подобно на обичайната банкова или инвестиционна практика, финансовите посредници имат опит в оценката на заявленията на крайните получатели. Оценката на риска от предложена инвестиция обикновено е част от процесите на одобрение и ценообразуване във финансовите институции/фондови мениджъри. Финансовите посредници с „кожа в играта“ са стимулирани да предприемат такива процеси стриктно и като такива мениджърите на FoF и управляващите органи имат право да разчитат на тези процеси във връзка с този аспект на допустимостта.

Проектите могат да бъдат стартирани преди подписването на споразумението за финансиране. Това отразява обичайната практика на много места, където крайните получатели желаят да започнат работа, преди да е финализирана правната

документация. Изискването е проектът да не е завършен към момента на инвестиционното решение (т.е. одобрение от кредитния комитет). На много места практиката е, че стоките и материалите могат да бъдат поръчани и доставени преди подписването на споразумението за финансиране, но обикновено фактурите не се плащат изцяло, докато документите не са в сила (или се плаща само аванс с крайните получатели собствени ресурси).

Дейностите за одит и контрол трябва да се извършват по време на изпълнението, като се насърчава партньорски подход между одитори, управляващи органи и изпълнителни партньори. Например, препоръчително е да се започнат проверки на място в началото на процеса, за да могат в случай на констатации да бъдат въведени нови мерки без ненужно забавяне. Съгласно структурата на FoF мениджърът на FoF ще отговаря за наблюдението и докладването на управляващия орган за работата на финансовия посредник. Независимо от това, управляващият орган носи отговорност да предприема свои собствени дейности по проверка въз основа на информацията, предоставена от управителя на FoF, и собственото си пряко ангажиране с финансови посредници. Одитите, извършени от одитния орган, могат да помогнат за идентифицирането на тези проблеми по време на прилагането, позволявайки навременно да се предприемат коригиращи действия, като се гарантира успешно прилагане на финансовия инструмент.

Използване на подкрепа по предназначение

Целта на подкрепата, която получава крайният получател, обикновено е подробно описана в договора за заем или бизнес плана или оценката на кредитния риск. Това ще бъде в съответствие с общите изисквания, определени в инвестиционната стратегия и отразени в споразуменията за финансиране/гаранция. Участниците съобщиха, че това често е област на фокус за външни одитни дейности.

За някои финансови посредници може да е стандартна банкова практика да изискват фактури като доказателство за разходи преди изплащането на траншове от финансиране по заема. Това като цяло е лесна дейност за продукти за инвестиционни заеми и позната на някои финансови посредници. Одитът и контролът на такива разходи също се улесняват чрез вземане на извадка от проекти и използване на фактурите. Също така е обичайна практика за заеми, отпуснати близо до приключване, бизнес плановете или подкрепените инвестиции могат да бъдат реализирани/приключени след края на периода на допустимост.

От друга страна, подкрепата за заем за оборотен капитал може да не бъде по естеството си проверена чрез позоваване на фактури. Проверката на необходимостта от подпомагане на оборотния капитал след това ще бъде извършена чрез позоваване, например, на бизнес плана на крайния получател, който трябва да идентифицира финансовите изисквания или вътрешните сметки на крайните получатели с посочване на разходите, платени с подкрепата за оборотен капитал. Не би било стандартна банкова практика да се изискват фактури в подкрепа на разходи от типа на оборотни средства и се очаква да бъдат въведени по-обща дейности за наблюдение въз основа на споразумението за финансиране с крайния получател.

Предназначена цел на капиталовите инвестиции

Естеството на разходите по отношение на получателите на капиталови инвестиции е потенциално още по-разнообразно и не трябва да се проверява чрез позоваване на фактури. Участниците обсъдиха хипотетична ситуация, при която стартиращ бизнес купува пица за седмичните си срещи на екипа. Трябва ли бъдещите одитни и контролни дейности да преразгледат фактурите за пицата и дали това е допустим разход? В такива случаи целта на инвестицията на финансовия инструмент е да осигури на предприятието капитал за разрастване на своя бизнес. Всички дейности на компанията, свързани с нейното развитие, включително поръчка на пица за екипни срещи, могат да бъдат легитимни и не е необходимо одитните и контролните дейности да обхващат този вид въпроси. Най-общо казано, при всички случаи одиторските дейности не трябва да обхващат крайните

получатели, а за инвестициите в дялов капитал управителят на фонда следва да бъде обект на дейности по проверка въз основа на редовните си отчети, които получава от предприятието.

Например в случай на заем на краен получател, управляващият орган не проверява физически дали дадена инвестиция е завършена след приключване на проекта и подадени фактури (или друго доказателство за използване на средства).. Проверката на представените отчети е достатъчна по отношение на контролните дейности в случая.

Заклучителни коментари – подход „специфичен за финансовия инструмент“ към одита и контрола

Вече е постигнат голям напредък и актуализирането на одитната методология през 2021 г. е по-нататъшна стъпка напред. Няколко характеристики, специфични за финансовите инструменти, бяха подчертани по време на Центъра за знания. Обсъдена беше възможността за замяна на нередности по време на закриване на програмата, стига нередностите да не са системни. Съгласно това споразумение една недопустима инвестиция може да бъде заменена от декларираните инвестиции при приключване и заменена с други инвестиции, които отговарят на приложимите критерии за допустимост. Това е ключова гъвкавост, достъпна за финансови инструменти, която не съществува за безвъзмездни средства. Пояснението в актуализираната методология по отношение на гъвкавостта на CRП+ също е добре дошло, например формулиране, че не се изискват доказателства за проверка на разходите за оборотен капитал.

Все още съществува риск от „позлатяване“ на изискванията за одит, независимо от акцента върху „разумна увереност“. Например, обхватът на работата по проверка, която трябва да бъде извършена от финансовите посредници, понякога се тълкува като изискваща пълно разследване, а не разумно ниво на проверка. По подобен начин липсата на изисквания от безвъзмездни средства (например във връзка с информация, изисквана в заявленията за подкрепа) може понякога да се използва за оспорване на процесите на финансови инструменти. Използването на информация, външна по отношение на процеса на кандидатстване на финансовите посредници, в някои случаи може също да доведе до повдигане на запитвания, които не са пряко свързани с конкретната инвестиция и по този начин може да бъде трудно да се опровергае без прибегване до крайните получатели.

Уточнението, че в някои случаи не е необходимо или е невъзможно да се съгласуват разходите с финансирането, предоставено по финансов инструмент, е силно приветствано. Това отразява съществената разлика между заем/инвестиционно финансиране и безвъзмездна помощ. Един пример е, когато целта на заема е дефинирана в общи термини (напр. „разширяване“, „модернизация“ или „интернационализация“). Друг пример, споделян по време на сесията в този контекст, беше сценарий, при който краен получател осигурява спестяване срещу очакваните разходи за нови машини, което води до спестяване от 10 000 евро. При финансов инструмент е законно крайният получател да използва това спестяване за закупуване на някои свързани материали, без да е необходимо да изменя финансовото споразумение (въпреки че някои финансови посредници може да решат да изменят споразумението за финансиране с крайния получател). Беше признато, че това е законосъобразно и подобни разходи все пак биха били допустими, докато за операция по безвъзмездна помощ би било точно обратното. Тази допълнителна гъвкавост е оправдана от естеството на възстановимото финансиране и признаването на това в одитната методология е важно.

Източници:

1. Audit methodology for auditing financial instruments in the period 2014-2020 – update 2021. Published on 28 June 2021: <https://www.fi-compass.eu/publication/other-resources/audit-methodology-FIs-2014-2020-update2021>
2. fi-compass Knowledge Hub - Audit and control of financial instruments 2014-2020. Published on 10 August 2021. Updated on 23 August 2021: <https://www.fi-compass.eu/publication/factsheets/fi-compass-knowledge-hub-audit-and-control-financial-instruments-2014-2020>

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

IMPLEMENTATION OF STATE AID RULES FOR FINANCIAL INSTRUMENTS FINANCED BY EUROPEAN STRUCTURAL AND INVESTMENT FUNDS

Ivo Dimitrov

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The article presents an analysis of the state aid rules for the financial instruments of the European Structural and Investment Funds (ESIF).

Keywords: European Structural and Investment Funds (ESIF), financial instruments, state aid.

ПРИЛАГАНЕ НА ПРАВИЛА ЗА ДЪРЖАВНА ПОМОЩ ПРИ ФИНАНСОВИ ИНСТРУМЕНТИ, ФИНАНСИРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ И ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ

Иво Димитров

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Статията представя анализ на правилата за държавна помощ при финансовите инструменти на Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ).

Ключови думи: Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ), финансови инструменти, държавна помощ.

Обичайни случаи, при които финансовите инструменти не включват държавна помощ

Основните принципи, залегнали в понятието за държавна помощ, са обяснени подробно в Известието на Комисията относно понятието за държавна помощ¹. В работния документ се представя допълнително конкретно пояснение относно квалифицирането на сделките от гледна точка на държавната помощ в контекста на финансовите инструменти. В случаите на съмнение държавите членки могат да се обърнат също така към Комисията за предварително обсъждане² с оглед на уведомяването относно правната сигурност на финансовите инструменти.

Както е посочено в работния документ, всеки вид сделка, която е свързана с финансов инструмент, трябва да бъде оценена на равнището на органите, изпълняващи финансовия инструмент (фонд на управител на фонд и/или финансов посредник), на равнището на съинвеститорите и на равнището на крайните получатели, за да се провери дали отговаря на кумулативните критерии за наличието на държавна помощ. На практика ако един от кумулативните критерии не е изпълнен³, няма да е налице държавна помощ. В контекста на финансовия инструмент в много случаи най-важният критерий е свързан с въпроса дали се предоставя икономическо предимство, което е изключено, когато въпросната сделка се извършва в съответствие с пазарните условия.

Орган, изпълняващ финансовия инструмент (финансов посредник/управител на фонд) без съинвестиране във финансовия инструмент

Финансовият посредник може да не е съинвеститор или да излага своите балансови ресурси на риск. Няма държавна помощ за органа, изпълняващ финансов инструмент (чрез възнаграждение за услуги за управление), в следните случаи:

Когато изпълнението на финансов инструмент е възложено на национална насърчителна институция,⁴ като национални банки за развитие, които действат изцяло в публичните правомощия⁵, или на ЕИБ и ЕИФ, или на международна финансова институция (МФИ) като ЕБВР, без субектът да съинвестира или да предоставя финансиране, този финансов посредник не се смята за пряк бенефициер на помощ. Това не зависи от факта дали финансовият посредник получава възнаграждение или не за своите услуги за управление, докато свръхкомпенсация не трябва да бъде допускана. Ако обаче тези национални насърчителни институции действат също така извън публичните правомощия и извършват търговски дейности на пазара, за да бъде изключено наличието на държавна

¹ Известие на Комисията относно понятието за държавна помощ, посочено в член 107, параграф 1 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ОВ С 262, 19.7.2016 г., стр. 1): [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=BG)

² Както е посочено в Известието на Комисията относно Кодекса на най-добрите практики при провеждане на процедури на контрол върху държавните помощи, налично на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2018.253.01.0014.01.ENG&toc=OJ:C:2018:253:TOC

³ Държавната помощ е обективно и правно понятие, определено пряко от Договора. Накратко, държавна помощ по смисъла на член 107, параграф 1 от ДФЕС е налице само когато са изпълнени следните кумулативни критерии: участието на държавни ресурси и относимостта на мярката към държавата, квалифицирането на бенефициера като предприятие (т.е. извършване на стопанска дейност), предоставянето на изборително предимство и въздействието му върху конкуренцията и търговията между държавите членки.

⁴ Това са правни субекти, които извършват финансови дейности на професионална основа, на които е даден мандат от държава членка или от субект на държава членка на централно, регионално или местно равнище да извършват дейности за развитие или насърчителни дейности.

⁵ В публичното правомощие на банката за развитие се определя областта, в която тя може да извършва дейност. Определението на публичното правомощие се основава на установяването на пазарните неефективности.

помощ, те трябва да гарантират, че възнаграждението за услугите за управление не се прехвърля върху търговските им дейности (вж. точката по-долу).

Когато изпълнението на финансов инструмент е делегирано на финансов посредник, посочен в член 38, параграф 4, буква в) от РОР, не е налице държавна помощ, ако финансовият посредник получава възнаграждение за съответствие с пазарните изисквания. Възнаграждението за съответствие с пазарните изисквания може да бъде установено по три различни начина:

- Посредникът е избран чрез конкурентна, прозрачна, недискриминационна и безусловна процедура (т.е. процедура за подбор в съответствие с директивите за обществените поръчки⁶). В този случай се приема, че неговото възнаграждение е в съответствие с пазарните цени; или

- Посредникът получава възнаграждение в съответствие с пазарното равнище, установено въз основа на съпоставими сделки, извършени от съпоставими частни оператори в сравними ситуации или чрез използване на други методи (например покриване на разходите плюс разумна печалба); или

- Посредникът получава възнаграждение, съгласувано с РОР и с Делегиран регламент (ЕС) № 480/2014 на Комисията (ДРК)⁷, което отразява пазарното възнаграждение при съпоставими ситуации.

Органи, изпълняващи финансов инструмент, които инвестират в съответствие с собствените балансови ресурси на финансовия инструмент с пазарните условия

В контекста на финансовите инструменти, финансирани от ЕСИ фондовете, управляващите органи могат да съинвестират и/или да си поделят риска с органи, изпълняващи финансов инструмент (финансови посредници/управители на фондове), за да предоставят стимули и да насърчат предоставянето на допълнително финансиране за крайните получатели. В тази ситуация финансовите посредници излагат своите собствени балансови ресурси на риск.

По принцип, ако съинвестирането или поделянето на риска (например в контекста на гаранционен фонд) с финансовия посредник по финансов инструмент са в съответствие с пазарните условия, не е налице държавна помощ и финансирането, което се предоставя на крайните получатели, също е в съответствие с пазарните изисквания. По същия начин няма предимство по смисъла на член 107, параграф 1 от Договора и съответно няма държавна помощ, ако финансовият посредник получи като цяло по-ниска възвръщаемост, отколкото би получил, ако е инвестирал свои собствени ресурси в подобен рисков инструмент извън финансовия инструмент.

⁶ Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г. за обществените поръчки и за отмяна на Директива 2004/18/ЕО (текст от значение за ЕИП — ОВ L 94, 28.3.2014 г.); Директива 2014/25/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г. относно възлагането на поръчки от възложители, извършващи дейност в секторите на водоснабдяването, енергетиката, транспорта и пощенските услуги и за отмяна на Директива 2004/17/ЕО (текст от значение за ЕИП — ОВ L 94, 28.3.2014 г.).

⁷ Възнаграждението на финансовия посредник е съгласувано с член 13 от Делегиран регламент (ЕС) № 480/2014 и от държавата не се предоставят никакви други предимства. Вж. Делегиран регламент (ЕС) № 480/2014 на Комисията от 3 март 2014 г. за допълнение на Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд и Европейския фонд за морско дело и рибарство, наличен на: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0480>.

В зависимост от вида на финансовия инструмент при оценката за това дали финансовият инструмент е в съответствие с пазарните условия са валидни различни съображения.

Както е описано също в Известието на Комисията относно понятието за държавна помощ и допълнително пояснено в настоящия работен документ, пазарното съответствие може да бъде установено пряко (при равни условия или чрез използване на конкурентна, прозрачна, недискриминационна и безусловна процедура) или да бъде оценено въз основа на сравнителен анализ или чрез други методи (вж. раздели 2.2.1. и 2.2.2. по-долу).

Тъй като обаче целта на финансовите инструменти е да се мобилизират допълнителни финанси в подкрепа на целевите инвестиции, даден съответстващ на пазарните изисквания финансов инструмент може да не е подходящ за преодоляването на неефективности на пазара и за постигането на определени цели на политиката.

Когато финансов инструмент съдържа предимство, ако предимството премине изцяло върху крайните получатели, финансовите посредници не биха били получатели на държавна помощ (тъй като те самите няма да получат предимство).

Тъй като пълното преминаване изисква количествено определяне на помощта, която се съдържа във финансовия инструмент и която след това преминава изцяло към крайните получатели при по-благоприятни от пазарните условия на финансиране (като лихвен процент под пазарния процент), по определение това може да се извърши само по отношение на финансов инструмент, който съдържа прозрачна помощ. Такова количествено определяне е възможно за всеки дългов инструмент, както и за гаранции или възстановяеми аванси, за които съществува методология, за която вече е дадено уведомление и е била одобрена от Комисията.

Капиталови/квазикапиталови инструменти в съответствие с пазарните условия

Капиталов/квазикапиталов инструмент се смята за съответстващ на пазарните изисквания и не съществува помощ на равнището на съинвеститорите и на равнището на финансовите посредници в следните два сценария:

Когато капиталовата/квазикапиталовата инвестиция се използва при равни условия между държавата и частните инвеститори и при спазване на критериите, посочени в съображения 86-87 от Известието на Комисията относно понятието за държавна помощ, се приема, че публичната капиталова/квазикапиталова инвестиция е в съответствие с пазарните условия. Следните ключови условия трябва да бъдат взети предвид относно инвестиция, която се извършва при равни условия:

- Интервенцията на публичните органи и частните инвеститори се извършва едновременно.

- Публичните органи и частните инвеститори разполагат с еднакви условия и положения (т.е. рискът и възнаграждението следва да са еднакви). ○ Изходната позиция на публичните органи и частните инвеститори е еднаква.

- Финансирането на частните инвеститори е икономически значимо. Според насоките за рисково финансиране частна инвестиция от минимум 30% се смята за икономически значима.

- Частните инвеститори са частни икономически оператори, действащи при нормални пазарни условия.

- При отсъствие на частни съинвеститори (т.е. само публични фондове) или ако делът на частната съинвестиция не е значим (т.е. < 30%), пазарното съответствие на капиталовия/квазикапиталовия инструмент може да бъде установено въз основа на сравнителен анализ или чрез други методи на оценка, пояснени в съображения 98—105 от Известието на Комисията относно понятието за държавна помощ. На практика при наличие на надежден бизнес план би следвало да стане ясно дали очакваната възвръщаемост на публичната инвестиция е съпоставима или е по-малка от нормалната очаквана пазарна възвръщаемост.

Дългови инструменти в съответствие с пазарните условия

За заемни инструменти — когато държавата предоставя ЕСИ фондове и национални публични ресурси на финансовия посредник с цел съфинансиране на портфейл от заеми за целевите получатели:

- заемът може да се смята за съответстващ на пазарните изисквания и че не е налице държавна помощ при съфинансирането на финансовите посредници: о ако ЕСИ фондовете и националните публични ресурси се предоставят при равни условия с частните инвеститори; или
- ако приложимите лихвени проценти са в съответствие с ориентировъчните стойности, посочени в Съобщението за референтните лихвени проценти („RRC”)⁸.

За гаранционни инструменти — когато държавата предоставя гаранция (или насрещна гаранция) на финансовия посредник за частично покриване на риска на съответния портфейл от заеми, може да се смята, че гаранцията съответства на пазарните изисквания и че не е налице държавна помощ за финансовите посредници, ако гаранцията се предоставя в съответствие с Известието относно гаранциите⁹:

- В Известието относно гаранциите се определя кои условия трябва да бъдат изпълнени, за да се изключи наличието на държавна помощ както за индивидуалните гаранции, така и за гаранционните схеми. Такъв е случаят, в който посредникът запазва поне 20% от риска при равни условия във всяка сделка и заплаща пазарно ориентирана цена за гаранцията, отразяваща характеристиките както на гаранцията, така и на основния заем.
- В случай на гаранции за МСП в Известието относно гаранциите (GN) се посочват премии за безопасност въз основа на рейтинга на заемополучателя, смятани за минимални пазарни ориентировъчни стойности.
- За гаранционни схеми наложените премии трябва да покриват нормалните рискове, свързани с предоставяне на гаранцията, административните

В Съобщението за референтните лихвени проценти се предвиждат единствено ориентировъчни стойности на пазарните лихвени проценти, когато не е възможно да се установят сравними пазарни сделки. Това е по-вероятно да се прилага за сделки, свързани с ограничени суми, и/или за сделки, свързани с МСП.

Дългови инструменти, които не са в съответствие с пазарните условия, но при които финансовото предимство се прехвърля изцяло към крайните получатели

Дори ако финансовият инструмент не съответства на пазарните изисквания, финансовите посредници не се смятат за получатели на държавна помощ, ако помощта се прехвърля изцяло към крайните получатели. По принцип това е възможно само за финансов инструмент, който съдържа прозрачна помощ (заеми и гаранции), за която съдържащият се в инструмента елемент на помощ може да бъде точно изчислен. За да се гарантира пълно прехвърляне, финансовото предимство, което се предоставя на крайните получатели, трябва да бъде съответно намалено.

⁸ Съобщение на Комисията относно преразглеждане на метода за определяне на референтните и сконтови лихвени проценти (ОВ С 14, 19.1.2008 г., стр. 6): [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC0119\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC0119(01)&from=GA).

⁹ Известие на Комисията относно прилагането на членове 87 и 88 от Договора за ЕО по отношение на държавните помощи под формата на гаранции (ОВ С 155, 20.6.2008 г., стр. 10), изменено с Поправка на Известие на Комисията относно прилагането на членове 87 и 88 от Договора за ЕО по отношение на държавните помощи под формата на гаранции (ОВ С 244, 25.9.2008 г., стр. 32).

Финансиране, предоставено на крайните получатели

а. Съответстващо на пазарните изисквания финансиране

Финансиране, предоставено от финансови посредници на крайни получатели, се смята за съответстващо на пазарните изисквания и следователно не включва държавна помощ:

- Ако финансовият инструмент се смята за съответстващ на пазарните изисквания нагоре по веригата, той е автоматично съответстващ на пазарните изисквания на равнище крайни получатели. Не е необходимо да се прави отделна оценка на държавната помощ на равнище крайни получатели.

- Ако финансовият инструмент не съответства на пазарните изисквания, пазарното съответствие на финансирането, предоставено на крайните получатели, трябва да бъде доказано (например въз основа на Известието относно гаранциите или Съобщението за референтните лихвени проценти).

- Ако има други публични средства надолу по веригата, т.е. предоставяне на пряко финансиране само на равнището на крайния получател, пазарното съответствие на тези средства трябва да се оцени отделно.

б. Финансиране, което не съответства на пазарните изисквания, но не включва държавна помощ на равнище краен получател

Когато финансовият инструмент не съответства на пазарните условия и има предимство на равнището на финансовите посредници, предимството се смята за поне частично или напълно прехвърлено на крайните получатели под формата на по-добри условия на финансиране. Такова финансиране, характеризиращо се с благоприятни от пазарните условия, не представлява държавна помощ за крайните получатели, ако:

- те не извършват икономическа дейност; това не е пряко свързано с портфейл от смесени икономически и неикономически получатели; или

- те извършват само икономически дейности, които са само местни по своето естество, така че мярката не засяга търговията между държавите членки, или

- помощта е *de minimis*¹⁰;

- за заеми и гаранции — или БЕБП под тавана *de minimis* (количествено определяне съгласно горното), или под безопасните условия *de minimis* за заеми и гаранции (не се изисква количествено определяне на БЕБП)

- за капитал — номиналната сума трябва да съответства на тавана *de minimis*.

Съвместимост на държавната помощ, включена във финансов инструмент

Обичайни случаи на държавна помощ, включена във финансов инструмент

Обикновено на равнище финансов посредник е налице държавна помощ (или за инвеститори — трети страни, в случай че посредникът е фонд), когато финансовият инструмент не съответства на пазарните изисквания и финансовото предимство не се прехвърля напълно към крайните получатели:

- За капиталови/квазикапиталови инструменти: В случай на асиметрично разпределение на риска/възвръщаемостта между публични и частни инвеститори в едни и същи рискови класове частните инвеститори биха могли да бъдат защитени от риск (например първата загуба се поема от публичния инвеститор, по-бърза възвръщаемост в случай на несъстоятелност, старшинство в сравнение с частен инвеститор) или да се възползват от по-привлекателни печалби (например по-бърза възвръщаемост във времето, по-голяма от пропорционален дял от печалбата) в сравнение с държавата членка. Такова

¹⁰ Регламент (ЕС) № 1407/2013 на Комисията от 18 декември 2013 г. относно прилагането на членове 107 и 108 от Договора за функционирането на Европейския съюз към помощта *de minimis* (текст от значение за ЕИП — ОВ L 352, 24.12.2013 г.).

асиметрично третиране може да се изисква от частните инвеститори, ако при липса на ресурси на държавата членка очакваната възвръщаемост на публичния капитал/квазикапиталовата инвестиция би била под пазарното равнище.

- За заемни и гаранционни инструменти: В случай че цената на заемния или гаранционния инструмент не е определена по пазарно равнище; и само в случай на гаранции финансовият посредник запазва по-малко от 20% от риска.

Когато финансовият инструмент не съответства на пазарните условия, предимството се смята за поне частично прехвърлено на крайните получатели (при отсъствие на финансов инструмент крайните получатели не биха могли да получат финансиране при същите условия или такова финансиране изобщо не би било налично).

Възможности по ОРГО — без уведомяване

По принцип финансов инструмент, който съдържа държавна помощ само на равнището на крайните получатели, може да бъде изпълнен съгласно ОРГО. Съгласно повечето членове на ОРГО помощта трябва да бъде прозрачна и да присъства само на равнище краен получател, изключвайки ефективно финансовия инструмент, който съдържа държавна помощ на равнището на финансовия посредник (т.е. когато помощта не може да бъде прехвърлена напълно). Това означава, че несъответстващи на пазарните изисквания финансови инструменти могат да бъдат изпълнени съгласно повечето членове на ОРГО, но икономическото предимство на помощта трябва да бъде прехвърлено на крайните получатели (относно пълното прехвърляне на икономическото предимство вж. по-горе).

ОРГО обаче обхваща няколко области на политиката (рисково финансиране, регионално градско развитие, проекти за енергийна ефективност на сградите), съгласно които финансовият инструмент, съдържащ държавна помощ както на равнище финансов посредник, така и на равнище краен получател, би могъл да се смята за съвместим с вътрешния пазар. Ако финансовият инструмент отговаря на всички условия, включени в тези специални членове, няма нужда да се определя количествено елементът на помощта. Всички относими разпоредби на глава I от ОРГО трябва да бъдат взети предвид. Основните условия за всеки от тези три члена са, както следва (изброяванията не са изчерпателни):

ЧЛЕН 16 ОТ ОРГО — ПОМОЩ ЗА РЕГИОНАЛНО ГРАДСКО РАЗВИТИЕ

Хоризонтални условия:

- Праг за уведомяване — 20 милиона евро на допустим проект.
- Прозрачност на помощта — помощ за регионално градско развитие, ако условията, посочени в член 16, са изпълнени.

Условия по член 16:

- Да се изпълнява в подпомаган регион и да се съфинансира от европейските структурни и инвестиционни фондове.

- Може да бъде под формата на капитал, квазикапитал, заеми, гаранции или комбинация от тях.

- Управители на фондове за градско развитие и независими частни инвеститори, избрани чрез открита, прозрачна и недискриминационна покана.

- Минимални изисквания за допълнителен капиталов лост от частни инвеститори (30%).

- Първата загуба, която се поема от държава членка, може да бъде максимум 25%.

- Делът на гаранцията трябва да бъде ограничен до 80%, а общите загуби, които се поемат от дадена държава членка, не трябва да надвишават 25% от основния гарантиран портфейл.

- Финансов посредник, който е управляван на търговска основа. Това може да се допусне, когато са изпълнени редица условия, например наличието на инвестиционна стратегия и съответстващо на пазарната практика възнаграждение.

ЧЛЕН 21 ОТ ОРГО — ПОМОЩ, СЪСТОЯЩА СЕ ОТ МЕРКИ ЗА РИСКОВО ФИНАНСИРАНЕ

Хоризонтални условия:

- Праг за уведомяване — 15 милиона евро на допустимо предприятие.
- Прозрачност на помощта — помощта за рисково финансиране се смята за прозрачна, ако са изпълнени условията, посочени в член 21.

Условия по член 21:

- Допустими МСП са нерегистрирани на борсата МСП, които оперират на всеки пазар или при които са изминали не повече от 7 години от първата им търговска продажба, или за които се изисква първоначална инвестиция, надхвърляща 50% от средния годишен оборот за навлизане на нов продукт или географски пазар.

- Последващи инвестиции са възможни при изпълнение на редица условия.

- Финансовите инвеститори, както и инвеститорите или управителите на фондове се избират чрез открита, прозрачна и недискриминационна процедура.

- Максимум 15 милиона евро на МСП. Това се отнася за цялата инвестиция на капиталовия фонд.

- На равнището на допустимите предприятия помощта за рисково финансиране може да бъде под формата на капитал, квазикапиталови инвестиции, заеми, гаранции или комбинация от тях.

- Минимални изисквания за допълнителен капиталов лост от частни инвеститори.

- Първата загуба, която се поема от държава членка, може да бъде максимум 25%.

- Финансов посредник, който е управляван на търговска основа. Това може да се допусне, когато са изпълнени редица условия, например наличието на инвестиционна стратегия и съгласуване на интересите с публичния инвеститор.

- Финансовият посредник трябва да докаже, че разполага с механизъм, който гарантира, че всички предимства се прехвърлят в най-голяма степен към крайните получатели.

ЧЛЕН 39 ОТ ОРГО — ПОМОЩ ЗА ПРОЕКТИ ЗА ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ НА СГРАДИ

Хоризонтални условия:

- Праг за уведомяване — 10 милиона евро на допустим проект.
- Прозрачност на помощта — помощ за проекти за енергийна ефективност, ако са изпълнени условията, посочени в член 39.

Условия по член 39:

- Отпуска се под формата на дотация, капитал, гаранция или заем на фонд за енергийна ефективност или друг финансов посредник, който я прехвърля изцяло на крайните бенефициери, които са собствениците или наематели на сградата.

- Размерът на погасяването е не по-малък от номиналната стойност на заема.

- Минимални изисквания за допълнителен капиталов лост от частни инвеститори (30%).

- Финансовите инвеститори, както и инвеститорите или управителите на фондове се избират чрез открита, прозрачна и недискриминационна покана.

- Първата загуба, която се поема от държава членка, може да бъде максимум 25%.

- Делът на гаранцията трябва да бъде ограничен до 80%, а общите загуби, които се поемат от дадена държава членка, не трябва да надвишават 25% от основния гарантиран портфейл.

- Финансов посредник, който е управляван на търговска основа. Това може да се допусне, когато са изпълнени редица условия, например наличието на инвестиционна стратегия и съответстващо на пазарната практика възнаграждение.

Уведомяване и оценка от Комисията

Комисията трябва да бъде уведомена за държавна помощ, която може да присъства на всяко равнище на даден финансов инструмент, но не попада в обхвата на ОРГО, преди изпълнението на съответния финансов инструмент.

Финансов инструмент, предоставящ финансиране, което съдържа държавна помощ, на финансови посредници/съинвеститори, но не отговаря на условията за рисково финансиране съгласно ОРГО, може да бъде оценен въз основа на насоките за рисково финансиране. Финансови инструменти, насочени към други области на политиката, ще бъдат оценени пряко в съответствие с ДФЕС, като се прилагат по аналогия, където е подходящо, принципите на насоките за рисково финансиране по отношение на помощта за финансови посредници/съинвеститори.

В своята оценка Комисията ще балансира необходимостта и пропорционалността на мярката за помощта за постигането на дадена цел на Общността спрямо нарушаването на конкуренцията, причинена от нея.

Примери и специфични съображения относно държавните помощи по видове финансови инструменти

Този раздел съдържа три практически казуса за илюстриране на начина, по който посочените по-горе подходи могат да бъдат прилагани на практика.

Капиталов инструмент за МСП

Предметът на този практически казус е капиталов финансов инструмент за МСП: С цел да се улесни достъпът на МСП до финансиране се създава фонд на фондовете (ФФ), който се управлява от националната насърчителна банка/националната банка за развитие (ННБ). Фондът на фондовете инвестира в различни фондове за рисков капитал, инвестиращи в МСП. Ще бъдат разгледани два сценария: инвестиция при равни условия с частни съинвеститори във фондове за рисков капитал (РК) и инвестиция, която не е при равни условия.

Илюстрация на капиталовия инструмент за МСП

Налице ли е държавна помощ?

Фонд на фондовете

- Предоставяне на публично финансиране на фонда на фондовете. Фондът на фондовете е под формата на специална сметка в рамките на управителя на фонда на фондовете и е само инструмент за прехвърляне на ресурси надолу по веригата, без да извършва някаква стопанска дейност.

- Възнаграждение на управителя на фонда на фондовете. Определеният управител на фонда на фондовете е ННБ.

- Ако ННБ действа изцяло в рамката на публичните правомощия, тя няма да се смята за получател на помощта.

- Във всички други случаи (ННБ извършва и търговски дейности) не може да се приеме наличие на пазарно съответствие на възнаграждението. В този случай държавата членка е извършила сравнителен анализ и е определила възнаграждението в съответствие с пазарната практика или в съответствие с член 13 от ДРК, който отразява пазарното възнаграждение при съпоставими ситуации. Следователно възнаграждението на фонда на фондовете съответства на пазарните изисквания.

Сценарий 1 — съответстваща на пазарните изисквания инвестиция от фонда на фондовете и без държавна помощ

Оценка на равнище финансови посредници/съинвеститори (фондове за рисков капитал)

- Възнаграждение на управителите на фондове за рисков капитал. Управителите на фондове са избрани в открита, конкурентна процедура за подбор, затова таксата за управление се приема за съответстваща на пазарните изисквания. Следователно няма държавна помощ на равнището на управители на фондове за рисков капитал.

- Капиталова инвестиция от фонд на фондовете във фондове за рисков капитал. Инвестирането на фонда на фондовете във фондове за рисков капитал при равни условия с другите частни съинвеститори, като най-малко 30% от общата инвестиция във фондовете за рисков капитал идва от частни съинвеститори. Следователно инвестицията от фонда на фондовете се смята за съответстваща на пазарните изисквания и няма държавна помощ на равнището на частните съинвеститори във фондовете за рисков капитал. Частна инвестиция при равни условия под 30% от общата инвестиция би била достатъчна, за да се изключи помощ за частните съинвеститори (тъй като те вече не получават по-благоприятни условия), но няма да е достатъчна, за да се определи инвестицията на фонда на фондовете във фондове за рисков капитал като съответстваща на пазарните изисквания, и затова е възможно да е налична помощ за предприятията, в които е инвестирано.

Оценка на равнище крайни получатели (МСП)

Капиталови инвестиции от фондовете за рисков капитал в МСП. Тъй като инвестицията от фонда на фондовете във фондове за рисков капитал се смята за съответстваща на пазарните изисквания и в нея не участва държавна помощ, няма елемент на държавна помощ в капиталовите инвестиции, предоставени на МСП от фондовете за рисков капитал.

Сценарий 2 — инвестиция при по-благоприятни от пазарните условия от фонда на фондовете и държавна помощ

Оценка на равнище финансови посредници/съинвеститори (фондове за рисков капитал)

- Капиталова инвестиция от фонд на фондовете във фондове за рисков капитал. Фондът на фондовете инвестира във фондове за рисков капитал при по-благоприятни от пазарните условия, например в случай на асиметрично разпределение на риска/възвръщаемостта в полза на частните съинвеститори във фондове за рисков капитал. При този сценарий, когато очакваната възвръщаемост е по-висока от очакваната възвръщаемост от фондовете за рисков капитал в подобни рискови инвестиции извън финансовия инструмент, е налице държавна помощ на равнището на частни съинвеститори във фондове за рисков капитал. Оценка на равнище крайни получатели (МСП)

- Капиталови инвестиции от фондовете за рисков капитал в МСП. Тъй като инвестицията от фонда на фондовете във фондове за рисков капитал включва държавна помощ, тя се смята за поне частично прехвърлена към крайните получатели, което означава наличие на държавна помощ на равнището на МСП.

Държавната помощ съвместима ли е (за Сценарий 2)?

Ако е налична държавна помощ, тя може да се смята за съвместима при следните условия:

а. ОРГО: Тъй като финансовият инструмент включва държавна помощ на равнището на частните съинвеститори, тази помощ може да бъде съвместима с вътрешния пазар само при съответствие с член 21 от ОРГО. За да е налице съответствие с член 21 от ОРГО, трябва да бъдат изпълнени всички хоризонтални условия на ОРГО и специфичните по член 21. Например инструментът може да е насочен само към МСП в начален етап на развитие и трябва да привлече поне 30% частен капитал.

б. Насоки за рисково финансиране: Ако финансовият инструмент не отговаря на условията на член 21 от ОРГО, Комисията може да бъде уведомена за това. След това Комисията оценява мярката въз основа на насоките за рисково финансиране.

Инструменти за ограничена портфейлна гаранция за инвестиции в енергийна ефективност

В подкрепа на енергийната ефективност държавата членка създава гаранционен фонд, който се управлява от ННБ.

Гаранционният фонд предлага ограничени гаранции на финансови посредници по портфейл от новоотпуснати заеми за инвестиции в енергийна ефективност от страна на предприятия, като размерът на гаранцията за всеки индивидуален заем е 80%, а общият таван на целия портфейл от заеми е до 25%. Гаранцията се издава безплатно (например гаранционната такса се заплаща от финансовите посредници).

Крайните получатели са комбинация от физически лица (които не извършват стопанска дейност) и МСП.

Пример на инструмент за портфейлна гаранция за енергийна ефективност

Налице ли е държавна помощ?

Оценка на равнището на органа, изпълняващ гаранционния фонд (гаранционния фонд)

- Възнаграждение на органа, изпълняващ гаранционния фонд. Тъй като ННБ, която управлява гаранционния фонд, ще бъде назначена (без конкурентен подбор) чрез пряко възлагане на договора и тя извършва стопанска дейност, не може да се приеме, че нейното възнаграждение е съответстващо на пазарните изисквания. В този случай държавата членка трябва да извърши сравнителен анализ и да определи възнаграждението в съответствие с пазарната практика или да го определи в съответствие с ДРК и съответните правила за държавна помощ. Ако случаят е такъв, на това равнище не съществува държавна помощ.

- Принос от ресурсите на ЕСИ фондовете (предоставяне на капитал) към гаранционния фонд. Гаранционният фонд се създава под формата на самостоятелно юридическо лице, доверителна сметка или отделен финансов блок и е само инструмент за прехвърляне на ресурси надолу по веригата. Следователно той не е получател на държавна помощ.

Оценка на равнище финансови посредници (банки), предоставящи търговски заеми

- Предоставяне на ограничена портфейлна гаранция на банките, предоставящи търговски заеми. Най-малко 20% от риска остава в банките, което е в съответствие с Известието относно гаранциите. Тъй като обаче гаранцията се предоставя безплатно, не може да се смята, че тя е в съответствие с пазарните условия. Следователно тя по принцип би могла да представлява държавна помощ за финансови посредници.

- Ако обаче банките прехвърлят пълно помощта към крайните получатели, на тяхното равнище не остава никаква държавна помощ. За да бъде създаден механизъм за такова пълно прехвърляне, елементът на помощта в ограничената портфейлна гаранция, получена от банката, трябва да бъде определен количествено (като разликата между нулевата такса по гаранцията, начислена от ННБ, и пазарната такса) и съответното намаление на кредитните лихвени проценти (със същия размер като получената от банката помощ) се прилага по отношение на крайните получатели. Ако двата елемента се неутрализират взаимно, е налице пълно прехвърляне на помощта към крайните получатели.

- Трудно е да се изчисли елементът на помощта, свързан с липсата на гаранционна такса, тъй като той обхваща само част от помощта, която банките биха могли да получат. В Известието относно гаранциите не се съдържат конкретни насоки относно пазарните ориентировъчни стойности на портфейлните гаранции (ограничени или неограничени), но

в него е изложен основният принцип, според който гаранцията трябва да е самофинансираща се и таксата следва да отразява риска на съответния портфейл.

- В случай на съмнение при по-сложни структури на финансови инструменти държавите членки трябва да уведомят за методология за количествено определяне на вида на гаранциите и на вида на съответните разглеждани сделки.

Оценка на равнището на крайните получатели

- Помощта се прехвърля чрез по-ниски кредитни лихвени проценти от пазарните лихвени проценти. Доколкото крайните получатели са предприятия и в случай че размерът на помощта надхвърля *de minimis* праг, предоставените от финансовите посредници заеми съдържат държавна помощ.

Съвместима ли е държавната помощ?

- Ако помощта е прозрачна и бъде прехвърлена напълно, тя може да се смята за съвместима в съответствие с условията на член 39 от ОРГО.

Механизъм за микрофинансиране за нови предприятия

Механизмът за микрофинансиране е насочен към липсата на заеми на пазара за финансиране на микропредприятия и МСП чрез кредитиране на тези предприятия при по-ниски лихвени проценти. Повечето от крайните получатели са малки предприятия, чийто достъп до финансиране е затруднен поради ограничения размер на техните операции и/или липсата на кредитна история. Механизмът за микрофинансиране е предназначен да подкрепи по-специално създаването на предприятия от младите и безработни лица. Управляващият орган предоставя финансиране на фонда на фондовете, който избира финансовите посредници (банки), който на свой ред избират крайните получатели. Фондът на фондовете и финансовите посредници могат да изберат да съинвестират в този механизъм за микрофинансиране.

Налице ли е държавна помощ?

Оценка на равнището на фонда на фондовете

Управителят на фонда на фондовете е частноправен субект. Не се предоставя държавна помощ чрез възнаграждението на управителя на фонда на фондовете, ако се установи, че възнаграждението на управителя е в съответствие с пазарната практика (например ако е сравнимо с това на частните фондове, които извършват дейност в същата сфера), или ако е определено в съответствие с ДРК, която отразява пазарното възнаграждение при съпоставими ситуации.

Пример за механизъм за микрофинансиране на МСП

Оценка на равнището на финансовия посредник

- Ако банките не съинвестират при равни условия, лихвените проценти на банките ще служат за пазарна референтна стойност, спрямо която се определя количеството на помощта. Като алтернатива пазарният лихвен процент ще бъде определен в съответствие със Съобщението за референтните лихвени проценти. За да бъде определен количествено БЕБП, действителният лихвен процент, начислен за финансирането от ЕСИ фондовете, трябва да бъде сравнен с пазарния лихвен процент въз основа на практиката на банките или с пазарните ориентировъчни стойности, посочени в Съобщението за референтните лихвени проценти.

- Дори ако лихвеният процент не съответства на пазарните изисквания, не е налице държавна помощ на равнището на финансовите посредници, при условие че елементът на помощта се прехвърля изцяло към крайните получатели. За да се гарантира това, помощта трябва да бъде определена количествено (структура на траншове или без траншове) и да се представи механизъм на прехвърлянето (например кредитните лихвени проценти на крайните получатели следва да бъдат намалени със същата сума на помощта, получена от финансовия посредник).

Оценка на равнището на крайните получатели

- Ако е налице помощ на равнището на финансовия посредник, тя е налице и на равнището на крайния получател.
- Когато се прехвърля помощта, например чрез по-ниски лихвени проценти в сравнение с пазарните, мярката няма да представлява държавна помощ, ако крайният получател не извършва стопанска дейност или ако дейността е само местна, така че мярката да не засяга търговията между държавите членки, или ако помощта е *de minimis*. В горния пример крайните получатели (предприятия, създадени от безработни младежи) са предприятия, но микрокредитът, който е на по-ниски лихвени проценти от пазарните, представлява помощ *de minimis* (размерът на БЕБП или целият микрокредит съответства на минималните условия за таваните *de minimis*), поради което се смята, че тази помощ не представлява държавна помощ.

Източници:

1. Известие на Комисията относно понятието за държавна помощ, посочено в член 107, параграф 1 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ОВ С 262, 19.7.2016 г., стр. 1): [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=BG)
2. Известие на Комисията относно Кодекса на най-добрите практики при провеждане на процедури на контрол върху държавните помощи, налично на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2018.253.01.0014.01.ENG&toc=OJ:C:2018:253:TOC
3. ДФЕС
4. Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г. за обществените поръчки и за отмяна на Директива 2004/18/ЕО (текст от значение за ЕИП — ОВ L 94, 28.3.2014 г.)
5. Директива 2014/25/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г. относно възлагането на поръчки от възложители, извършващи дейност в секторите на водоснабдяването, енергетиката, транспорта и пощенските услуги и за отмяна на Директива 2004/17/ЕО (текст от значение за ЕИП — ОВ L 94, 28.3.2014 г.)
6. Делегиран регламент (ЕС) № 480/2014 на Комисията от 3 март 2014 г. за допълнение на Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд и Европейския фонд за морско дело и рибарство, наличен на: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0480>.
7. Съобщение на Комисията относно преразглеждане на метода за определяне на референтните и сконтни лихвени проценти (ОВ С 14, 19.1.2008 г., стр. 6): [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC0119\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC0119(01)&from=GA).
8. Известие на Комисията относно прилагането на членове 87 и 88 от Договора за ЕО по отношение на държавните помощи под формата на гаранции (ОВ С 155, 20.6.2008 г., стр. 10), изменено с Поправка на Известие на Комисията относно прилагането на членове 87 и 88 от Договора за ЕО по отношение на държавните помощи под формата на гаранции (ОВ С 244, 25.9.2008 г., стр. 32).
9. Регламент (ЕС) № 1407/2013 на Комисията от 18 декември 2013 г. относно прилагането на членове 107 и 108 от Договора за функционирането на Европейския съюз към помощта *de minimis* (текст от значение за ЕИП - ОВ L 352, 24.12.2013 г.).

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

EU LAW AND HEALTH SERVICES

Georgi Kesov

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The health policy of the European Union serves to complement national policies, to ensure health protection in all European countries. Public health is a priority for the EU. The EU complements national health policies by supporting Member States' local governments to achieve common goals, pool resources and overcome common challenges. In addition to formulating European-wide laws and standards for health products and services, it also provides funding for health projects across the EU.

Keywords: EU law, health services, European countries, health care.

ПРАВОТО НА ЕС И ЗДРАВНИТЕ УСЛУГИ

Георги Кесов

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Здравната политика на Европейския съюз служи за допълване на националните политики, за осигуряване на защита на здравето във всички европейски държави. Общественото здравеопазване е приоритет за ЕС. ЕС допълва националните здравни политики, като подкрепя местните правителства на държавите членки за постигане на общи цели, обединяване на ресурси и преодоляване на общи предизвикателства. В допълнение към формулирането на общоевропейски закони и стандарти за здравни продукти и услуги, той също така осигурява финансиране за здравни проекти в целия ЕС.

Ключови думи: право на ЕС, здравни услуги, европейски държави, здравеопазване.

Политиките и действията на ЕС в областта на общественото здраве имат за цел защита и подобряване на здравето на гражданите на страните-членки, подкрепа за модернизацията и цифровизацията на здравните системи и инфраструктура, подобряване устойчивостта на европейските здравни системи, изграждане на по – устойчиво и достъпно здравеопазване.

В целия Европейски съюз здравните системи традиционно се характеризират с обширна регулаторна намеса. Националните и регионални власти се намесват главно за осигуряване на равен достъп, качество, безопасност, справедливост и ефикасност на здравните грижи за гражданите, пребиваващи на тяхна територия. Предвид множеството различни участници, те трябва да приведат общите принципи и цели в съответствие с интересите на заинтересованите страни, за да бъде гарантирано стабилно сътрудничество с всички държави членки за в бъдеще. Регламентите в областта на здравеопазването се проверяват внимателно по отношение на тяхното съответствие със законодателството на ЕС.

След две години и половина преговори Европейската комисия, Европейският парламент и държавите-членки на ЕС най-накрая се споразумяха за закон, предназначен да подобри правата на европейските граждани за достъп до здравни грижи в други страни - членки.

Тъй като пациентите предпочитат да получават здравни грижи в собствената си страна, само около 1% (около 10 милиарда евро) от публичните разходи за здравеопазване в Европа отиват за трансгранично здравеопазване.

Директивата на ЕС относно правата на пациентите при трансгранично здравно обслужване въвежда следните нови правила:

✓ За извънболнични грижи пациентите ще могат да търсят здравни грижи в чужбина без предварително разрешение или формалности и да поискат възстановяване на разходите при завръщането си у дома.

✓ На пациентите ще бъде възстановена същата сума, каквато биха получили в собствената си страна за същия вид здравно обслужване.

✓ Както за болничната, така и за извънболничната помощ пациентите ще имат достъп до информация за качеството и безопасността на грижите, които ще получат.

Разходите за медицинско лечение в друга държава от ЕС могат да бъдат покрити чрез:

✓ Директно здравеопазване: здравната служба на вашата страна ще плаща директно на държавната здравна служба на лекуващата държава

✓ Непряко здравно обслужване: вие ще платите разходите за вашите грижи предварително на обществените или частни здравни заведения или специалисти на лекуващата държава и след това ще поискате възстановяване на разходите от здравните власти на вашата страна.

Общите принципи на двата правни инструмента на ЕС могат да се прилагат по специфични начини във всяка държава от ЕС и могат да бъдат придружени от допълнителни национални правила.

Ако възнамерявате да потърсите планирана медицинска помощ в чужбина, съгласно специфичен план за лечение, следователно предписан предварително, трябва да получите разрешение от вашата национална здравна служба/схема за здравно осигуряване.

Разрешението за планирано здравно обслужване в чужбина зависи от две условия:

✓ Лечението е подходящо и насочено към запазване здравето на пациента

✓ исканото лечение е достъпно съгласно националната здравна служба/здравноосигурителната схема на вашата страна, но не може да бъде осигурено във вашата страна в рамките на медицински оправдан период от време,

Разрешението се предоставя чрез издаване на формуляр S2, който трябва да бъде подаден до компетентните органи за обществено здравеопазване или до обществени или договорени здравни заведения/професионалисти.

Пътните разходи също могат да бъдат покрити, а в някои случаи и разходите за придружител.

Можете да получите лечение в други държави от ЕС, Исландия, Норвегия и Лихтенщайн, като заплатите предварително за лечението в чужбина и след това поискате възстановяване на разходите от вашата страна, при условията, описани по-долу (Директива 2011/24/ЕС от 9 март 2011 г., въведена със законодателен декрет № 38 от 4 март 2014 г.):

✓ съгласно тази схема вие ще заплатите предварително разходите за лечение в чужбина, подлежащи на разрешение в определени случаи, и впоследствие можете да поискате възстановяване на разходите от вашата национална здравна служба

✓ ще ви бъдат възстановени разходите, които здравната служба на вашата страна би направила, ако лечението беше предоставено на нейна територия, без да надвишава действителните разходи за получено здравно обслужване. Държавите членки обаче могат да решат да възстановят пълните разходи за трансграничното лечение, дори ако те надвишават разходите, които биха поели, ако здравното обслужване е предоставено на тяхна територия.

Постоянно нарастващите разходи за здравеопазване, породени от демографски, социални и икономически фактори, застрашават финансовата устойчивост на здравните системи във всички страни членки на Европейския съюз. В стремежа си да подобрят ефикасността на здравната система и по този начин да укрепят нейната финансова устойчивост, всички държави използват пазарни механизми за финансиране, управление и предоставяне на здравни грижи. Един от начините за справяне с проблема е конкурентността / конкуренция при финансирането на здравеопазването, конкуренция при предоставяне на здравните грижи, което се отнася към доставчиците на здравни услуги...). Всяка една от тези области трябва да бъде разгледана и анализирана поотделно, трябва да се открият проблемите и слабите страни, за да бъде определена подходящата роля на конкуренцията в здравеопазването.

Здравната политика на ЕС се фокусира върху защитата и подобряването на здравето, предоставянето на равен достъп до модерно и ефикасно здравеопазване за всички европейци и координирането на всички сериозни заплахи за здравето, засягащи повече от една държава от ЕС. Превенцията на заболяванията и ответните действия играят голяма роля във фокуса на общественото здраве на ЕС.

Източници:

1. https://health.ec.europa.eu/eu-health-policy/overview_en
2. <https://read.dukeupress.edu/jhppl/article/46/1/49/166938/Applicability-of-European-Union-Competition-Law-to>
3. <https://www.salute.gov.it/portale/cureUE/dettaglioContenutiCureUE.jsp?lingua=english&id=3812&area=healcareUE&menu=vuoto>
4. <https://www.esn-eu.org/news/new-eu-law-accessing-health-care-other-countries>

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

PATIENT RIGHTS

Georgi Kesov

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: Patient rights are part of human rights. Establishing clearly defined patient rights helps standardize care across all areas of healthcare and allows patients to have the same expectations during treatment. Modern patient rights laws establish that people have a right to medical care and certain treatment regardless of their socioeconomic status, religion, gender, or ethnicity.

Keywords: patient rights, obligations, health care.

ПРАВА НА ПАЦИЕНТА

Георги Кесов

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Правата на пациента са част от човешките права. Установяването на ясно дефинирани права на пациентите спомага за стандартизирането на грижите във всички области на здравеопазването и позволява на пациентите да имат еднакви очаквания по време на лечението. Съвременните закони за правата на пациентите установяват, че хората имат право на медицинска помощ и определено лечение, независимо от техния социално-икономически статус, религиозна принадлежност, пол или етническа принадлежност.

Ключови думи: права на пациента, задължения, здравеопазване.

Всеки пациент трябва да има доверие в компетентността на лекуващите го лекари и да е спокоен, че е поверил здравето си в сигурни ръце. При приема си в дадено здравно заведение, всеки пациент трябва да бъде запознат с правата и задълженията си, спрямо политиката на съответната структура (Димитров, 2020; Krahtova-Nasteva, 2021; Smilkova, 2021).

Министерството на здравеопазването, в координация с доставчиците на здравни услуги, професионални и граждански групи, медиите, здравноосигурителните корпорации, обществените, местните правителствени организации, е необходимо да организира национална информационна и образователна кампания за запознаване на хората с правата им като пациенти.

Спешните пациенти трябва получат незабавна медицинска помощ и лечение. Ако на някое лице не може незабавно да бъде дадено лечение, то, в зависимост от здравословното му състояние трябва да бъде насочено или изпратено за лечение другаде, където да му бъдат предоставени подходящите грижи. Ако пациентът трябва да чака за лечение, той трябва да бъде информиран за причината за забавянето.

Пациентът е свободен да избере лечебното заведение, в което да постъпи, освен когато е под грижите на определено обслужващо заведение или когато пациентът изрично се откаже от правото си на избор в писмен вид.

Пациентите имат право да приемат или откажат медицинско или хирургично лечение, включително отказ от животоподдържащо лечение или реанимационни услуги. Необходимо е лекуващият лекар да обясни състоянието на дадения пациент и същността на всички диагностични, превантивни, лечебни, рехабилитационни или терапевтични процедури, на които е необходимо да бъде подложен, както и последствията от тях: сериозни странични ефекти, проблеми, свързани с възстановяването, и вероятност за успех, включително възможности за риск, смъртност... Пациентите имат право самостоятелно да решават какви рискове и разходи да поемат по отношение на здравето си. Пациентът не трябва да бъде подлаган на каквато и да е процедура без неговото доброволно съгласие или съгласието на законно упълномощен настойник, освен при спешни случаи, когато пациентът не е в състояние да даде информирано съгласие и законно упълномощен настойник не е на разположение. Ако пациентът е непълнолетен, се изисква съгласието на неговите родители или законен настойник.

При поставена диагноза, всеки пациент има правото да потърси мнението и на друг специалист.

При приемане пациентът трябва да бъде информиран за името на лекаря, който е основно отговорен за неговото лечение.

Пациентът има право да поиска цялата информация, комуникация и записи, отнасящи се до здравното му досие, да бъдат третираны като поверителни. Всеки доставчик на здравни услуги или практикуващ лекар, участващ в лечението на пациент, няма право да разкрива каквато и да е информация на трета страна, която не се интересува от грижите и благосъстоянието му, освен при разпореждане от компетентен съд или при писмен отказ на пациента от поверителния характер на тази информация. Здравната институция трябва да пази поверителността на медицинските досиета и по същия начин да гарантира целостта и автентичността им и ги съхранява в рамките на разумен срок, който може да бъде определен от Министерството на здравеопазването.

В хода на своето лечение и болнични грижи пациентът или неговият/нейният законен настойник има право да бъде информиран за ползата или вредата от всички лекарствени средства, които трябва да приема в хода на лечението си, включително възможните усложнения от приема им, както и за всяка промяна в плана за лечение преди промяната да бъде въведена. При съмнения в предписаното от лекуващия лекар лечение,

той също така има право да потърси второ и трето мнение, ако е необходимо, от друг практикуващ лекар.

Пациентът трябва да бъде уведомен, ако доставчикът на здравни услуги планира да го включи в медицински изследвания, включително, но не само, експерименти с хора, които могат да се извършват само с писмено информирано съгласие на съответното лице.

Пациентът има право да общува с близки и други лица и да приема посетители в разумни граници, определени от правилника на лечебното заведение.

В края на лечението пациентът има право на кратко писмено резюме на хода на заболяването си, което включва най-малко анамнеза, физически преглед, диагноза, лекарства, хирургична процедура, лабораторни изследвания, и плана за по-нататъшно лечение, който се предоставя от лекуващия лекар. Той има право да прегледа съдържанието на медицинската си документация, с изключение на психиатрични бележки и друга уличаваща информация, получена за трети лица, като лекуващият лекар обяснява съдържанието им.

При изписването си от болничното заведение всеки пациент трябва да получи инструкции как да продължи да се грижи за здравословното си състояние: прием на лекарства, диета, физическа активност...

Здравното заведение издава медицинско свидетелство на пациента при поискване. Всеки друг документ, който пациентът може да изисква, касаещи диагноза и приложено лечение, също трябва да му бъде предоставен в рамките на четиридесет и пет дни от поискването.

Нито един пациент не трябва да бъде задържан против волята си в която и да е здравна институция. Има право да изразява оплакванията относно грижите и услугите, които получава, без да се страхува от дискриминация или отмъщение. Пациентът има право да напусне болница или друго здравно заведение, независимо от физическото си състояние в случай че е информиран за медицинските последици от своето решение, освобождава медицинските лица, които се грижат за него от всякакви задължения, свързани с последиците от това свое решение и при условие, че то няма да накърни общественото здраве и безопасност.

Всеки пациент трябва да има правото да получи най-добрата, безопасна, ефективна и навременна възможна грижа. Здравните заведения трябва да предложат оптимален продукт или услуга, които изпълняват своето предназначение и удовлетворяват очакванията на потребителя. Целта е да се постигне последователна грижа на високо ниво с минимална заболеваемост, смъртност, болести, дискомфорт, висока удовлетвореност на пациентите и зачитане на тяхното човешко достойнство и индивидуални потребности.

Източници:

1. Димитров, И. 2020. Управление на здравеопазването. Етични аспекти. Интел дизайн ЕООД, Пловдив 2020, ISBN 978-619-7178-17-3, 138 стр.
2. Krahtova-Nasteva, K. 2021. Modern Management in Healthcare System. XV. International Balkan and Near Eastern Congresses Series on Economics, Business and Management, May 29-30, 2021, ISBN: 978-619-203-308-8, 255-265.
3. Smilkova, D. 2021. Health Reform. New Knowledge Journal of Science 10-2.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

RULES OF GOOD MEDICAL PRACTICE

Detelina Smilkova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: Rules of good medical practice are defined guidelines or a professional code of practice established as a guide for physicians. They embody the standards of care and professionalism expected of every healthcare worker. As well as examining the moral, ethical and professional obligations of medical practitioners, these guidelines and requirements are also intended to help provide better medical care and ensure safe, effective and reliable medical services for the public.

Keywords: rules, good medical practice, patient.

ПРАВИЛА ЗА ДОБРА МЕДИЦИНСКА ПРАКТИКА

Детелина Смилкова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Правилата за добра медицинска практика представляват определени насоки или професионален кодекс на практика, установени като ръководство за лекарите. Те съдържат в себе си стандартите за грижа и професионализъм, които се очакват от всеки служител в сферата на здравеопазването. Освен че изследват моралните, етични и професионални задължения на практикуващите лекари, тези насоки и изисквания имат за цел също така да помогнат при предоставянето на по - добро медицинско обслужване и осигуряване на безопасни, ефективни и надеждни медицински услуги за обществото.

Ключови думи: правила, добра медицинска практика, пациент.

Правилата за добра медицинска практика играят съществена роля в дейността на медицинските специалисти и осигуряването на висококачествени грижи за пациентите. Необходимо е лекарите да практикуват в рамките на моралните, законови и етични норми, да спазват всички законови разпоредби (Krahtova-Nasteva, 2021).

Подходът на лекаря трябва да се основава на принципите на добрата медицинска практика и те не трябва да бъдат жертвани за парични или материални интереси.

Петте основни съставки на добрата медицинска практика са професионализъм, етика, комуникативни умения, отношение към пациентите и работа в екип.

Лекарят трябва да има ясна преценка за цялостното здравословно състояние на всеки отделен пациент, като вземе предвид неговата история (симптомите), за да може да постави точна диагноза, да назначи лечение и да може да обоснове действията си като специалист. При несигурност в точната преценка на състоянието, той трябва да потърси второ мнение от свой колега или да пренасочи пациента към друг специалист, с подходяща квалификация, умения и опит, който би му оказал необходимата медицинска помощ.

Конфиденциалността е неразделна част от комуникацията между лекар и пациент. Лекуващият лекар трябва да съхранява записите, които съдържат лична информация за пациента, по сигурен начин и в съответствие с всички изисквания за защита на данните. Медицинските досиета и поверителният материал трябва да се съхраняват сигурно и защитени срещу неоторизиран достъп. Те трябва да се съхраняват за периоди, изисквани от закона, преди да бъдат изхвърлени на сигурно място. Когато трето лице търси информация за даден пациент, тя може да бъде предоставена единствено с негово писмено съгласие или съгласието на негов близък роднина/ настойник.

Лекари, които използват клинични материали от изследвания на пациенти за публикации на медицинска тематика или участие в медицински конференции трябва да избягват разкриването на лични данни на пациентите в презентацията. Снимките, когато се използват, не трябва разкриват идентифициращи черти на лицето или физически черти, освен ако няма съгласие дадено от пациента.

За да бъде компетентен и точен в диагностицирането и лечението на пациенти, всеки добър специалист е необходимо да надгражда знанията и да повишава квалификациите си по специалността. Той трябва да участва в дейности, развиващи неговата професионална компетентност. Да следи актуалните законови разпоредби. Постоянно да се стреми към подобряване качеството на своята работа и да прилага придобитите знания и опит в лекарската си практика.

Лекарят е длъжен да осигури достъп до медицинска помощ и лечение на пациенти без предразсъдъци към пол, раса, религия, вяра или социално положение, сексуална ориентация, увреждане или социално-икономически статус (Димитров, 2020; Kesov, 2021). Когато лекарят се чувства неспособен да продължи да се грижи за пациент поради такива предразсъдъци, това трябва да бъде тактично обсъдено с пациента и той да бъде насочен друг лекар.

Лекарят не трябва да издава рецепта, без да е прегледал пациент, освен ако вече не е запознат с неговото заболяване и предписаното лечение. Преди предписване на дадено лекарство, лекарят трябва да установи дали пациентът го е приемал и преди, дали е имал нежелани реакции към него - алергии, астма, кожни заболявания, стомашно-чревни разстройства, виене на свят, главоболие или гадене. Той също трябва да знае дали пациентът не се лекува от други заболявания, и имената на лекарствата, които вече приема. Лекарят трябва да информира пациента за потенциални странични ефекти и нежелани реакции, които могат да възникнат при приема на дадено лекарство, и стъпките, които трябва да се предприемат, ако това се случи. При всеки преглед лекарят трябва да се увери, че пациентът приема предписаните лекарства според указанията и да разбере дали има подобрение в здравословното му състояние в следствие на тяхния прием. Ако няма

подобрене в здравословното състояние на пациента, лекарят трябва да прецени дали да бъде повторен този цикъл на лечение или след направени изследвания да бъдат предписани други лекарства. Пациентите трябва да бъдат предупредени да не се самолечат или да купуват лекарствени средства като антибиотици и успокоителни без рецепта.

Професионално, етично и хуманно е лекарите да окажат помощ на пациенти, независимо от техния социален и финансов статус. Отказ за предоставяне на лечение поради подобни съображения се считат за непрофесионални и неетични.

Важно е лекарят да обясни на всеки пациент процедурите по пътя към неговото лечение: вземане на кръв, образна диагностика, местни инфилтрации и инжекции, оперативна намеса. Преди да бъдат предприети инвазивни процедури, пациентът трябва да бъде информиран за възможните следоперативни усложнения. Отказ от страна на пациента да бъде подложен на дадена процедура или специфично лечение трябва да бъде отбелязан в картоната му. В ситуация, в която пациентът не е в състояние да даде съгласие поради влияние на алкохол или наркотици, или е в кома, и е необходима спешна животоспасяваща намеса и няма роднини или близки, които да дадат съгласие тя да бъде извършена, тогава лекарският екип взема решението да направи най – доброто за спасяването на човешкия живот.

Отговорното и ефективно използване на наличните ресурси е жизненоважно за лекарите, тъй като може да повлияе на достъпа на бъдещи пациенти до здравни грижи. В кабинета трябва да се поддържат чистота и спретнатост, а клиничното оборудване трябва да е в изправност.

Лекарите трябва да комуникират ефективно и да работят в сътрудничество с със свои колеги, зачитайки техните умения и принос. Те трябва да бъдат учтиви и приятелски настроени с всички свои колеги специалисти. Сътрудничеството с вътрешни и външни екипи за насърчаване на най-добрата грижа за пациентите е необходимост. Колективните действия на медицинските специалисти в сферата на здравеопазването могат да гарантират най – високия достижим стандарт на предлаганите здравни грижи.

Лекарите, следващи правилата за добра медицинска практика правят грижата за своите пациенти своя първа грижа: те са компетентни, поддържат знанията и уменията си актуални, установяват и поддържат добри взаимоотношения с пациенти и колеги, те са честни, заслужаващи доверие и действат почтено и в рамките на закона.

Пациентите трябва да могат да доверят живота и здравето си на лекарите. Добрите лекари работят в партньорство с пациентите си и зачитат техните права на личен избор и достойнство. Те гледат на всеки пациент като на индивидуалност и правят всичко възможно, за да гарантират, че той ще получи добри грижи и лечение, което ще му помогне да живее възможно най-добре, независимо от негово заболяване или увреждане. В партньорството лекар-пациент лекарите трябва да насърчават пациентите да изразяват своите мнения и опасения, да изслушват и зачитат техните гледни точки в процеса на вземане на решения.

Източници:

1. Димитров, И. 2020. Управление на здравеопазването. Етични аспекти. Интел дизайн ЕООД, Пловдив 2020, ISBN 978-619-7178-17-3, 138 стр.
2. Kesov, G. 2021. Ethics in healthcare. *New Knowledge Journal of Science* 10-3.
3. Krahtova-Nasteva, K. 2021. Methods of health management. *New Knowledge Journal of Science* 10-3.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

HEALTH SERVICES MARKET

Detelina Smilkova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: Perhaps the biggest challenge in healthcare marketing is targeting. Channels like search engine advertising are relatively easy, as you can target patients seeking conditions and treatments. But outside of these channels, privacy rules often prohibit referral to medical conditions.

Keywords: marketing, marketing strategy, health information, social media.

ПАЗАР НА УСЛУГИТЕ В ЗДРАВНАТА ДЕЙНОСТ

Детелина Смилкова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Може би най-голямото предизвикателство в маркетинга на здравните услуги е насочването. Каналите като реклама в търсачките са сравнително лесни, тъй като можете да се насочите към пациенти, търсещи условия и лечения. Но извън тези канали правилата за поверителност често забраняват насочването към медицински състояния.

Ключови думи: маркетинг, маркетингова стратегия, здравна информация, социални медии.

Добрата маркетингова стратегия в здравеопазването често ще разчита на креативност и съобщения, за да привлече правилните пациенти.

Правилата на Закона за преносимост и отчетност на здравното осигуряване са важен нюанс на медицинския маркетинг, който има значение не само за начина, по който се обработват маркетинга и потенциалните клиенти, но и за вашите маркетингови инструменти, как се хоства вашият сайт, взаимоотношенията с доставчици и много други.

Особено през последните няколко години интернет се превърна в изчерпателен ресурс за информация за здравето и благосъстоянието.

Наличието на бюджетен маркетингов план за здравеопазване е от съществено значение за практикуващите лекари и институции. Маркетинговите тактики могат да им помогнат да достигнат до бъдещи пациенти, да задържат настоящи пациенти, да спечелят обратно бивши пациенти и да останат на върха в своята общност.

Маркетингът на здравните услуги е процесът на създаване, комуникация и предлагане на здравна информация. Той черпи от различни области, включително комуникации, анализ на здравеопазването и, разбира се, грижи за пациентите. Това е мултидисциплинарна практика, която използва традиционните маркетингови принципи и научно обоснована превенция и промоция на здравето.

Маркетингът е незаменима част от съвременното здравеопазване (Smilkova, 2021; Krahtova-Nasteva, 2021).

Маркетингът е неразделна част от максимизирането на потенциала на всеки бизнес. Доставчиците на здравни услуги като цяло не използват своите маркетингови канали, което им позволява да открият още по-голяма възвръщаемост.

Точната, подходяща информация може да популяризира вашата марка като лидер в индустрията и да помогне за свързване с пациентите. Маркетингът със съдържание може дори да насърчи срещите и да стимулира продажбите.

Доставчиците на здравни услуги, подобно на други бизнеси, разчитат на осведомеността за марката, за да стимулират вземането на благоприятни решения

Неща като уебсайта и каналите в социалните медии са жизненоважни за изграждането на информираност за марката.

Според проучвания четирима от всеки пет души търсят онлайн съвети и доставчици на здравни услуги. И Google отговаря на повече от един милиард здравни въпроси всеки ден – цели седем процента от общите му ежедневни заявки за търсене. Въпросите могат да бъдат за симптоми, състояния, лекарства, застраховка, най-близкия лекар и др. Богатството от здравна информация, лесно достъпна онлайн, означава, че доставчиците на здравни услуги трябва не само да се конкурират с други местни доставчици, но и с алтернативна медицина и информационни сайтове за здравни грижи.

Социалните медии също се превърнаха в невероятна маркетингова платформа за здравеопазване.

Социалните медии предоставят невероятно мощна платформа, на която практикуващите и здравните институции могат да взаимодействат с хора, да популяризират продукти и услуги, да споделят актуализации и много повече.

Много доставчици на здравни услуги залагат на традиционните източници на публичност като телевизия, радио, вестници и реклами на билбордове. Те са особено ефективни при насочване към местна аудитория и изграждане на осведоменост за марката.

Здравеопазването е по-конкурентна област, отколкото повечето хора осъзнават. Въпреки това, с правилния маркетинг, провеждан от квалифициран медицински специалист по маркетинг, практикуващите могат да спечелят пациенти и внимание към своята практика (Kesov, 2021).

Успешните маркетингови стратегии не се случват просто така. Те изискват внимателно планиране, ловко вземане на решения и знание, че са необходими различни

стратегически инициативи за постигане на различни цели. Разбирането на това какво представлява маркетингът в здравеопазването и неговите характеристики може да определи разликата между маркетингова стратегия, която работи, и тази, която се проваля.

Заключение: Маркетингът в здравеопазването е предизвикателство, което изисква маркетинговете да се адаптират към променящите се времена и регулации. Той също така изисква различен подход за свързване с потребителите в сравнение с другия маркетинг, тъй като е включено здравето на лицето и възможността на заведението да осигури предоставяне на грижи. Въпреки това, като са нащрек към социалните проблеми и обръщат внимание на нуждите на потребителите, търговците могат да се възползват от случая. Когато това се случи, резултатите не само привличат нови клиенти. Те позволяват на здравно заведение или свързано с грижи юридическо лице да окаже положително въздействие върху живота на пациентите.

Източници:

1. Kesov, G. 2021. Quality management in healthcare. New Knowledge Journal of Science 10-3.
2. Krahtova-Nasteva, K. 2021. Modern Management in Healthcare System. XV. International Balkan and Near Eastern Congresses Series on Economics, Business and Management, May 29-30, 2021, ISBN: 978-619-203-308-8, 255-265.
3. Smilkova, D. 2021. Marketing in health services. New Knowledge Journal of Science 10-3.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

THE HEALTH MANAGER IN THE CONDITIONS OF COVID-19

Katrin Krahtova-Nasteva

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The article presents the main challenges for managers and specialists in human resources management in healthcare facilities in Bulgaria in the context of the COVID-19 pandemic. It examines the reaction of healthcare professionals to the unprecedented global problem and the directors' approaches to tackling them. The question was raised about the excessive workload in the distribution of work responsibilities in times of crisis, the conflict situations that may arise and how a good manager would deal with them.

Keywords: management, crisis, financial losses, conflicts.

ЗДРАВНИЯТ МЕНИДЖЪР В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19

Катрин Крахтова-Настева

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Резюме: Статията представя основните предизвикателства пред мениджърите и специалистите по управление на човешките ресурси в здравните заведения в България в условията на пандемията от COVID-19. Тя разглежда реакцията на служителите в здравните заведения срещу безпрецедентния глобален проблем и подходите на директорите за справяне с тях. Поставен е въпросът за прекомерното натоварване при разпределението на работните задължения в условията на криза, конфликтните ситуации, които е възможно да възникнат и как би се справил с тях добрия мениджър.

Ключови думи: мениджмънт, криза, финансови загуби, конфликти.

Пандемията от COVID-19 силно разтърси всички организации, създавайки сложна и предизвикателна среда за мениджъри и специалисти по управление на човешките ресурси (HRM), които трябва да намерят решения, за да осигурят приемственост на своите компании и да помогнат на служителите си да се справят с тази изключителна криза. Постави огромни предизвикателства пред организациите, работещи в сферата на здравеопазването. Медицинските специалисти се изправиха лице в лице с пандемията и бяха най - уязвими в стремежа си да овладеят болестта (Димитров и Спасов, 2021). Тази пандемия постави на изпитание тяхното физическо и психическо здраве, вярата им в добрия изход от ситуацията и професионалните им качества при сблъсък с отделните случаи.

В условията на пандемията от COVID - 19, най - големи бяха предизвикателствата пред мениджърите на здравни заведения. Те трябва да защитят здравето и благополучието на служителите и пациентите си, да поддържат ангажираността и мотивацията на служителите си, да ги подкрепят, да се адаптират към бързо променящите се обстоятелства и политически решения. От друга страна отговорност на мениджъра е да намери оптимално решение за ограничения капацитет от болнични легла и вентилатори за интензивно отделение с които всяко болнично заведение разполага, осигуряване на надеждни тестове, достъпни за служители и пациенти и ваксини.

Пандемията COVID - 19 е един наистина мощен катализатор на промяна, тъй като мениджърите на здравни заведения трябва да правят иновации, да поемат рискове, а служителите да бъдат адаптивни към новите бързо променящите се условия в системата на здравеопазването. Докато в други сфери на бизнеса се залагаше на дистанционна форма на работа, здравните служители няма как да работят дистанционно, тъй като този начин на работа не е подходящ за служителите от здравния сектор. Ролята на мениджърите на здравни заведения бе да осигурят едни строги мерки за защита на служителите - задължително носене на предпазни облекла и маски, физическо дистанциране, работа на график, работа в по - компактни работни екипи.

Пандемията Covid-19 изправя здравните заведения пред редица нови и сериозни предизвикателства, от управление на веригата за доставки на лични предпазни средства (ЛПС) до адаптиране на капацитета на работната сила до справяне с финансови загуби (Смилкова, 2022). Финансовите загуби могат възниква в резултат на отмяната на избираемите процедури и планови операции, инвестирането в ново оборудване и апаратура. За да управляват капацитета, финансовите загуби и реорганизацията на работния процес, много мениджъри са принудени да освободят или намалят работната сила.

Страхът от пандемията накара много от здравните специалисти да откажат риска да работят с най - тежките клинични случаи в интензивни отделения. Това от своя страна изправя здравния мениджър пред предизвикателството за недостиг на служители. Това може да доведе до преразпределение на наличната работна сила, което от своя страна крие риска от претоварване, дисбаланс в натовареността, недостиг на специализирана работна ръка, стрес, преумора, чувство за несигурност на работното място и допускане на грешки, някои от които биха могли да бъдат фатални.

Интензивността на работния процес, голямото натоварване, несъответстващо заплащане, сблъсъкът с много различни случаи и ситуации, необходимостта от вземането на бързи решения, разминаването в гледните точки при отделните специалисти, довеждат до напрежение в работния колектив, което неизбежно поражда конфликти между членовете му (Димитров, 2020). Лошите отношения между служителите в една здравна организация, където е необходима преди всичко сплотена екипна работа и сътрудничество води до демотивация у тях, недоволство у пациентите, спад на нивото на качество на работа (Кесов, 2021). Много често, пациентите са недоволни от качеството на обслужване, грубост от страна на медицинските специалисти, лошо санитарно състояние в болниците, неправилно

поставена диагноза. Ролята на мениджъра на здравното заведение в една конфликтна ситуация е да проведе разговор с всеки от служителите си, да изслуша гледните им точки, да дефинира проблема, да прецени ситуацията и да успее да намери най - доброто решение, без да оцети нито една от страните (Смилкова, 2021). Той трябва да успее отново да утвърди добрия тон, доверието, комуникацията и уважението в работния екип. Ако е необходимо трябва да въведе реорганизация на екипите в проблемните звена.

Заключение: В света на бизнеса кризите са неизбежни. Никой обаче не можеше да предвиди криза с мащаба на COVID-19, която да създаде сериозни предизвикателства пред мениджърите на здравни заведения, които не разполагат с необходимата информация, ресурси и компетенции, за да се справят нея. Пандемията от COVID-19 накара всички здравни системи, да обърнат сериозно внимание на областите на снабдяването, дистрибуцията, оценката на изпълнението, развитието, системите за компенсации и други свързани с управлението на човешките ресурси като предпоставка и необходимост.

Източници:

1. Dimitrov, I. 2020. Communicative skills, an effective way of health management. Intel Design Ltd., Plovdiv 2020.
2. Dimitrov, I., Spasov, E. 2021. Public health management in the European union and Bulgaria. Health security challenges in the context of the COVID-19 crisis. Academic publishing house "Talent", University of agribusiness and rural development, Plovdiv.
3. Kesov, G. 2021. Ethics in healthcare. New Knowledge Journal of Science 10-3.
4. Kesov, G. 2021. Management of medical specialists in crisis. New Knowledge Journal of Science 10-2.
5. Kesov, G. 2021. Risk management in health sector. New Knowledge Journal of Science 10-2.
6. Smilkova, D. 2021. Health promotion. New Knowledge Journal of Science 10-3.
7. Smilkova, D. 2022. Financing of Healthcare in Bulgaria. XVII. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – Plovdiv / Bulgaria, ISBN: 978-619-203-323-1.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

ANALYSIS AND DESIGN OF POSITIONS IN THE HEALTH ORGANIZATION

Katrin Krahtova-Nasteva

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: In order to create an accurate description of a job position, an in-depth analysis must be performed to assess the need for it, as well as the way in which it will contribute to the work in the respective health institution. The projects of new job positions, in turn, provides high levels of control of employees, and also more opportunities for development and acquisition of new skills too.

Keywords: analysis, job description, design of work positions, employee.

АНАЛИЗ И ПРОЕКТИРАНЕ НА ДЪЛЖНОСТИТЕ В ЗДРАВНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ

Катрин Крахтова-Настева

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

If we think for a moment, how human resources reflect organizational strategy, it is important to note that the achievement of organizational goals cannot be done without human resources (Aleksiev, 2012). The right selection of human factor is essential for the success of any health institution. The selection itself consists of the evaluation of different candidates who best meet the requirements for the respective job position. In order to make the best selection of employees, each manager must make a detailed analysis of the respective job position:

- ✓ job description;
- ✓ job description - approach to the set work tasks, reaction of the employee in problematic situations;
- ✓ interviewing the candidates - it is necessary for the employer questions to be considered in advance and first of all to be understandable to the applicant;
- ✓ the answers of all candidates are summarized and the results are added to the analysis;
- ✓ monitoring - is carried out when the employer directly controls the activities of employees in the unit.

As a result of the conducted analysis, the job description so necessary for each employee is compiled. This is one of the best human resource management techniques in any healthcare facility. The analysis of the position ensures that the requirements for the loan are clearly stated.

The analysis of a position should be written in such a way as to provide all the information about the duty (in order of importance) that the employee will perform. It must accurately reflect all the responsibilities required of the employee, as well as the qualifications required of the candidate for the respective job position.

Once the job analysis is done, the next step is to start writing the job description. From the analysis of the work you need to understand what is the main purpose of the position. It depends on the good analysis whether the candidate will understand the mission of the organization and how he could contribute to the activities of the health institution.

The analysis of the job positions is necessary in order to see the strengths and weaknesses of the employees in the respective sector and to take measures with a view to the future development of the company.

As a result of the analysis, the need for designing work positions arises.

The design of the position is related to the need to optimize the labor process, which is vital for modern organizations (Kesov, 2021).

The object of the design may be the problematic positions and units that do not function well, a position that needs to be further developed or created. A group of specialists is created to design the required position. The newly designed position is in line with the goals and economic requirements of the organization and with the job description and personal satisfaction of the employee who will occupy it. Every employee must be motivated to achieve the desired results for the employer in the respective job position (Kesov, 2022).

The need for the design of a position is determined by the manager of the respective health institution. Most often, projects for new positions are developed when expanding the activity of the health institution or changing the activity of certain units in it.

The new position must be designed so that employees understand the importance of their positions in organizational strategy and the knowledge, skills and abilities needed to succeed. (Aleksiev, 2012)

The projects of each position are developed by a team formed for this purpose. In view of the goals that are expected to be achieved, the work of the team is subject to certain methods and techniques. Designed positions are reflected in job descriptions.

The trial period for the development of each newly designed position is for a period of 3 to 6 months, so that the manager of the health institution can assess the interest, the attitude to the newly set tasks by the employees. All employees can be involved in the work process. It is possible to seek the opinion of the employees themselves. Observing the experiment conducted in a real work environment can help to improve the job description and eliminate some gaps in its structuring (Smilkova, 2021).

The introduction of the newly developed positions is done with the permission or order of the manager of the health institution, which clearly reflects the responsibilities and obligations of the employees engaged in them (Dimitrov et al., 2018).

References

Aleksiev, I. 2012. Human resources management. ISBN 978-954-9498-81-3, 131 pages.

Dimitrov, I., Fotev, P., Petrov, P. 2018. Interpersonal behavior in the workplace. Contemporary Medical Science, Issue 1 (2018), 49-54.

Kesov, G. 2022. Team Management in Health Organization. XVII. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – Plovdiv / Bulgaria, ISBN: 978-619-203-323-1.

Kesov, G. 2021. Management of medical specialists in crisis. New Knowledge Journal of Science 10-2.

Smilkova, D. 2021. Health Reform. New Knowledge Journal of Science 10-2.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

COMMUNICATION - BASIC VALUE IN MANAGEMENT ACTIVITIES

Yulia Yurdekova

Abstract: Regardless of the business profile or structure of each organization (legal entity), communication at all levels regulates all relationships grouped in internal communication channels (between departments, between employees, between employees and management, etc.) and external communication between the organization and partners (suppliers, customers, financial institutions, media, etc.). The image of each organization and the motivation of the work teams depends on the communication.

Keywords: communication, management, organization.

КОМУНИКАЦИЯТА – БАЗОВА ВЕЛИЧИНА В УПРАВЛЕНЧЕСКИТЕ ДЕЙНОСТИ

Юлия Юрдекова

Независимо от профила на бизнеса или структурата на всяка организация (юридическо лице) комуникацията на всички нива регламентира всички взаимоотношения, групирани в канали за **вътрешна** комуникация (между отделите, между служителите, между служителите и ръководството и пр.) и **външна** комуникация (между организацията и партньори (доставчици, клиенти, финансови институции, медии и пр.).

Имиджът на всяка организация и мотивацията на работните екипи са зависими от комуникацията.

Дългогодишният ми и успешен управленчески опит не се дължи на случайни попадения, напомпан от случайни оценки, интуиция, непредубеденост към хората и пр. а от политиката на **вътрешна комуникация**.

Как тълкуваме вътрешна комуникация:

Вътрешната комуникация в дадена организация способства за постигането на генералните ѝ социални цели. Вътрешната комуникация позволява на всички хора от една организация да знаят защо и как да вършат работата си. От тази гледна точка вътрешната комуникация може да се класифицира в три групи:

1. Вертикална – надолу: Започва на ниво ръководство и свършва сред служителите.

2. Вертикална – нагоре: Започва от служителите и завършва при ръководството. Цели да разкрие вижданията и проблемите на служителите.

3. Хоризонтална: Възниква между служители от едно и също йерархично ниво и между различни отдели на компанията. Целта ѝ е да насърчава обмена на информация и да осигури последователността в дейностите на компанията.

Съществуването на добра вътрешна комуникация е основа за ефективна външна такава, тъй като един от ключовите елементи за предаване на имиджа на организацията е нивото на вътрешен обмен на информация между персонала ѝ. Вътрешната комуникация е и важен фактор за мотивацията.

Вредно е служителите да научават за факти и събития от мястото си на работа чрез външни източници, неофициални слухове или недоброжелателни изказвания.

Систематичното ограничаване или отлагане на информирането на служителите създава неудовлетвореност и обезкуражава служителите. Адекватната вътрешна комуникация способства развитието на пълния потенциал и креативност на служителите, развива отборния дух и приемането на общите цели. Вътрешната комуникация развива корпоративната култура, което от своя страна създава идентичност, която определя посоката за действия на служителите и ръководството. Вътрешната комуникация помага да се предадат целите на организацията и увеличава мотивацията и производителността на служителите.

Когато се говори за вътрешната комуникация, обикновено се появяват две противоречащи си гледни точки:

- Гледната точка на директора на организацията предполага, че всички отделни ръководители са добри комуникатори и всички служители са добре информирани.

- Гледната точка на служителите, които смятат, че комуникацията не е достатъчна и им е нужна повече информация.

За да установим вътрешна комуникация е необходимо, да изучим работния климат на нивото на информираност в организацията. Резултатите от това проучване ще ни дадат информация къде се намираме и как да водим вътрешната комуникация в съответствие с културата на организацията. Разликата между **къде и какво** искаме да бъдем и **къде и какво** сме в момента, ще оформи плановете ни за вътрешна комуникация. Т.е. преди да начертаем плана си, е необходимо да определим точните си цели. Колкото по-пълно, точно и ясно са заявени целите, толкова по-лесни и ефективни са мерките, които трябва да се предприемат. Планът за вътрешна комуникация установява действията и средствата, които са необходими за адекватното му изпълнение. Комуникационният план включва всички хора в една организация.

Има много различни инструменти за вътрешна комуникация. Някои от по-често срещаните са:

- Информационни табла
- Финансовия отчет и годишните отчети
- Социалния „баланс“
- Обучителни курсове
- Срещи
- Социални събития

- Научно списание с публикации

Планът за вътрешна комуникация трябва да предвижда редовна оценка на резултатите, за да се коригират или подобрят аспектите от плана.

В дванадесетте си учителски години, преподавайки „Теория на стопанското управление“, „Кибернетика“, „Икономика на предприятието“, проектиране на автоматизирани системи на управление и пр. преподавах основополагащи икономически категории, започвайки от първите модели на комуникацията в рамките на реториката – а в следствие и в контекста на информационните теории като еднопосочен процес. Типичните проблеми които възникват в организацията днес и разрешенията на които изискват намесата на експерти са следните: **Хората не са активно въввлечени в изпълнение на трудовите си задължения. Поради същата причина работят неефективно, дори до саботаж.**

От гледна точка на обективният ми поглед в съвременността има:

- Проблеми, свързани с отсъствие от работа, с текучество и неспазване безопасността на труда.

- Конкуренцията или съперничеството между индивидите достига много висока степен: това довежда до възникването на лоши чувства, до поява на проблеми, свързани с координацията и изпълнението.

- Комуникацията е затруднена, поради нейното изопачаване и неадекватно осъществяване.

- От неразбиране и неопределяне на целите и приоритетите в организацията: се достига до лоши резултати или необосновани неуспехи.

- Хората се съпротивляват на промените, ако не са информирани.

- Отговорниците или натоварените с отговорност лица не ги изпълняват.

- Възникват проблеми, свързани с потребността от въвеждането и използването на нови и прогресивни технологии.

Днес е постигнато много в решаването на посочените проблеми и ситуации и това е направено на основата на множество теории и различни методи. Следователно можем да говорим за възникването на една социална технология, която се отнася специално към прилагането на научни поведенчески методи в организацията, на техники и открития, които засягат ефективността им, тяхната промяна и развитие във възможностите на многостранна информираност.

В департамента към ВУАРР, съдържащ модели за придобиване на 1, 2, 3, 4, 5 квалификационни степени (особено за директори и помощник директори, главни и старши учители, председатели на синдикални организации) е наложително да се конспектира въпрос, касаещ комуникацията; в условията на пандемия информираността от висшестоящи институции често е противоречива или несъгласувана достатъчно с родителските общности, ученически съвети, обществени съвети, настоятелства и синдикати. Това допринася за изкуствен хаос и възпрепятства хармонизирането на управленческите дейности.

Източници:

Собствено проучване.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

INSUFFICIENT COHERENCE OF INSTITUTIONS CONCERNING AGGRESSION IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Antonia Traykova

Paisii Hilendarski Plovdiv University, Bulgaria

Abstract: The fast pace of life, the growing aggression in society as a whole, the lack of time and effective work of various institutions; with the problems of the day, the lack of effective levers to counteract antisocial behavior and brutal aggression, are already bearing bitter fruit in the centers of spiritual growth of young people.

Keywords: aggression, education, educational system.

НЕДОСТАТЪЧНА СЪГЛАСУВАНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ, КАСАЕЩА АГРЕСИЯТА В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА НИ СИСТЕМА

Антония Трайкова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Забързаният ритъм на живота, растящата агресия в обществото като цяло, липсата на време и ефективна работа от различни институции; с проблемите на деня, отсъствието на ефективни лостове за противодействие на асоциалното поведение и бруталната агресия, дават горчиви плодове вече и в средищата на **духовното израстване** на младите хора. Безнаказаността, неработещите стратегии за възпиране на противообществените прояви, безразличието на всички, когато не са засегнати пряко техните интереси, чувството за безотговорност и прехвърлянето му върху превитата от вменени тежести фигура на

българския учител, превръщат училищата в арена на агресия и невиджана арогантност. Безсилието със справянето с този проблем /или безразличието/ е онази хранителна среда, която дава възможност на злото да расте.

Наложително е да се **анализират обективно и преосмислят многобройните участия в комисии** на българските учители-задължения, вменени от новия Закон. Тези задължения в голяма степен нито теоретично, нито практически са приложими. Учителите имат нужда и трябва да получат достатъчно време, за да се дообразоват и надграждат знанията си, да обогатяват личността си, а не да пишат отчети, като членове на разни комисии, прикриващи ширищата се псевдоекспертност на немалко чиновници.

Пакетът от мерки за превенция на агресията в образователните институции МОН трябва да изработи и съгласува с тези, които са на **„огневата линия“ - учители, директори и възпитатели, без написани „на коляно“ мерки, но и без ненужно бавене**. Опитът ще бъде оброчен на неуспех, ако за пореден път МОН не привлече подходящи експерти и партньори в изработването на стратегия. В тази стратегия трябва задължително да присъстват и указания за **добро родителство, както и наказание за лошо възпитание на ученика. За тази мярка МОН трябва да поиска политическо решение и съдействие от цялото правителство**.

След внимателен анализ на данните на ЕВРОСТАТ над 22% от младите хора в България не са били включени в образователната система, или на трудовия пазар, особено малцинствата. И ако ЕВРОСТАТ все пак отчитат някаква положителна крачка, в сравнение с 2019г, когато този процент е бил близо 30%, то фактите и към днешна дата не звучат оптимистично-всеки **5-ти български младеж, очевидно, не изпитва потребност да се образова, или да работи**. Данните от същото това проучване са особено стряскащи за Северозападна България- една част от България, която се превърна в синоним на забвение, безперспективност и отчаяние. **Точно там, 46,5% от младите хора между 18 и 24 години през 2019 г. – на практика, не са правили-нищо. Или поне, нищо от всичко отнова, което наричаме развитие. Хора, тръгнали-наникъде и стигнали дотам, където уви..води невидимата пътека към празното утре- апатия, оскотяване и много често-насилие**.

Според официални данни на Националния статистически институт, през 2020 г. броят на децата, извършили престъпление у нас е 5000. Други, над 1700 са били жертва на друг вид престъпления. Колко още деца са попаднали в плен на пълзящата зараза и са извън таблиците и сметките на националната ни статистика, надали ще...разберем. Извън нея са и тези, които неусетно стават част от другата заплаха- **интернет тормоза**. Пак според НСИ, почти 50% от децата в някакъв момент са ставали обект на онлайн агресия, изразяваща се в обиди в социалната мрежа, тормоз, открадване на профил във фейсбук, за да се стигне до изключително тежки случаи като сексуален тормоз, заради информация, **предоставена свободно от самите деца**. В същото време за тези проблеми с родителите и учителите си споделят едва 10% от децата.

Третият фокус в настоящия анализ е безперспективността на немалка част от родителите, които по една или друга причина не са включени в трудов процес: след продължителна грижа и смърт на член от семейството, при съкращение в щат, при фалит на фирма и т.н. При абониране, например в „Джобс-Бг“, 90% от предложенията за работа, касаят продавач-консултанти, масажистки и прочее. В общинските и държавни администрации не се извършва подбор на кадри, а конкурсите са порочно предрешени с партийни кадри. И тук скришно за гледащите отвисоко, но с рефлектиране **върху децата идва стресът. За голяма част от българите стресът се е превърнал в неразделна част от ежедневието им**. Особено податливи са хората, живеещи в големите градове. Това показват данните от национално проучване на „Алфа- Рисърч“, според което **48% от българите усещат стрес от начина си на живот всеки ден**.

Трудно градският човек/родител/, особено, ако е сам с детето си, което учи в градска среда да търси: без средства, без препитание, без извънградски имоти-живот „на село“. Според психолози, ежедневните усилия, които такъв родител полага, **за да оцелее** го поставят в денонощен режим на напрежение. Това напрежение, съпоставимо с реални инвестиции в образоваността му се изразява в раздразнителност или апатия, афектираност или депресивна безпомощност.

Изброените дотук аспекти, базирани на статистически данни, анкети и наблюдения, очертават тревожни тенденции в разрез с обществения интерес за просперитет на българското „утре“. Те изискват не само алармиране чрез **камбаната на българската ни съвест**. Те изискват оптимален подход от немалко институции и най-вече от знаковата за всички ни Агенция за закрила на детето, с чиято дейност обществото е запознато твърде анемично и която на фона на случващото се насилие върху деца в страната показва **ниска социална чувствителност**.

Източници:

Собствено проучване.

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

TOUR GUIDE SPEECH ON "THE ATTITUDE TOWARDS ANIMALS IN ISLAM"

Angelina Titeryakova

Abstract: The article presents a tour guide speech on "The attitude towards animals in Islam".

Keywords: Islam, animals, tour guide.

ЕКСКУРЗОВОДСКА БЕСЕДА НА ТЕМА “ОТНОШЕНИЕТО КЪМ В ЖИВОТНИТЕ В ИСЛЯМ”

Ангелина Титерякова

*„Няма движещо се животно на земята, или птица която лети с двете си крила,
което да не е смирено – те са като теб“¹*

През вековете, в различните религиозни течения и вярвания е имало и различно отношение към животните. Някои от тях са били обожествявани, други са били преследвани, а трети са били използвани за работа. Животните, както и хората, са създадени от Аллах, те служат на Бог, както и хората, вярват му и му се молят по свой собствен начин, който ние не разбираме. Те също отиват на страшния съд, след края на земния си път и те също биват изпратени на различни места, в зависимост от това как са живели живота си. Има обаче и животни, които са изкарани на малко по-преден план – това са тези, които са помогнали на Пророка Мохамед - котката, гъгълба и паяка. Докато котката през средновековието била масово преследвана и убивана от християните, като въплъщение на

¹ Ardakmi, S. Eslemi – “Animals in Islam: a Brief Review”, SGMOK Bulletin 38, Tiere L’animal, 2004 p. 24.

Дявола и помощници на злото, при Ислям те били почитани, като *чисти* животни, който дори имали право да влизат в джамията по време на молитва. Добротата към животните засяга дори и тези, които в наши дни не се радват на много любов от страна на мюсюлманите, като кучетата и свинете.

Котката е едно от малкото животни, които са могат да влизат и да се разхождат спокойно в джамиите, дори и по време на молитва². Това не е случайно - грациозното животно успява да придобие тази чест чрез добротата и лоялността си. Известно ни е, че още в по-ранната арабска култура, народите са имали специално място за котките – като ловци на мишки и като компаньони на самотни хора. През VIIв., когато се заражда новата мюсюлманска религия, четериногите намира своето естествено място в нея. Мохамед, последния пророк на Бог, е бил голям любител на котките. По време на кампанията му в Ухуд, той вижда една кърмеща котка по пътя и сменя посоката на войниците, за да не я обезпокои. След края на битката, се връща и осиновява животното, давайки му името Муеза³. Дватамата били почти неразделни, дори се разказва, че веднъж когато дошло време за молитва, Муеза била заспала върху дрехите за молене на Мохамед, но вместо да я събуди и да я притгесни, той отрязва ръкава си, за да не буди животното и отива на молитва. Когато се връща, котката му се кланя, а Пророка от своя страна я погалва три пъти по главата, надолу по гърба. Счита се, че от тогава се появяват трите линии, които голяма част от котките имат по главите си, както и че от тогава те винаги падат на лапите си, никога по гръб⁴. Според някои извори, именно тогава домашното животно се сдобива с т.н. си девет живота.

Записано е, че е било често явление, Муеза да стои в скута на Мохамед, докато той разпространявал Божийте слова от дома си⁵.

Това не е единствената котка, която помага в житейския път на Пророка. Един от неговите спътници бива наричан *Абу Хурайра*, което в буквален превод означава „баща на котките“, защото винаги се придвижвал с едно мъжко коте. Прякорът му става толкова известен, че днес нямаме останали никакви писмени източници, които могат да ни разкрият истинското му име. Неговият малък спътник успява да спаси живота на Мохамед – докато вървели из пустините, една змия влезнала в ръкава на Пророка и отказала да излезе. Повикали котката на Абу Хурайра да поговори със змията, но когато влечугото си показало главата, котката скочила, сграбчила змията и я изтръгнала от ръкава на учителя на стопанина си⁶.

Макар всички живи същества да са създадени да служат на Аллах, не всички са описани като *чисти* животни, както са описани котките. Един епизод ни разказва за случай, в който една от жените на Пророка, Айше, засвидетелства следното - една жена ѝ носи храна, но през това време Айше се моли, и с жест показва да оставят храната ѝ настрана. По време на молитвата минава една котка и изядва част от храната в чинията, а след молитвата, за учудване на гостенката, Айше започва да яде от същата чиния. Обеснява ѝ, че според Аллах, това са *чисти животни, които живеят като нас, сред нас и ни пазят*, като добавя, че е виждала неведнъж как Мохамед използва вода, от която е пила котка, за ритуално измиване преди молитва⁷.

Друго често срещано вярване сред мюсюлманите е, че в котките през нощта се вселяват добри духове наречени *qariina*. За това никакъв случай не трябва да наняваш

² Alderton, David - *Cats & Us: The World of Famous Cats*; Lulu Press Inc.; 2013 p. 72.

³ Ekenci, Ekrem Burga – “Love of cats a sign of faith in Islam” 2017-2018.

⁴ Stall, Sam – “100 Cats Who Changed Civilization: History's Most Influential Felines”; Quirk Books; 2007 p. 40.

⁵ Nizamoglu, Cem – “Cats in Islamic Culture”; Muslim Heritage

⁶ Islam.ru – “The Love and Importance of Cats in Islam”; 2013.

⁷ Geyer, Georgie Ann – “When Cats Reigned Like Kings: On the Trail of the Sacred Cats”; Andrews McMeel Publishing; 2004 p. 27-30.

животното, особено през нощта, защото никога човек не може да е сигурен, дали в котката няма вселен дух. Ако има такъв и животното бива наранено – то тогава духът ще започне да преследва човека, причинил страдание на животното и да му носи лош късмет⁸.

Описан е един такъв случай с една жена, която държала една котка вързана, без да ѝ дава храна или вода, или да я пусне, за да може тя да си набави сама. За нея Мохамед казва, че когато дойде времето на Страшния съд, тя ще гори в Ада, заради отношението ѝ към животното⁹. Ученията на Аллах ни казват, че е забранено да ядем и да продаваме малките създания¹⁰. Друг епизод ни разказва, че котките винаги пият със затворени очи, за да може когато Аллах ги попита дали са получили мляко, те да могат да отвърнат с честно сърце, че не са виждали никакви мляко и така да получат втора купичка с мляко¹¹.

През средновековието се натъкваме на още един образец за добротата на котката. Действието се развива през ХІв., а главно действащо лице са една котка и граматика Ибн Бабшат. Докато се харнил с приятелите си, мъжът забелязал една котка да обикаля около тях. Решил да спази описаната доброта към животните и хвърлили няколко малки хапки към животното. Котката от своя страна, грабвала хапките една по една и изчезвала, след което се връщала за още. Зачуден къде ли отива, Ибн Бабшат решил да проследи котката и бил безмълвен щом видял на къде отивал малкия му приятел – носил хапките храна при друга котка, която била сляпа и лежала върху един от покривите. Силно впечатлен от видяното, Ибн Бабшат раздава всичките си материални вещи и блага и се оставя в ръцете на Бог, като е сигурен че той ще се грижи за него, както се е погрижил за сляпото коте, той без нищо материално чак до смъртта си през 1067 г.¹².

Анна-Мария Шимър ни разказва за друг интересен обичай: „ Когато британският ориенталист И.У. Лейн живеел в Кайро през 30те години на ХІХв., бил изключително учуден от факта, че всеки следобед в двора на Съда се събират множество котки, а хората им носили кошници с храна. Казали му, че по този начин главният съдия (gadi) изпълнява заповедите и желанията на Султан Ал-Захир Байдарс от ХІІІв. Монахът много обикал котките и създал за тях „градин за котки“, където животните могат да намерят всичко което им трябва и което им харесва.“¹³

Освен със своята приятна компания, според част от последователите на Ислям, котките имат и лечебни сили. Това си проличава най-вече при Дервишите, чиито лечебна музика, както и тази за ритуалните моления е между 25-50Hz, което е същата честота, на която мъркат котките¹⁴.

Не трябва да забравяме и едно друго добро, което правят четириногите ни приятели – ловели за мишките. Дребните бозайници са били истинска напасть – от нападението над дървените къщи и запазите от храна, до унищожаването на едно от най-ценните неща в мюсюлманството – хартията, или свещените писания.

Освен котките, има още два животинки вида, които се допускат в джамии, това са паяците и гъгълбите. Както котката е помогнала на Мохамед, така и тези две същества са оказали подкрепа на Пророка, когато е имал най-много нужда от това. Действието се развива, малко след като Мохамед започва гласно да разпространява новата вяра и започва да бъде преследван от по-голямата част от арабските племена. Така Пророка напуска Мека през 622г. и заедно със спътника си Абу Бакр се запътва към гр. Ятриб. Когато приближават до града, на около час път, Абу Бакр се притеснява, че кореишитите почти са ги настигнали

⁸ Nizamoglu, Cem; Cit. Op.

⁹ Sajad, Ali Muhammad – “The Sunnah and Blessings in Healing effects of Cats - Abu Hurayrah -The father of kittens”; The Wayfarer

¹⁰ Islam.ru – “The Love and Importance of Cats in Islam”; 2013.

¹¹ Geyer, Georgie Ann; Cit. Op. p. 27-30.

¹² Nizamoglu, Cem; Cit. Op.

¹³ Geyer, Georgie Ann; Cit. Op. p. 27.

¹⁴ Nizamoglu, Cem; Cit. Op.

и ще ги убият, Мохамед успокоява приятеля си, като му напомня, че те не са само двамата – заедно с тях е и Аллах. Скриват се в една пещера, чувайки стъпките на кореишитите, в момента в които те се придвижват навътре в пещерата, един паяк почти мигновено изплита голяма, дебела паяжина на входа ѝ, а един гълъб мести гнездото там. Когато арабите стигат до пещерата, единият от тях казва, че няма къде другаде да са се скрили, освен в пещерата, но другият го спира с думите

„Ти си луд! Тук не е възможно да са влезли. Не виждаш ли, че паяк е изплел паяжина. Даже един гълъб мѐти тук и ако беше минал някой, той щеше да избяга.“

С тези свои думи, двамата араби изчезнали из пустините, Мохамед и Абу Бакр били спасени, а двете животни, които са помогнали се считат за свещени¹⁵.

Срещаме няколко епизода, които ни помагат да разберем по-добре отношението към различните животни. Един от тях гласи:

„Ние бяхме с Пророка на Аллах на път, когато той за малко ни остави. В неговото отсъствие ние видяхме една червена птица, заедно с две малки. Хванахме ги и майката дойде, бийки с крила по земята. В същото време се върна Пророка и каза ‚Кой е подложил тази птица на стрес, като ѝ е взел малките? Върнете ѝ ги.‘“ [Назаи]¹⁶

Подобен епизод прочитаем и с мравки, които били изгаряни за удоволствие и за побързото минаване на времето, на което Пророка се противопоставя, като казва че не ние може да играем с огъня и не ние решаваме съдбата на дребните същества.

Следващата история ни разказва за това, как трябва да се грижим за животни, осигурявайки им храна и почивка:

„Апостълът на Аллахме настани зад него един един ден и ми каза тайно нещо, молейки ме да не казвам на никого...Влезна в градините на един човек от Ансар (Помощниците).

Изведнѐж, щом една от Камилите видя Пророка, започна тихо да плаче и очите ѝ се насълзиха. Пророкът отиде до нея и я погали по челото, за да замълчи. Тогава каза ‚Кой е господар на тази Камила? Чия е тази Камила?‘ Едномладо момче от Ансар отговори ‚Моя е, Апостоле на Аллах‘. Той (Мохамед) каза ‚Не те ли е страх от Аллах, заради този звяр, който ти е оставил в притежания. Оплака ми се, че го държиш гладен и го претоварваш, което го преизморява.‘“ [Абу Давид]¹⁷

Според традициите на Ислям, животни не трябва да се убива за удоволствие или да се използва за жива мишена. Позволено е животното да се убие, с цел оцеляване, като то трябва да бъде умъртвено максимално безболезнено за самото животно¹⁸.

Интересно е, че отношението към едно от животните се променя с времето – това към кучето. В началаото на религията, то се гледа с добри очи, като към другите животни, дори може би повече, поради факта че кучетата са помагали с боклуците в града¹⁹.

Едни от епизодите за прошка от Аллах е свързан именно с помощта оказана към едно жадуващо куче, от една грешница:

„Аллах опрощава греховете на една проститутка, защото когато минава в близост до един кладенец с вода, вижда че едно куче до него скоро ще умре от жажда. Виждайки прималялото животно, тя махнала своята обувка и я завързала с покривалото за галвата си, така успява да спусне обувката до кладенеца и да я напълни с вода. Дава водата на кучето. Така, заради това ѝ действие, Аллах ѝ прощава.“ [Бухари]²⁰

¹⁵ Роман, Йожег – „Митове“; ИК ‚Виделина‘, 1963 стр.498-499

¹⁶ Mosleh, Tabassum – “The Prophet’s Care For Animals”; Understand Quran

¹⁷ Mosleh, Tabassum; Cit. Op.

¹⁸ Mosleh, Tabassum; Cit. Op.

¹⁹ Mikhail, Aisha – “The moment in history when Muslims began to see dogs as dirty, impure, and evil”; 2017

²⁰ Mosleh, Tabassum; Cit. Op.

Кучетата са били добри приятели на мюсюлманите – повечето от тях във вековете на ранния Ислям са се занимавали с овчарство и търговия. Кучетата са изпълнявали ролята на пазачи на стадата, както и на охранители за различните стоки. Освен това, както вече поменах, те са изпълнявали още една много важна роля – отгървавали са се от боклука. Той бил оставян на улицата, а четериногите са минавали и са го изяждали. Положението обаче се променя преди няколко столетия – когато започват масово да се разпространяват различни болести, от малария до чума. Хората започват да обвързват заразите с нечистотията, мърливостта и скупването на живот. Именно тогава се променя и гледната точка на мюсюлманина към кучето – то се движи из мръсотията, яде боклуци и обикновено се намира в оживени райони. То започва да се вижда, като ходеща опасност, като разпространител на заразите и започва да бива гонено от големите градове²¹. В момента да те наречат *куче* е една от най-големите обиди в Ислямската култура, но въпреки това, нараняването на животното е строго забранено и наказуемо пред Аллах.

Интересен факт е, че ако молитвените ти одежди биват опикани от котка – няма проблем да се явиш на молитва с тях, защото това е *чисто* животно, но за сметка на това ако случайно по дрехите ти попадне слюнка от куче, то трябва да измиеш дрехата през гореща вода поне седем пъти, преди да можеш отново да се молиш в нея. Това се дължи на факта, че кучетата се възприемат като крайно нечисти и носещи зараза животни²².

Другото животно, което не е гледано с добри очи от Ислямската религия е прасето. Причините за това донякъде се препокриват с тези за кучето – свинята е най-нечистоплътното животно. То яде всичко - от боклуци, през мърша, буболечки, кора на дървета, чак до други прасета, като по този начин разнася различни зарази. Въргалят се в калта и всякакви отпадни материали, както и похабяват най-ценното за арабските народи – водата. Свинята не пие вода, като останалите животни, навеждайки се над водата и отпивайки от нея. Вместо това те се вхърлят директно във водата и започват да се въртят, като по този начин изплискват голяма част от ценната за пустинните условия течност. Друг неприятен навик, който са имали прасетата е да намират и разрушават меховете с вода, скрити из пустинята от арабите. Всичко това, в комбинация с високото съдържание на мазнини в свинското, факта че се разваля бързо, както и това, че няма как едно прасе да се изяде за едно ядене, довеждат до забраната му за консумиране. Това бива споменавано на няколко пъти в Корана²³, като е описано като *нечисто*:

„Той ви забранява само мъртви животни, кръв, свинско и това което е било предназначено за друго, освен за Аллах“ [Ал Бакр 2:173]²⁴

Освен свинското, другата забранен храна е мършата, както и животни които са били убивани в името на друг Бог/ други Богове.

Мюсюлманите имат толкова силно отвръщение към свинското, че в историята са ни познати няколко случая, в които това е било използвано срещу тях. Най-известният сред тях е, когато през IXв. двама венециански търговци успяват да откраднат от Александрия, Египет, мощите на Св. Марк и да ги пренесат успешно във Венеция. Двамата слагат мощите на светеца в сандък, а отгоре нахвърлят парчето сурово свинско. Когато египтяните отворят, за да проверят съдържанието на сандъка, виждат месото и се отказват да гледат навътре в сандъка. Така безпроблемно и с малко хитрост мощите на Св. Марк достигат Венеция, а той се превръща в патрон на Венецианската Република²⁵.

Дори да не се гледа с добри очи на всички животни, то нараняването на което и да е живо същество, от мравката до слона, е наказуемо в очите на Аллах, защото Бог е създал

²¹ Mosleh, Tabassum; Cit. Op.

²² Ekenci, Ekrem Burga; Cit. Op.

²³ В сура: 2:173, 5:3, 6:145 and 16:115.

²⁴ Islam.ru – “Why is the Eating of Pork Forbidden in Islam?”; 2013.

²⁵ San Marco Basilica - “St. Mark the Evangelist – theft”

всяко живо същество с цел и според разбиранята на Ислям, всички на земята служат на Аллах.

Използвана литература:

1. Роман, Йожег – „Митове“; ИК „Виделина“, 1963.
2. Alderton, David - Cats & Us: The World of Famous Cats”; Lulu Press Inc.; 2013.
3. Ardakmi, S. Eslemi – “Animals in Islam: a Brief Review”, SGMOK Bulletin 38, Tiere L’animal, 2004.
4. Geyer, Georgie Ann – “When Cats Reigned Like Kings: On the Trail of the Sacred Cats”; Andrews McMeel Publishing; 2004.
5. Stall, Sam – “100 Cats Who Changed Civilization: History's Most Influential Felines”; Quirk Books; 2007.
6. Ekenci, Ekrem Burga – “Love of cats a sign of faith in Islam” 2017-2018 < <https://www.dailysabah.com/feature/2017/12/11/love-of-cats-a-sign-of-faith-in-islam> >
7. Mikhail, Aisha – “The moment in history when Muslims began to see dogs as dirty, impure, and evil”; 2017 < <https://qz.com/india/1038116/the-moment-in-history-when-muslims-began-to-see-dogs-as-dirty-impure-and-evil/> >
8. Mosleh, Tabassum – “The Prophet’s Care For Animals”; Understand Quran < <https://understandquran.com/22175-cc/> >
9. Nizamoglu, Cem – “Cats in Islamic Culture”; Muslim Heritage < <http://muslimheritage.com/article/cats-islamic-culture> >
10. Sajad, Ali Muhammad – “The Sunnah and Blessings in Healing effects of Cats - Abu Hurayrah -The father of kittens”; The Wayfarer < http://www.the-wayfarer.com/index.php?option=com_content&view=article&id=222%3Athe-sunnah-and-blessings-in-healing-effects-of-cats&catid=8%3Aarticles&Itemid=8&limitstart=2 >
11. Stacey, Aisha – “Why Pork Is Forbidden in Islam (Part 1 of 2): Obeying the Laws of God”; 2009-2011 < <https://www.islamreligion.com/articles/2513/viewall/why-pork-is-forbidden-in-islam/> >
12. San Marco Basilica - “St. Mark the Evangelist – theft” < <http://www.basilicasanmarco.it/storia-e-societa/san-marco-evangelista/il-trafugamento/?lang=en> >
13. Islam.ru – “The Love and Importance of Cats in Islam”; 2013 < <http://islam.ru/en/content/story/love-and-importance-cats-islam> >
14. Islam.ru – “Why is the Eating of Pork Forbidden in Islam?”; 2013 < <http://islam.ru/en/content/story/why-eating-pork-pig-meat-forbidden-islam> >

Списание за наука

„Ново знание“

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Академично издателство „Талант“

*Висше училище по агробизнес и развитие на
регионите - Пловдив*

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

Academic Publishing House „Talent“

*University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria*

<http://science.uard.bg>

ROLE OF PLANT GENE POOL DOCUMENTATION IN CONNECTION WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY REGIONS

Simona Cheperigova

University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Nikolaya Velcheva

Institute of Plant Genetic Resources, Sadovo, Bulgaria

Abstract: The study analyzes the status of the described and preserved plant gene pool in the genebank of IPGR – Sadovo in the direction of clarifying the full value of the natural capital of the seeds. The investigation reveals how this extends far beyond the scientific and economic value of plant genetic resources associated with their use as donors in crop breeding and agriculture. The conserved wealth of plant species in the form of seeds is a solid asset and a guaranteed reserve for nature-based solutions such as feeding the population, use of valuable qualities, ecological restoration, development of regional productions and specific forms of cultural tourism. Ensuring full access and facilitated mechanism for their use is a challenge in support of the model for sustainable development of the regions in the country.

Keywords: plant genetic resources, data bases, descriptor, national register.

РОЛЯТА НА ДОКУМЕНТАЦИЯТА НА РАСТИТЕЛНИЯ ГЕНОФОНД ВЪВ ВРЪЗКА С УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В СТРАНАТА

Симона Чеперигова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите – гр. Пловдив

Николая Велчева

Институт по растителни генетични ресурси – гр. Садово

Резюме: В разработката се анализира статуса на описания и съхранен растителен генофонд в генбанката на ИРГР – Садово в посока на изясняване на пълната стойност на естествения капитал на семената. Проучването разкрива как това се простира далеч отвъд научната и икономическа стойност на растителните генетични ресурси, свързана с използването им като донори в селекцията и селското стопанство. Съхраненото богатство от растителни видове под формата на семена представлява солиден актив и гарантиран резерв за базирани на природата решения като изхранвяне на населението, използване на ценни качества, екологично възстановяване, развитие на регионални производства и специфични форми на културен туризъм. Осигуряването на пълноправен достъп и улеснен механизъм за тяхното използване е предизвикателство в подкрепа на модела за устойчиво развитие на регионите в страната.

Ключови думи: растителни генетични ресурси, бази данни, дескриптор, паспортен регистър.

ВЪВЕДЕНИЕ

Поддържането на растителното генетично разнообразие чрез семена от културни видове и техните диви родственици на национално, регионално и международно ниво, както и насърчаване на достъпа и справедливото споделяне на ползите, произтичащи от използването на тези ресурси и свързаните с тях традиционни знания, е една от целите за устойчиво развитие на ФАО (<https://www.fao.org/sustainable-development-goals/indicators/251a/en/>).

Растителните генетични ресурси са културни и дива форми, местни популации, стари, традиционни и подобрени сортове, носители на функционална единица за наследственост и притежаващи реална или потенциална стойност за науката и практиката (ITPGRFA, 2009). Устойчивото им съхранение е залегнало в глобалния план на ФАО за опазване на генофонда за настоящите и бъдещи поколения (FAO, 1992). Основната цел на събирането на растителен генетичен материал е създаването на колекции, които представят възможно най-широкото разнообразие на генофонда (Dostatny et al., 2021).

Поради специфичното си географско положение, разнообразен релеф и климатични особености страната ни се отличава с богато ботаническо разнообразие, което се използва от хилядолетия в традиционната българска кухня и в народната медицина. Ролята на растителните генетични ресурси, съхранени в генбанките, обхваща различни ефекти върху околната среда и социално-икономическия статус на населението, както в селските, така и в градските райони на страната. Местните популации играят важна роля в изхранването на хората, както и са ценен донор на качества на селекционните програми за създаването на съвременни сортове с високо качество и висока биологична стойност (Villanueva et al.,

2017). Идентифицирането на връзката между изменението на климата, продоволствената сигурност и здравословно хранене е обект на всестранно проучване (Muluneh, 2021).

Глобалната тенденция за намаляване на агробιοразнообразието е заплаха за устойчивостта на земеделското производство, съответно и за хранителната верига. Задълбочаването на проблема води до изключително сериозни негативни последици върху устойчивостта на растенията към болести и неприятели, както и за тяхната адаптивна способност в условията на климатични промени. За да посрещне това предизвикателство, растителната селекция, подкрепена и от други области на науката, разчита на разнообразието от полезни гени, съхранени в семенните колекции от растителни генетични ресурси. Растителният генофонд е ресурс за създаване на иновации и намиране на нови приложения на съществуващи култури и за разработване на подобрени сортове, които да осигуряват храни, фуражи, горива, лекарства и други суровини за световната икономика (Mattana et al., 2021). Дивите родственици се оценяват като потенциални източници на полезни признаци за адаптацията на културните растения към променящите се условия. Генетичната вариация в местните популации, породена от специфичните фактори на средата, формира растителното разнообразие (Bellon et al., 2015). Растителните генетични ресурси формират механизма за адаптация към екологичните и биотичните предизвикателства, еволюция и оцеляване на видовете, както и са ресурс за програмите за подобряване на културите.

Управлението на *ex situ* колекциите включва дейности като събиране, проучване, оценка, документация и съхранение на растителна зародишна плазма, за запазване на разнообразието от видове, целесъобразно използване на генетичния им потенциал в селекцията, възстановяване в практиката, пълноправен достъп и обмен (Engels and Visser, 2008; CBD, 2011; FAO, 2014).

Фундаменталните и приложни научни изследвания в областта на растениевъдството в публични, частни и организации с нестопанска цел на национално и международно ниво имат за цел да намалят по-нататъшната загуба на биологично разнообразие и да отговорят на продоволствената нужда при сценарии на изменение на климата. Постигането на тази приоритетна задача е възможно чрез ефективното използване на генетичните ресурси и традиционните екологични познания за тях. Стимулиращ фактор се явява осигуряването на пълноправен свободен достъп до съхранения в генбанките генофонд, което дава и една мощна дългосрочна перспектива за ефективността на глобалната система за опазване на растителното биоразнообразие. (Engels and Ebert, 2021; Louafi et al., 2021).

Целта на проучването е анализ на документацията на създадените *ex situ* колекции в генбанката за устойчиво използване на генетичния им потенциал в контекста на социо-икономическото им значение.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

Центърът по информация и документация е създаден през 1982 г. в Институт по растителни генетични ресурси – Садово и е обновен през 2021 г. по проект BG PlantNet „Създаване на Национална информационна мрежа „Генбанка – растителни генетични ресурси”, финансиран от ФНИ.

Центърът по информация и документация е отговорен за документацията на семенните образци, постъпващи в Националната генбанка за съхранение и устойчиво използване.

Всички растителни образци са заведени в електронна база данни, съгласно утвърден международен дескриптор на FAO/Bioversity (2017). Паспортната информация включва: каталожен номер, таксономично описание, име на образеца, дата на регистрация в колекцията, биологичен статус, донор на образеца и еколого-географски произход. Таксономичното описание на културите е под номенклатурата на системата GRIN (2015).

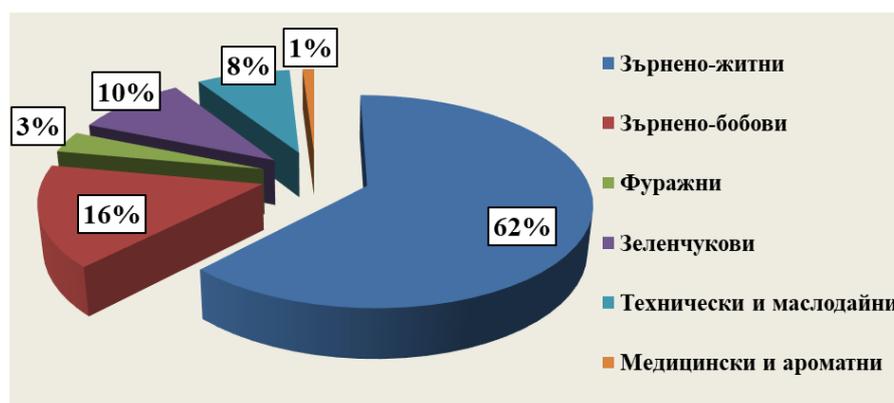
Базите данни са организирани в специализиран електронен регистър, който осигурява възможност за сортиране и извършване на анализ на обогатяването по групи култури и година на придобиване в колекцията.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Ролята на достъпа до информация за съхраненото растително биоразнообразие за постигане на устойчиво развитие на регионите може да бъде разглеждано в няколко посоки – участието им в агро-хранителната верига, за производство на традиционни храни, осигуряват сортово разнообразие на местните пазари, както и в агро- и културен туризъм. Не на последно място местните сортове имат потенциал във връзка с живота в COVID реалността и завръщането на хората към селските райони, хоби градинарство и биологичното производство. Ролята на достъпа до информация за генофонда се фокусира върху биологичните, селскостопанските, социалните и икономическите перспективите за използване на тези ресурси и традиционните знания, свързани с тяхното отглеждане, в момент, когато обществото, е чувствително към екологията и предизвикателствата, породени от климатичните промени, с нарастваща необходимост за по-високи добиви и по-добре адаптирани култури.

Образците, заведени в колекциите растителни генетични ресурси, са придобити чрез експедиции, чрез международен безвалутен обмен или са предадени за съхранение от селекционните институти в страната.

В резултат на обогатяването са създадени колекции с ценни образци от зърнено-житни, зърнено-бобови, фуражни, технически и маслодайни, зеленчукови, медицински и ароматни култури. Статуса на съхранения генофонд по групи култури е представен на фиг. 1.

Фиг. 1. Разпределение на растителния генофонд по групи култури

Местните образци, съхранени в *ex situ* колекциите на генбанките, са резултат от директното събиране на семена, дарени от фермери като специфична популация, принадлежаща към определена местност и отглеждани за традиционна употреба. Събрана и обработена е информация за поддържане *on farm* на стари и забравени сортове в различни географски райони на страната. Маркирани и обследвани са находища за *in situ* поддържане на диворастящи видове в района на местообитание.

Местните растителни генетични ресурси осигуряват разнообразното и здравословно хранене в селските общности, като включват ядливи, лечебни и ароматни растения, както и фураж за животните.

През периода 1957-2021 г. са колекционирани чрез експедиции 10 779 образци – местни сортове и популации, от лични градини и дребни земеделски стопанства, както и

диви родственици на културните растения от естествените им хабитати. Описаната в регистъра еколого-географска характеристика на събраните образци дава възможност за възвръщането на традиционните стари сортове в районите на произход чрез размножаване на съхранените в генбанката семенни ресурси.

Най-голямо разнообразие от стари сортове и местни форми е установено при зърнено-бобовите и зеленчуковите култури. Събрана е информация по разработен въпросник за стопаните, поддържащи местни сортове растителни генетични ресурси в България. Установено е, че в домашните градини на посетените села все още се отглежда голямо видово разнообразие от зеленчуци, зърнено-бобови култури, лечебни растения, цветя и подправки. Структурата на стопанствата, от които са колекционирани семена от местни сортове са различни в зависимост от спецификата на района, но като цяло са дребни, насочени към задоволяване нуждите на конкретното домакинство. Използват се главно наследствени семена, които се поддържат от дълги години в семейството и също така са поминък за селските общности. Опазването във времето на тези стари сортове е много тясно свързано с традиционната им употреба, навиците на местните общности, семейни традиции, фестивали и др. Това уникално наследство позволява на всяко село и район да придаде своите специфични качества и вкус на родната продукция. Наред с отглеждането на широка гама от местни сортове, стопаните прилагат екологични практики при отглеждането им и грижи за събирането на качествени семена за поддържането на тези специфични форми.

Първото направление на експедиционната дейност е събирането на културни форми от полски и зеленчукови култури. В личните дворове и градини са открити традиционни образци домати, пипер, краставици, тикви, пъпеша, дини, лукови, листни, картофи, приспособени отлично към конкретните агроекологични условия, притежаващи ценни качества и свойства, като ранозрялост, устойчивост на биотичен и абиотичен стрес, високо съдържание на биологично активни вещества (Knüpfner, 2002; Kehlenbeck et al., 2007; Ulian et al., 2020).

При зърнено-житните и зърнено-бобовите култури вниманието е насочено към колекциониране на древните примитивни пшеници, стари и местни популации от царевица, фасул, вигна, леща, бакла и др.

Особен интерес представлява видовото разнообразие от някои слабо разпространени или забравени подправни и медицински растения, преоткрити днес за целите на диетичното и здравословно хранене, прилагани при терапии за алтернативно лечение на редица заболявания.

Друго направление на експедиционна дейност е опазването на дивото, полукултурно разнообразие и дивите родственици на културните растения.

Високата урбанизация, развитата транспортна инфраструктура и екологичните заплахи поставят под огромен риск голям брой диворастващи видове от различни ботанически семейства. От една страна, опазването им има значение за биоразнообразието, а от друга – те притежават ценни за селекцията качества, като източници на високо съдържание на протеин, скорбяла, закрепители на фертилност, устойчивост на гъбни, бактериални и вирусни болести, висока адаптивна способност във връзка с глобалното затопляне и изменение на климата (Dempewolf et al., 2014).

Друго направление е издирването на сортове и видове, подходящи за отглеждане в полупланински, планински райони, слабопродуктивни земи, за райони с характерни засушавания, както и за системите на биологичното земеделие.

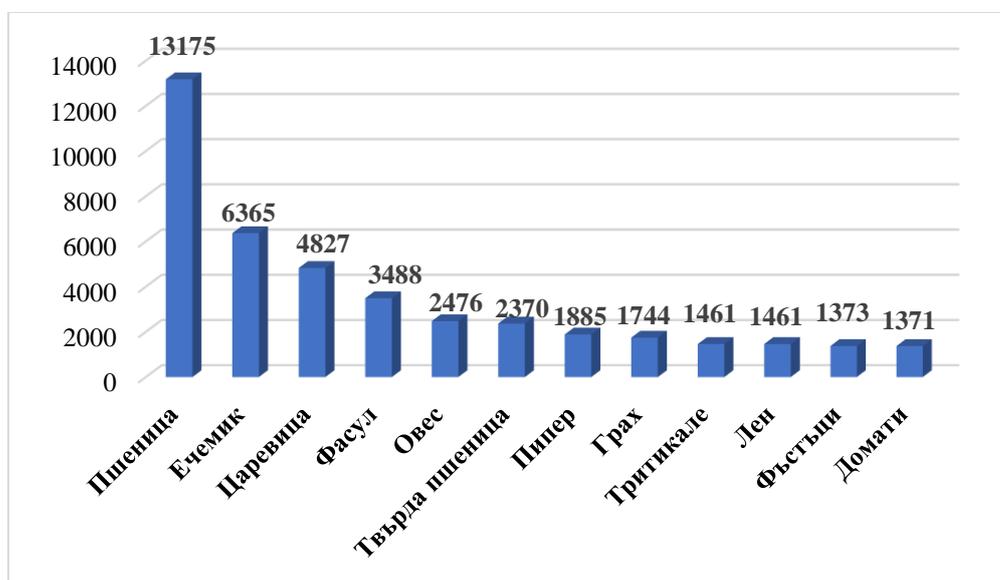
В резултат на обогатяването и организираната база данни с паспортно описание на образците са създадени условия за картиране на местния генофонд, който е географски, екологично и културно свързан с региона на отглеждане. Съществуват обосновани предпоставки за разширяване на експедиционната дейност в конкретни райони на страната, богати на ценни растителни ресурси - народна селекция, насочена главно към отбор по вкус,

едрина на плода, устойчивост на болести. Тук се разкрива висок потенциален интерес във връзка с постигането на устойчива биоикономика.

Образците с чужд произход в колекцията (36716 обр.) са интродуцирани чрез международен безвалутен обмен с 196 генбанки, центрове за растителни генетични ресурси и ботанически градини по целия свят. Основни партньори на института са изследователски центрове като USDA (САЩ), ICARDA (Сирия), VIR (Русия), NordGen (Швеция), IPK (Германия), INRA (Франция), John Innes Center (Обединеното кралство). Образците с чужд произход се изследва в условията на страната и се използват като донори на ценни стопански качества в селекцията. Възможността за безвалутен обмен съществено допринася за обогатяването на растителния генофонд и разширява възможностите за ускоряване на селекционния процес. Стратегическа задача е изписването на образци, характеризиращи се с устойчивост на болести при фъстъците и генотипове, подходящи за механизизирано прибиране и с къс вегетационен период при сусама, за целите на селекционните програми при културите.

В базата данни са регистрирани 6050 обр. – селекционни материали, включително линии и подобрени нови сортове от институтите на ССА, БАН, АУ - Пловдив и др. Новите сортове играят решаваща роля в поддържането на конкурентоспособността и представляват основата, върху която се базира световната хранителна сигурност.

На фигура 2 са представени културите с най-голям брой в Националната колекция.

Фиг. 2. Култури с най-голям брой в съхранената колекция растителни генетични ресурси

Оценяването на стойността на растителните генетични ресурси и прякото им използване на местните пазари може да допринесе значително за опазването на агробιοразнообразието, като същевременно допринесе за устойчивостта на селските общности (Balogh et al., 2016). Местните сортове са източник на ценен качества и биологични характеристики, които се предпочитат от потребителите. Ефективната стратегия за опазване на агробιοразнообразието обаче е тясно свързана с икономическата стойност на продуктите, поради което е необходимо нарастващо внимание към устойчивите храни, обвързване на традиционните земеделски производства с културен и селски туризъм (Brush et al., 1998). Осъзнаването на ролята на растителното разнообразие в местното стопанство значително ще повиши ефективността на стратегията за неговото опазване.

ИЗВОДИ

Растителните генетични ресурси са част от нашето културно наследство, което дава на идните поколения шанс за възвръщане на традиционни сортове в практиката, както и за пренасяне на ценни качества в растителната селекция.

Националната генбанка в Садово поддържа една от най-големите *ex situ* колекции в Европа и най-богатото запазено растително разнообразие под формата на семена в Югоизточна Европа.

Паспортният регистър на растителния генофонд следва международен стандарт и е гарант за устойчивото управление на всички колекции и процеси, свързани с използването на генетичния му потенциал.

Събраната информация, описваща растителното разнообразие поддържано в генбанката, както и запазването на традиционни селскостопански практики са основа за икономическо развитие на регионите в страната чрез възраждане на специфични местни производства с добавена стойност, културен и селски туризъм и др.

БЛАГОДАРНОСТИ

Изследването е финансирано по проект № КП-06НЗ36/2 „BG PLANTNET Създаване на Национална информационна мрежа „Генбанка – растителни генетични ресурси”, 2019-2022 г., Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2019 г. на Фонд Научни Изследвания към Министерство на образованието и науката в България.

ЛИТЕРАТУРА

1. Balogh, P, Békési, D, Gorton, M, Popp, J and Lengyel, P (2016) Consumer willingness to pay for traditional food products. *Food Policy* 61, 176–184.
2. Bellon M. R., Gotor E., Caracciolo F. (2015) Conserving landraces and improving livelihoods: how to assess the success of on-farm conservation projects? *International Journal of Agricultural Sustainability*, 13(2), 167-182, DOI: 10.1080/14735903.2014.986363.
3. Brush, S., Meng, E. (1998) Farmers' valuation and conservation of crop genetic resources. *Genetic Resources and Crop Evolution*, 45, 139–150.
4. CBD (2011) Nagoya protocol on access to genetic resources and the fair and equitable sharing of benefits arising from their utilisation to the Convention on Biological Diversity. United Nations Environmental Programme.
5. Dempewolf H., Eastwood R., Guarino L., Khoury C., Müller J., J. Toll (2014) Adapting agriculture to climate change: a global initiative to collect, conserve, and use crop wild relatives. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 38 (4), 369-377.
6. Dostatny D. F., Korzeniewska A., Bartoszewski G., Rawski R., Kaźmińska K., Gelvonauskis B. (2021) The Evaluation and Conservation of Plant Genetic Resources Collected in Lithuania. *Agronomy*, 11 (8): 1586. <https://doi.org/10.3390/agronomy11081586>.
7. Engels J., Ebert, A. (2021) A Critical Review of the Current Global Ex Situ Conservation System for Plant Agrobiodiversity. I. History of the Development of the Global System in the Context of the Political/Legal Framework and Its Major Conservation Components. *Plants*, 10, no. 8: 1557. <https://doi.org/10.3390/plants10081557>.
8. Engels J., Visser L. (2008) A guide to effective management of germplasm collections. IPGR Handbooks for Genebanks № 6. Rome. Italy.
9. FAO (1992) Convention on biological diversity. Rome. Italy.
10. FAO (2014) Genebank standards for plant genetic resources for food and agriculture. Rome. Italy.
11. FAO/Bioversity (2017) Multi-Crop Passport Descriptors. Rome. Italy.
12. GRIN (2015) Genetic Resources Information Network, Taxonomy for Plants. USDA.

13. Kehlenbeck K., Arifin H. S., Maass B. L. (2007) Plant diversity in home gardens in a socio-economic and agro-ecological context. In: Tschardtke, T., Leuschner, C., Zeller, M., Guhardja, E., Bidin, A. (eds), *Stability of Tropical Rainforest Margins*, Environmental Science and Engineering (Environmental Science), Springer, Berlin, Heidelberg, *Stability of Tropical Rainforest Margins*, pp. 295-317.

14. Knüpfner H. (2002) Documentation of plant genetic resources in home gardens. In: Watson, J. W.; Eyzaguirre, P. B. *Home gardens and in situ conservation of plant genetic resources in farming systems*. IPGRI, Rome, Italy, pp. 19-26.

15. Louafi S., Thomas M., Berthet E. T., Péliissier F., Vaing K., Jankowski F., Bazile D., Pham J.-L., Leclercq M. (2021) Crop Diversity Management System Commons: Revisiting the Role of Genebanks in the Network of Crop Diversity Actors. *Agronomy*, 11(9): 1893. <https://doi.org/10.3390/agronomy11091893>.

16. Mattana E., Ulian T., Pritchard H. W. (2021) Seeds as natural capital. *Trends in Plant Science*, ISSN 1360-1385, <https://doi.org/10.1016/j.tplants.2021.08.008>.

17. Muluneh, M. G. (2021) Impact of climate change on biodiversity and food security: a global perspective - a review article. *Agric & Food Secur.* 10, 36. <https://doi.org/10.1186/s40066-021-00318-5>.

18. Ulian, T., Diazgranados, M., Pironon, S., Padulosi, S., Liu, U., Davies, L., Howes, M.-J.R., Borrell, J., Ondo, I., Pérez-Escobar, O. A., Sharrock, S., Ryan, P., Hunter, D., Lee, M. A., Barstow, C., Łuczaj, Ł., Pieroni, A., Cámara-Leret, R., Noorani, A., Mba, C., Womdim, R. N., Muminjanov, H., Antonelli, A., Pritchard, H. W., Mattana, E. (2020) Unlocking plant resources to support food security and promote sustainable agriculture. *People Plants Planet* 2 (5) p. 421-445 ISSN: 2572-2611 DOI: 10.1002/ppp3.10145.

19. Villanueva A. B., Halewood M., Noriega I. L. (2017) Agricultural Biodiversity in Climate Change Adaptation Planning. *European Journal of Sustainable Development*. 6. 2. 1-8. ISSN: 2239-5938.

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Списание за наука

НОВО ЗНАНИЕ

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

NEW KNOWLEDGE

Journal of science

ISSN 2367-4598 (Online)

ISSN 1314-5703 (Print)

www.science.uard.bg

www.uard.bg

science@uard.bg